

Susanne Søholt

Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet i Oslo

En undersøkelse blant innbyggere med pakistansk, tamilsk og somalisk opprinnelse

BYGGFORSK

Norges byggforskningsinstitutt

Susanne Søholt

Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet i Oslo

En undersøkelse blant innbyggere med pakistansk, tamilsk og somalisk opprinnelse

Prosjektrapport 297 – 2001

Prosjektrapport 297
Susanne Søholt
Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet
i Oslo
En undersøkelse blant innbyggere med pakistansk,
tamilsk og somalisk opprinnelse

Emneord: etniske minoriteter, boligmarked, bolig-
politikk

Key Words: Ethnic minorities, housing market,
housing policy

ISSN 0801-6461
ISBN 82-536-0723-7

1. opplag: 200 eks.
2. opplag 2001: 100 eks.
trykt av S.E. Thoresen as
Innmat:100 g Kymultra
Omslag: 200 g Cyclus

© Norges byggforskningsinstitutt 2001

Adr.: Forskningsveien 3 B
Postboks 123 Blindern
0314 OSLO
Tlf.: 22 96 55 55
Faks: 22 69 94 38 og 22 96 55 08

Forord

Dette er en undersøkelse om hva slags strategier etniske minoriteter, nærmere bestemt innbyggere med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn, har utviklet for å skaffe bolig i Oslo området. Bakgrunnen er at boligsøkere med innvandrerbakgrunn møter ulike hindringer på boligmarkedet og har andre utgangspunkt enn nordmenn som søker bolig.

Undersøkelsen er basert på åpne intervjuer med informanter i de tre gruppene. Jeg takker alle som har åpnet sine hjem og latt meg få ta del i deres erfaringer. Jeg vil spesielt takke Primærmedisinsk verksted og Somalisk kvinneforening som jeg har samarbeidet med. Gjennom samarbeid med foreningen ble det anledning til å samle inn et mer omfattende materiale fra denne gruppen. Følgende personer har deltatt aktivt i forberedelser og intervjuing av informanter med somalisk bakgrunn; Kadra N. Ahmed, Barlin A. Farah, Deeqa A. Hagar, Farhiya M. Mohamud, Habone M. Yonis, Fatouma H. Ahmed, og Sadio A. Sheik. Jeg vil også takke høgskolelektor Kari S. Bakke fra Høgskolen i Telemark for samarbeid med opplæring av intervjuere, utforming av intervjumateriale, innsamling av data og inspirerende samtaler underveis.

Steinar Østerby og Olaf Holmboe, begge ved Byggforsk, har bidratt til verdifull behandling av data.

Casebeskrivelsene av hvordan informanter med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn har erfart og håndtert boligmarkedet i Oslo er lest og kommentert av nøkkelinformanter i hver av gruppene.

Dr. polit. Arne Holm ved Byggforsk har vært kvalitetssikrer av rapporten i den siste fasen og har gitt verdifulle kommentarer.

Undersøkelsen er anonym slik at navn som forekommer i teksten er oppdiktete.

Undersøkelsen har strukket seg over to år (1998 – 2000) og har vært støttet økonomisk av Utlendingsdirektoratet og Norges forskningsråd.

Thorbjørn Hansen
Avdelingssjef

Susanne Søholt
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Leseveiledning	7
Sammendrag	8
Summary	11
1 Etniske minoriteters strategier på boligmarkedet i Oslo	15
1.1 Innledning	15
1.2 Politiske mål; ansvarliggjøring av den enkelte	16
1.3 Tidligere forskning på området innvandrere og bolig	17
1.3.1 Segregering og bokonsentrasjon	17
1.3.2 Levekår og boforhold	18
1.3.3 Mobilitet og boligkarrierer	18
1.3.4 Strategier på boligmarkedet	19
1.4 Diskriminering av innvandrere på boligmarkedet i Norge	20
1.4.1 Usikkert å måle diskriminering gjennom holdningsundersøkelser	21
1.4.2 Indirekte diskriminering	21
1.4.3 Diskriminering - vanskelig å dokumentere	21
1.4.4 Diskriminering etter loven	22
2 Design og metode	24
2.1 Kvalitativ tilnærming	24
2.1.1 Utvidet begrunnelse for valg av kvalitativ tilnærming	24
2.2 Komparativ casestudie	25
2.2.1 Begrunnelse for valg av casene	25
2.2.2 Avgrensning av kategorier av boligsøkere med innvandrerbakgrunn	25
2.2.3 Geografisk avgrensning	26
2.2.4 "Snøball" metoden for å få fatt i informanter	27
2.3 Datagrunnlag	27
2.4 Datainnsamling	28
2.4.1 Spesielle hensyn ved bruk av snøballmetoden	28
2.5 Validitet og reliabilitet	31
2.6 Hvilke begreper er relevante i forhold til gruppen som studeres	31
2.6.1 Etniske minoritetsgrupper	31
3 Bolig- og innvandringspolitikkenes betydning for muligheter på boligmarkedet	33
3.1 Ankomstperiode til Norge og status for opphold har betydning for muligheter på boligmarkedet	33
3.1.1 Nærmere om innvandringskategoriene	34
3.2 Hovedtrekk i bolig- og innvandringspolitikken siden 70-tallet	36
3.2.1 Fra åpne grenser til innvandringsstopp i 1975	36
3.2.2 Tosidig innvandringspolitikk	37
3.2.3 Ensidig boligpolitikk basert på norske, stabile husholdninger	37
3.2.4 Innvandringsstopp fra 1975 og opprettelse av Statens selskap for innvandrerboliger i 1976	38
3.2.5 80-tallet, innvandrere inkluderes i boligpolitikken	39
3.2.6 90-årene, fri prisdannelse i bolig- og kredittmarked	40
3.2.7 Fritt marked som styrende prinsipp for boligfordeling vanskeliggjør boligetablering for lavinntektsgrupper	41
3.3 Boligetablering og boligsøkere med innvandrerbakgrunn	42
3.3.1 Hjelpetiltak som påvirker muligheter til å skaffe seg bolig	42
3.3.2 Ulike hjelpetiltak	43
4 Casegruppens situasjon på boligmarkedet	45
4.1 Stor forskjell mellom gruppene i hvor mange som eier egen bolig	45
4.2 Den pakistanske gruppen	46
4.2.1 Hvorfor og hvordan kom pakistannerne til Norge	46

4.2.2	Om utvalget i undersøkelsen	47
4.2.3	Hvordan bor pakistanerne som er med i undersøkelsen	48
4.2.4	Opplevde hindringer i jakten på bolig	48
4.2.5	Strategier for å skaffe bolig	50
4.2.6	Faktorer som kan bidra til å forklare hvordan husholdningene har løst sitt boligproblem	55
4.2.7	Oppsummering	60
4.3	Den tamilske gruppen	61
4.3.1	Hvorfor forlot tamilene Sri Lanka?	61
4.3.2	Hvorfor valgte tamilene å reise til Norge?	62
4.3.3	Om utvalget i undersøkelsen	63
4.3.4	Tamilienes boligsituasjon på intervjutidspunktet	64
4.3.5	Opplevde hindringer i jakten på bolig	66
4.3.6	Strategier for å skaffe bolig	69
4.3.7	Faktorer som kan bidra til å forklare hvordan tamilene har løst sitt boligproblem	74
4.3.8	Oppsummering	77
4.4	Den somaliske gruppen	79
4.4.1	Hvorfor forlot somalierne Somalia?	79
4.4.2	Hvorfor valgte somalierne å flykte til Norge?	80
4.4.3	Om utvalget i undersøkelsen	80
4.4.4	Hvorfor flytter somaliere fra distriktene til Oslo?	82
4.4.5	Somaliernes boligsituasjon på intervjutidspunktet	83
4.4.6	Opplevde hindringer i jakten på bolig	89
4.4.7	Strategier for å skaffe bolig	92
4.4.8	Faktorer som kan bidra til å forklare somaliernes boligsituasjon	95
4.4.9	Oppsummering	100
5	Analyser på tvers av casene	102
5.1	Variasjoner mellom de tre gruppernes økonomiske evne	102
5.2	Variasjoner i tilgang på alminnelige 'hjelpetiltak' for å skaffe bolig	105
5.2.1	Nordmenns bruk av ulike 'hjelpetiltak' for å skaffe bolig	105
5.2.2	Hjelpetiltak som letter boliganskaffelsen	106
5.2.3	Bruk av hjelpemidler rettet mot vanskeligstilte på boligmarkedet	107
5.3	Mønster for utestengning av gruppene på boligmarkedet	109
5.3.1	Leiemarkedet	109
5.3.2	Kjøpemarkedet	110
5.3.3	Flytting, en konsekvens av vanskeligheter med tilgang til det alminnelige boligmarkedet	112
5.3.4	Hvordan kan utestengning av grupper på boligmarkedet forklares?	112
5.4	Sammenlikning av strategier for å finne bolig mellom de tre gruppene	114
5.4.2	Hva kan forklare strategiene?	119
5.5	Etniske segmenter på boligmarkedet	124
5.5.1	Inkludert eller marginalisert? De tre gruppernes oppnådde boligsituasjon	126
6	Etniske minoriteter og tilpasning til boligmarkedet – avsluttende drøftinger	128
6.1	Hva fremstår som problemet i forhold til etniske minoriteter og bolig?	128
6.1.1	Problemer knyttet til etterspørselssiden	128
6.1.2	Problemer med tilbudssiden	129
6.1.3	Problemer knyttet til mekanismer på boligmarkedet	130
6.2	Markedets manglende evne til å løse etniske minoriteters problemer på boligmarkedet	131
6.3	Egne strategier som erstatning for markedets dysfunksjonalitet	132
6.3.2	Hva er det ved strategiene som gjør at de virker der markedet og offentlige ordninger svikter?	134
6.4	Politiske implikasjoner	138
6.5	Videre forskning – fokus på vanskeligstilte på boligmarkedet blant etniske minoriteter	139
	Litteratur	140
	Vedlegg	145

Leseveiledning

Rapporten er omfattende og alle vil verken ha tid eller interesse av å lese hele. De som bare ønsker et innblikk i materialet kan nøye seg med sammendraget.

De som er opptatt av etniske minoriteter og hvordan de forholder seg til tilværelsen i Norge, relatert til boligmarkedet, bør lese casebeskrivelsene i kapittel 4. Det bør også alle andre som har tid, for beskrivelsene er engasjerende og kan gi en utvidet forståelse av det å ha innvandrerbakgrunn i Norge. Dessuten er de grunnlaget for de senere sammenligninger og drøftinger.

De som er opptatt av hvordan bolig- og innvandringspolitikken har fungert for disse gruppene med hensyn på boligetablering, bør lese kapittel 3, 5 og 6. De bør også lese innledningen for å få med seg problemstillingen for undersøkelsen.

De som er opptatt av hvordan undersøkelsen er lagt opp og datainnsamling, kan lese kapittel 2.

De som derimot opplever dette som et interessant tema, kan med fordel lese hele rapporten.

Sammendrag

Denne undersøkelsen har hatt som mål å få mer kunnskap om hvordan innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn har erfart, forholdt seg til og håndtert boligmarkedet i Oslo-området. Hva slags strategier for boliganskaffelse er utviklet blant etniske minoriteter for å oppnå en tilfredstillende boligsituasjon i et marked preget av utestengningsmekanismer som diskriminering, høye priser og krav til egenkapital? I hvilken grad ligger forholdene til rette for at målene i bolig- og velferdspolitikken også kan nås av etniske minoriteter? Hvordan velger ulike etniske grupper å håndtere egen boligsituasjon?

For å få svar på disse spørsmålene er det gjennomført en kvalitativ og sammenlignende casestudie blant innbyggere i Oslo-området med pakistansk, tamilsk og somalisk opprinnelse.

De tre gruppernes oppnådde boligsituasjon

De tre gruppernes boligsituasjon i Oslo-området er svært ulik. Mens innbyggere med pakistansk opprinnelse eier sin bolig i omtrent samme omfang som Osloborgere med etnisk norsk bakgrunn (ca. 75%), eier rundt halvparten av tamilene egen bolig mens svært få somaliere (7,8 %) eier den boligen de bor i. Betydningen av å eie er i stor grad knyttet til mulighet til bostabilitet og selv kunne ha kontroll med når en ønsker å flytte. Dette er spesielt viktig for barns oppvekstvilkår. Leietakerne i utvalget bor kortvarig, flytter ofte og bestemmer i liten grad selv at de vil flytte. Dessuten betaler de fleste høye leier. Et annet kjennetegn ved informantene i alle tre gruppene uavhengig av disposisjonsform, er at flere bor trangt. Verst er det blant somaliene, her er det bare 23 % som ikke bor trangt, mens 34 % bor ekstra trangt i forhold til normer om trangboddhet.

Forklaringer på ulik bosituasjon

Det er mange forklaringer på den ulike boligsituasjonen til de tre gruppene. En hovedforklaring må knyttes til at gruppene har ulik botid i Norge. Mens pakistanerne begynte å komme til landet for ca. 30 år siden som arbeidsinnvandrere, har tamilene kommet som studenter og flyktninger fra midt på 1980-tallet, mens somaliene har kommet som flyktninger hovedsakelig på 1990-tallet. Botid har betydning i forhold til yrkesdeltakelse og dermed inntekt som grunnlag for boligetablering. Botidens betydning for yrkesdeltakelse har likevel ulik betydning i de tre gruppene. Inntekten øker mest blant tamilene med økt botid, mens pakistanerne starter ut med høyest inntekt.

Gruppene kom til Norge av ulike årsaker. Pakistanerne reiste frivillig, de reiste *til noe*, for å bedre egen og familiens materielle levestandard og i noen tilfelle for å kunne leve et liv mindre bundet av tradisjoner. De to andre gruppene reiste derimot *fra krig*, mer enn de reiste til noe. De var opptatt av å komme bort fra en vanskelig og for mange uutholdelig situasjon, mer enn å starte et nytt liv. På den annen side avhenger livet i eksil av at de klarer å starte på nytt. Det viser seg at ønsket om å klare seg selv og være mest mulig uavhengig av offentlig hjelp, er en motivasjonsfaktor som er vesentlig i forhold til arbeidsdeltakelse og dermed for boligetablering.

Bolig- og innvandringspolitikken har endret seg i løpet av de siste 30 årene. Det innebærer at den pakistanske gruppen har vært med på oppturen på boligmarkedet og har kunnet dra nytte av dette, mens de to andre gruppene har måttet etablere seg i en tid med knapphet på rimelige

boliger og fri prisdannelse. I samme periode har særtiltak for innvandrere på boligmarkedet blitt nedlagt.

Strategier for å skaffe bolig

Strategiene endres over tid avhengig av hvordan den enkelte oppfatter egen situasjon i forhold til preferanser, muligheter og hindringer. Følgende strategier har kommet fram i utvalget:

– **Kombinasjon av arbeid og bolig**

Blant pakistanere og tamiler har aktiv søking etter jobber med bolig eller bolig med arbeidsplikt, vært en strategi i etableringen i Norge. Dette har vært nødvendig for å få et sted å bo i Oslo-området, mens det mer har vært et tilbud i distrikts - Norge.

– **Bo sammen**

I alle de tre gruppene har det vært en strategi å bo sammen. Pakistanerne bodde sammen av nød med venner, eller arbeidskamerater de første årene for å få et sted å bo, senere med familie fordi det var en ønsket boform. Enslige tamilske menn har bodd sammen av nød og delt alle utgifter og oppgaver, før de har etablert seg i familier. For å få et sted å bo, forekommer det også at familier har kjøpt bolig sammen. Bostedsløse somaliere har på sin side bodd hos bekjente, inntil de har funnet annen bolig.

– **Kjøpe for å få et sted å bo**

På leiemarkedet opplever både somaliene og tamilene utestengning. De pakistanske informantene er ikke aktive på leiemarkedet i samme grad og merker dermed ikke denne formen for utestengning. Av mangel på leiemuligheter, har mange tamiler raskt kjøpt bolig. De er aktive på arbeidsmarkedet og har hatt inntekt til å få lån, men ikke nok til å kjøpe gode boliger. Å eie bolig har dermed ikke vært ensbetydende med å bo i en tilfredsstillende boligsituasjon, det har snarere vært et svar på et dyrt og lite tilgjengelig leiemarked. Resultatet har for noen vært lite tilfredsstillende kjøp med hyppige flyttinger.

– **Sparing**

Både den pakistanske og den tamilske gruppen er kjennetegnet av høy arbeidsaktivitet. Sammen med lavt forbruk, har dette gitt anledning til sparing, som igjen har gjort det mulig å skaffe egenkapital til boligkjøp.

– **Nettverk**

Bolig gjennom nettverk er både en tradisjon og en strategi. I alle gruppene har nettverk hatt betydning i forhold til erfaringsutveksling, hjelp til å lete og tilbud om å leie eller kjøpe. Når det gjelder bolighjelp har nettverkene hatt ulik karakter. Nettverkene i det pakistanske miljøet har i stor grad vært familieorientert. Familier med økonomisk overskudd har investert på boligmarkedet med tanke på bolig til barn ved ekteskapsinngåelse, eller det har vært investert i store boliger med plass til storfamilier.

Blant tamilene har nettverkene vært løsere og inkludert flere. Et kjennetegn er solidaritet innad i gruppen og erfaring for at bolig er et knapt gode. Flere av tamilene har fremleid, leid eller kjøpt bolig kun gjennom det tamilske nettverket. Det oppleves som tryggere enn å forholde seg til nordmenn.

Blant somaliene er det færre ressurser å fordele innen nettverket, men det skjer en aktiv erfaringsutveksling om hindringer og muligheter på boligmarkedet. Dessuten er det en

utstrakt gjestfrihet som innebærer at en åpner sine hjem for bekjente eller venner som er uten sted å bo.

I alle tre gruppene fungerer de ulike nettverkene som alternative lånekilder til egenkapital, depositum eller inventar. Fordelen med disse lånene er at de er rentefrie. Nettverkene fungerer støttende for dem som er del av dem. Noen har imidlertid valgt å stå utenfor (tamiler), andre har blitt stengt ute (pakistanere). Disse må klare seg selv eller få offentlig bistand.

Arbeid grunnleggende for kontroll med egen boligsituasjon

Kontroll over egen boligsituasjon er i stor grad knyttet til økonomi og oversikt over muligheter. I disse tre gruppene viser det seg å være stor forskjell på de ulike husholdningenes inntektsgrunnlag. Mens de pakistanske og tildels tamilske husholdene består av flere voksne personer, og ofte flere i arbeid, består mange av de somaliske husholdene av en voksen person (kvinne) og flere barn. Dette vanskeliggjør yrkesdeltakelse. Dessuten er de pakistanske og tamilske husholdene preget av at de ble startet av en ung og arbeidsfør mann som la til rette for familieetablering, mens de somaliske familiene ofte ble startet av enslige kvinner med barn. Forbundet med dette er at pakistanere og tamiler aktivt har søkt seg til steder med arbeidsmuligheter og tatt de jobbene som var mulige å få. Somaliernes flytting til Oslo fra distriktene er begrunnet med bl.a. bedre muligheter for språkopplæring, utdanning og arbeid, men det har tatt tid å komme over i en aktiv arbeidssituasjon.

Egne strategier som erstatning for dysfunksjoner ved markedet og offentlige virkemidler

For vanskeligstilte med etnisk minoritetsbakgrunn, virker det ikke som markedet har vært i stand til å omfordele boliger på en rettferdig måte. Det virker heller ikke som de offentlige ordningene som skulle rette opp dysfunksjoner ved markedet, har vært tilstrekkelig treffsikre til å nå de spesielt vanskeligstilte med innvandrerbakgrunn. Dette gjelder særlig de som ikke har tilstrekkelig arbeidsinntekt til å nyttiggjøre seg private eller offentlige hjelpeordninger på boligmarkedet. Egne strategier i miljøene har vokst frem for å lette inngangen til boligmarkedet eller for å ta hånd om de som faller utenfor, i fall de ikke er utestengt fra nettverk i egen gruppe.

Fellestrekkene ved de vellykkede strategiene for boliganskaffelse bygger på gjenkjennelige elementer fra egen kultur og sentrale verdier som gruppene verdsetter, samtidig som de har innlemmet og tilpasset seg boligmarkedets funksjonsmåte i Oslo.

Summary

This study looks into the experiences and conduct of people from ethnic minorities in the housing market in the greater Oslo region. The key questions are: What kinds of strategies are developed among the minorities to attain a satisfactory housing situation? What kind of strategies are effective in a market situation characterized by discrimination, high prices and demand for deposit? How can the ethnic minorities themselves reach the political objectives concerning welfare and housing? How do the different ethnic groups choose to manage their own housing situation?

As means to provide answers to these questions, I have conducted a qualitative and comparative case study among inhabitants with Pakistani, Tamil and Somali origin. The informants are found through the snowball method.

The three groups housing situation

The ownership situation varies considerably between the three groups. While the proportion of owner occupiers with Pakistani origin is about the same as among ethnic Norwegians (75%), about half of the Tamils own their home, while only 7,8% of the Somalis own their home. The importance of ownership has to do with stability and self-control of the housing situation. This means that the household can decide for themselves if and when they want to move, and is *particularly* important for families with children. The households in this study who rent their homes move often, frequently having no control of when to move, and rents are in most cases high. Another distinguishing mark is that many live in apartments that are too small for the household, compared to Norwegian standards. This is especially the case for the Somalis.

Explanations of different housing situations

A main explanation has to do with the three groups' different time of stay in Norway. While the Pakistanis started to arrive as workers about 30 years ago, the Tamils have arrived as students and refugees since the middle of the 1980s, and the Somalis as refugees during the 1990s. Time of stay is important for the possibility to find paid employment, which again gives necessary resources to take part in the housing market. Time of stay has greatest influence on the Tamil's rise in income, while the Pakistanis starts out with the highest income.

As mentioned above, the groups arrived in Norway for different reasons. The Pakistanis left Pakistan voluntarily. They travelled to improve their own and their families' materiel standard of living. In some cases they also left Pakistan to increase the chances of living a life less bound up by traditions. The two other groups left their countries to get away from civil war. Rather than wanting to start a new life in a new country, they left an intolerable situation. On the other hand, to survive exile, they are dependent on starting a new life. The results show that those who were motivated to take care of their own situation independent of official help, were those who succeeded best both in employment and the housing market.

Both housing and immigrant policy have changed during the last 30 years. This means that the Pakistani group have profited from the journey up in the housing market, while the two other groups had to find a home at times of rising market prices and a shortage of accommodation for rent. In the same period, official means to help out the immigrant's special difficulties in the housing market were discontinued.

Strategies to obtain housing

Strategies in the housing market are changing over time dependent on how the actual household perceives their own situation related to preferences, opportunities and hindrances. The following strategies are identified in the study:

– Combination of job and house

Both Pakistanis and Tamils have actively sought jobs with boarding facilities, or homes with work duties. This strategy has been necessary to get a place to stay in the Oslo-area, while it has been more like a surplus offer in the districts.

– Staying together

For all three groups, sharing homes has been a necessary strategy. The Pakistanis stayed with friends or workmates to relieve the housing distress in their early years in Norway. Later, they chose to live with big families in big homes. Single Tamils stayed together and shared all costs and duties until they married. However, even married couples have had to buy houses together to get a home they can afford. Homeless Somalis have stayed as paying guests with friends, as long as they did not have a place of their own.

– Buying a flat to get a place to stay

In the rental market both Somalis and Tamils experience discrimination. The Pakistani informants are not as active in this part of the market, and therefore do not experience this kind of discrimination in the same way. In need of rental possibilities, the Tamils have bought their way into the housing market. They are active in the working market and have sufficient income to get loans, but not enough to buy good houses or flats. For that reason, home ownership has not meant that the Tamils have achieved a satisfactory housing situation. For some, the consequence has been frequent moves followed by extra costs.

– Saving

Both the Pakistani and the Tamil groups are characterized by intensive work activity. Together with low consumption, this gives an opportunity for saving money, which covers the need for deposit when buying a home.

– Network

Getting a home through one's own network is both tradition and strategy. In all the three groups, informants have exchanged information, had the advantage of learning from experiences of others, and getting help to find a place to live. But the networks in the three groups are different and they 'control' different kinds of resources. The Pakistani networks are in many ways family oriented. Foremost they take care of their own children's housing needs, and they include the close family members in big households. Surplus homes are rented out to other members of the family, other Pakistanis or others, often with ethnic minority background.

Among the Tamils the networks are looser and include more people. There is a kind of solidarity with other Tamils, living in the same exile situation. Many Tamils have only sublet, let or bought flats from other Tamils during their entire stay in Norway (15 years). They have not operated in the open market. Their own explanation is that it feels safer to deal with Tamils than with Norwegians.

The Somalis have fewer resources within their networks, but there is an active exchange of information of possibilities and hindrances in the housing market. Moreover, there is an extensive hospitality that includes family, friends and acquaintances when in housing needs.

In all three groups the different networks functions as alternatives to banks when individuals need to borrow money for deposit or to buy furniture. The advantage of this kind of loans is that they are interest free, thus being relatively cheap.

The networks are supporting those who take part and accept the circumstances. Nevertheless some have chosen to stay outside the ethnic networks (Tamils), while others have been excluded (Pakistanis). These persons have to manage their own situation, if not they would have to rely upon help from the municipality.

Work has fundamental importance for control of the housing situation

Control over one's own housing situation, is in many ways connected to private economy and grasp of actual possibilities. In these three groups there are remarkable differences. A single working man, preparing to establish a family, often started the Pakistani and the Tamil households. In the Somali case, single women with children often started the households. In addition, the Pakistanis and the Tamils have moved where they could get jobs, and they have taken any kind of job that was available to them. When the Somalis moved to Oslo from the districts, they claimed that among other things, they moved to improve the opportunities for education, work and learning Norwegian. However, it takes time to get into the working market. As time has passed, the Pakistani households and often also the Tamils, consist of more than one adult and often more than one person in paid employment. In some cases, four persons living in the same household are drawing salaries. Even though each salary might be low, it gives a safe base for housing economy.

Ethnic strategies as an alternative to dysfunctions in the market and lack of capabilities in the official means

This study shows that the market has not been able to supply housing to ethnic minorities, who, consequently, find it difficult to find a home on their own in a stressed housing market like the one in Oslo. Neither do the public means directed against undesirable features in the housing market have the required effect for these house hunters. This is especially the case for those who do not have sufficient income to profit from private or public means aimed at house hunters. The strategies we have found to exist within the ethnic groups are developed to facilitate the entrance into the housing market, or to take care of those who are marginalized, as long as they are not excluded from the internal networks.

Characteristic for the successful housing strategies, are that they build on recognisable elements from the informant's culture and values appreciated in the groups. But, at the same time, the strategies have adapted to mechanisms operating in the housing market in Oslo.

1 Etniske minoriteters strategier på boligmarkedet i Oslo

1.1 Innledning

Boligpolitikkenes uttrykte mål er at borgerne skal være selvberget og selv skal ordne sin boligsituasjon. Dette gjelder uansett om man er født norsk eller har flyttet til landet. Utover på 90-tallet ble innvandringspolitikken skjerpet i samme retning, i den forstand at det var et politisk mål at også flyktninger raskest mulig skulle klare seg selv, på alle livets områder. Særtiltak for innvandrere og flyktninger ble nedlagt. Det var en politisk forståelse om at den lokale forvaltningen skulle ta seg av alle innbyggere, uansett herkomst og oppholdstid i landet. I denne sammenheng vil det være nyttig å få kunnskap om på hvilken måte ulike grupper av innvandringsbefolkningen klarer denne oppgaven og hva slags 'resultater' de oppnår på boligmarkedet.

Hvordan møter boligmarkedet boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn? Og, hvordan opplever og håndterer de boligsøkende dette markedet? Spørsmålene vil få ulikt svar avhengig av når og hvem en spør. Boligpolitikken og forholdene på boligmarkedet endrer seg over tid, bl.a. avhengig av gjeldende ideologi og hva som er målet for forholdet mellom velferdstaten og den enkelte borger. Når det gjelder etniske minoriteter, vil en annen viktig innfallsvinkel være om majoritetssamfunnets oppfatter og forholder seg til disse gruppene som en integrert del av befolkningen, eller som en gruppe 'fremmede'.

Hovedproblemstilling: Få mer kunnskap om hvordan boligsøkere med flyktning- eller innvandrerbakgrunn opplever og forholder seg til hindringer/åpninger på boligmarkedet, om de finner alternative veier eller faller ut?

Delproblemstillinger: Få mer kunnskap om :

- Det finnes noe mønster for utestengning på boligmarkedet for innvandrere?
- Hvordan utestengning ev. slår ut for ulike grupper, og hvordan individ/grupper forholder seg til slik utestengning
- I hvilken grad og på hvilken måte innvandrere er i ferd med å utvikle alternative strategier for boliganskaffelse og alternative boligmarkeder

For å forstå mer av hvordan mekanismene på boligmarkedet fungerer for boligsøkere med innvandrerbakgrunn og hvordan de opplever og forholder seg til dette, vil jeg undersøke nærmere om det er delmarkeder som utestenger målgruppen, om det er delmarkeder som er mer åpne, og hvilken betydning dette vil ha for mulighet til å være aktivt deltakende på boligmarkedet. Det vil f.eks. være forskjell på hvor aktiv en kan være om en prøver å leie noe på det private markedet eller gjennom kommunen. Etter å ha blitt registrert og akseptert som søker til kommunal bolig, handler det mye om å vente i kø. På det private markedet vil ens sjanser i langt større grad være knyttet til egen aktivitet, bortsett fra når en søker utleiebolig i boligkooperasjonen.

I forbindelse med problemstillingen om utvikling av alternative strategier, vil det bli forsøkt belyst om dette er et resultat av opplevde hindringer på det alminnelige boligmarkedet. Alternative strategier kan være flere ting. Det kan handle om strategier som er adapterende til det alminnelige boligmarkedet, «konfronterende» strategier og strategier som vender seg vekk

fra det norske boligmarkedet (Broin, 1994, hooks, 1992), f.eks. ved at en aksepterer en dårlig boligsituasjon i Norge samtidig som en holder vedlike/bygger opp et alternativt hjem i hjemlandet. Med konfronterende strategier menes at det utvikles egne preferanser og strategier som ikke nødvendigvis stemmer overens med det norske mønsteret.

Hvordan innbyggere med innvandrerbakgrunn løser sitt boligbehov kan ha betydning for innholdet i boligpolitikken. Vi vet ikke om det f.eks. er et underforbruk av offentlige tjenester i forhold til boliganskaffelse og hva dette ev. skyldes? Handler det om mangel på informasjon eller om ønske om å gjøre det på andre måter? Vi vet heller ikke nok om virkemidlene er målrettede nok for å inkludere vanskeligstilte på boligmarkedet med innvandrerbakgrunn. Funnenes karakter vil avgjøre om det er grunnlag for å se nærmere på utformingen av de selektive virkemidlene.

1.2 Politiske mål; ansvarliggjøring av den enkelte

Hovedmålet for boligpolitikken i Norge er at markedet skal regulere boligbygging og fordeling av boliger. Det innebærer at det er den enkeltes ansvar å skaffe seg et passende sted å bo ved hjelp av markedet og innenfor en økonomisk ramme som vedkommende kan klare. De fleste klarer dette, og den generelle boligsituasjonen er god (St.meld. 49 (1997-98). Om boligetablering for unge og vanskeligstilte). På den annen side er det deler av befolkningen som har for lave inntekter til å kunne dekke boliggifter i en bolig med rimelig standard (s. 9). Lavinntektsgrupper og de som har behov for sosialfaglig oppfølging er prioriterte når stat og kommune gjennom boligpolitikken skal bidra til god boligfordeling. Dette skal gjøres gjennom en aktiv og målrettet bruk av spesielt selektive virkemidler. I Utjamningsmeldinga (St.meld. nr. 50 (1998-99) skinner det igjennom en erkjennelse om at målene om boligetablering og fordeling ikke er nådd med de eksisterende virkemidlene. Meldinga har mål (s.8) om at *dei materielle ressursane i samfunnet på fordelast på ein betre og meir rettferdig måte enn i dag. Gode butilhøve og bustader av god kvalitet fremstår som en vesentlig del av de materielle ressursene. Hovedansvaret for en bedre fordeling legges på den enkelte. Det legges stor vekt på at den enkelte skal kunne syte for og ta ansvar for seg sjølv og fellesskapet (s.7). Dette begrunnes med at dette er den beste plattformen for enkeltmenneske sin sjølvrespekt og vørnad er nøkkelen til gode levevilkår. Det understrekes at det skal leggjast til rette for det økonomisk og politisk myndige menneske som kan vere sjølvhjølpen, sjølvberga og sjølvstendig. For de som ikke klarer å f.eks. skaffe seg en tilfredstillende boligsituasjon, skal det offentlige ha ansvar for et godt, tilgjengeleg og påliteleg tryggingsnett (s.7).* Dette kan stå som bakgrunn for denne rapporten. I rapporten forsøker jeg å beskrive og forklare, på bakgrunn av empiriske undersøkelser, hvordan innvandrere og flyktninger¹ opererer på boligmarkedet i Oslo. Utgangspunktet er at alle mennesker, også flyktninger og innbyggere med innvandrerbakgrunn, er aktive og handlende individer som på bakgrunn av sine kunnskaper, ferdigheter og andre ressurser, prøver å ordne en boligsituasjon de kan være tilfredse med. Hva gjør de for å være selvhjulpne på boligmarkedet? Hva har betydning for hvordan de prioriterer? Hvilke muligheter opplever de å ha og hva slags hindringer møter de i jakten etter et godt sted å bo.

¹ En flyktning er en person som har fått innvilget asyl, opphold på humanitært grunnlag eller på grunnlag av familiejenforening med medlemmer av de to foregående gruppene. Dette innebærer at flere av personene som intervjues kan ha kommet til Norge på familiejenforening med en flyktning (mor, far, søster, bror). Dette kan gjelde for både tamiler og somaliere men bare unntaksvis for pakistanere.

Undersøkelsen er basert på erfaringer fra Oslo-området. Oslo er valgt fordi det er her vi finner den største andelen innbyggere med innvandrerbakgrunn². Dessuten er boligmarkedet stramt med høye priser både på eier- og leieboliger og det er stor mangel på rimelige utleieboliger, både på det kommunale og private leiemarkedet.

For å få belyst hvordan boligsøkere med innvandrerbakgrunn har opplevd og håndtert boligmarkedet, er det gjennomført en sammenlignende, kvalitativ casestudie blant pakistanere, tamiler og somaliere.

1.3 Tidligere forskning på området innvandrere og bolig

Det er forsket mye på innbyggere med innvandrerbakgrunn. Når det gjelder hvordan denne gruppen går frem for å skaffe bolig, er det likevel gjort relativt lite både i norsk og internasjonal sammenheng. Det er behov for mer kunnskap, både i relasjon til om oppgaven fremstår som urimelig krevende, om det er spesielle hindringer, om det er spesielle prioriteringer og i forhold til hva slags resultat det fører til. Ut fra et velferdsperspektiv er det av interesse å få kunnskap om på hvilken måte ulike grupper av borgere klarer å ta ansvar for og bli selvstendige på boligmarkedet. Ved å studere fremgangsmåter og strategier, tas det utgangspunkt i 'innvandrerens' som en aktiv og handlende aktør, i stedet for et passivt offer for omstendighetene. Å fokusere på innvandrere som aktører har ikke vært gjengs i innvandringsforskningen. Det alminnelige har vært å fokusere på innvandrerens som et problem og forklare problemkomplekset ved forhold ved innvandrerne selv, snarere enn at forklaringene kan finnes både i konteksten, ved innvandrerens selv og i relasjonen mellom disse to nivåene (Dahl Jacobsen, 1967).

Når det gjelder innbyggere av innvandrerbakgrunn og boligforhold har det vært ulike forskningstradisjoner med tilknytning i til dels ulike fagmiljø. Grovt kan forskningens deles inn i fire hovedkategorier. Forskning som tar for seg makronivået og omhandler segregasjon og bokonsentrasjon, ofte med utgangspunkt i geografisk fagmiljø. Dernest forskning om levekår og boforhold (sosiologer, samfunnsgeografer, sosialøkonomer). I det siste har det også begynt å bli interesse for å studere mobilitet og boligkarrierer blant innbyggere med innvandrerbakgrunn (sosiologer). Dernest har det vært en del forskning knyttet til integrering / ekskludering i bomiljø, hovedsakelig blant sosiologer og antropologer.

1.3.1 Segregering og bokonsentrasjon

Forskning om romlig segregering og bokonsentrasjon gir beskrivelser og til dels analyser av bosettingsmønster i byområder og i varierende grad forklaringer på dette mønsteret (bl.a. Wessel, 1994 og 1997, Blom 1994 og 1995, van Kempen og Özüken, 1998, Murdie og Borgegård, 1998). Segregering handler om ulik fordeling av befolkningskategorier innenfor avgrensede, geografiske rom på bakgrunn av bestemte indikatorer, f.eks. sosio-økonomisk status, utdanningsnivå og /eller etnisitet. Studiene er på makronivå og forklarer ikke de enkelte husholdenes beveggrunner for å bo der de bor. Mange av analysene er normative i den forstand at det tas for gitt at segregasjon er negativt i de tilfelle det handler om lav sosio-økonomisk status og/eller etnisitet. Slike studier er for det meste basert på den utenforståendes blick på "vanskeligstilte" boligområder, mer enn de boendes opplevelser av å bo i eget

² Med innvandrerbakgrunn henvises det til innbyggere med bakgrunn fra Tyrkia, Asia, Afrika og Sør-Amerika.

område (Harrison, 1995). Nyere studier (Bolt, Hooimeijer og van Kempen, 2000) er kritiske til å definere segregasjon og bokonsentrasjon som negativt i utgangspunktet. Det etterlyses en boligpolitikk som har som mål å forbedre dårlige boligområder og en arbeidsmarkedspolitikk som gjør arbeidsmarkedet mer tilgjengelig for innbyggere med innvandrerbakgrunn, slik at hushold i denne gruppen kan velge friere på boligmarkedet. Dangschat (2000:8) er kritisk til en del teorier om segregering fordi han mener de tar for lite hensyn til sosiale ulikheter og hvordan disse blir produsert. I stedet for aggregerte data og statistiske korrelasjoner, etterlyser han mer forståelse for prosesser i både majoritets- og minoritetsbefolkningen som fører til segregering.

Når det gjelder Oslo er den etniske segregeringen på boligmarkedet velkjent og dokumentert (Blom, 1995, Statistisk årbok for Oslo 1999). I 1999 hadde fem bydeler mellom 22 og 32 % innbyggere med bakgrunn fra ikke-vestlige land³. Blom (1995) forklarer segregeringsprosessene bl.a. ved forhold ved de etniske minoritetene selv (økonomi og kultur) og tildels med administrativ styring av innvandrerbosettingen. I rapporten om 'Boligsegregasjon' drøfter Wessel (1997) på sin side underliggende prosesser som kan føre til segregasjon, med illustrerende empiri fra Oslo. Det mangler imidlertid fortsatt empiriske studier som kan belyse på hvilken måte ulike prosesser forsterker eller svekker segregeringstendenser i Oslo-området. Det mangler også studier på mikronivå som belyser kvaliteter og egenskaper ved by områder med høy andel innbyggere med opprinnelse i land utenom vesten.

1.3.2 Levekår og boforhold

Det har vært en lang tradisjon for å studere innvandreres levekår og boforhold (Puntevold Bø 1980, Kemeny 1985 og 87, Djuve og Hagen 1995, Gulløy, Blom og Ritland, 1996, Özüekren og van Kempen, 1997, Blom 1998). En del av disse studiene sammenligner minoritetenes levekår og boforhold seg i mellom og med majoritetsbefolkningen. En hovedkonklusjon er at de etniske minoritetene bor dårligere og ofte trangere enn majoriteten, også under ellers like sosio-økonomiske forhold. Et funn er at ulikhetene minsker med økt botid (Blom, 1995, Friedrichs, 1998). Forklaringer på ulikheter i boligstandard og lokalisering som går igjen, er diskriminering og rasistiske holdninger /adferd i majoritetssamfunnet (MacEven, 1991, Harrison, 1995 og Yinger, 1995, Djuve og Hagen 1995). Diskriminering fremstår som en sannsynlig forklaringsfaktor, men er samtidig vanskelig å bevise. På den annen side er det gjort få studier på eventuelle ulikheter i preferanser som en alternativ forklaring på ulikheter i boforhold.

1.3.3 Mobilitet og boligkarrierer

I de senere årene har det blitt økt interesse for å studere mobilitet og boligkarrierer i innvandrerbefolkningen (Magnusson og Özüekren, 2000, Tomlins, 2000, Murdie, 2000). Tomlin (London) og Murdie (Toronto) har fokusert på grupper (vietnamesere, polakker, somaliere og jamaicanere) som er lite studert i denne sammenheng og som det er behov for kunnskap om for å få frem ulikheter mellom etniske minoritetsgruppers preferanser på boligmarkedet og hvordan de klarer seg. Det har blitt økt aksept for at innvandrerbefolkningen er mangefasettert og består av grupper med ulike levekår og preferanser. Både England og Canada har en flerkulturpolitikk som aksepterer ulike behov og

³ Vestlige land er Sør- og Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania.

prioriteringer innen ulike etniske grupper. Det etterlyses derfor mer nyansert kunnskap om de ulike gruppene. Den svenske studien (Magnusson og Özüken) er opptatt av mobilitet og boligkarrierer innen en etablert innvandrerguppe (tyrkere) i tre mellomstore kommuner og finner at til tross for lang oppholdstid i Sverige, bor de fortsatt i de minst attraktive boligene og områdene, selv om det er bevegelse mot å eie egen bolig. Den canadiske studien (Murdie, 2000) viser nyankomne innvandreres boligkarrierer, mens Tomlins har vært opptatt av vietnameseres boligpreferanser i London. Selv om vietnameserne bodde trangt, var deres preferanser i hovedsak knyttet til ikke-materielle verdier som mulighet til å leve på vietnamesisk vis og sosialt miljø. I Toronto finner mange nyankomne bolig på egenhånd på det private leiemarkedet på grunn av lange ventelister til kommunale boliger. Dette er boliger som er i dårlig forfatning og på dårlige leievilkår. Det innebærer korttidskontrakter, svak rettssikkerhet og høye leier. Det samme fant Bersås og Steen (2000) i evalueringen av Oslo kommunes organisering av førstegangsbosetting av flyktninger. Andelen av selvtableringer på dårlige kontraktsforhold var overraskende høy og forklares med den lange ventetiden fra vedtak om oppholdstillatelse til bosetting i en kommune. Studien fra Canada fokuserer på i hvilken grad de tre innvandrerguppene ved hjelp av flytting økte sin tilfredshet med egen boligsituasjon (bolig og bomiljø). Somalierne var den gruppen som opplevde minst forbedringer. Studien tar ikke opp hvordan de nyankomne gikk frem for å skaffe seg ny bolig. Det diskuteres heller ikke om flyttingene var frivillige som et ledd i en ønsket boligkarriere, eller om de var nødt til å flytte på grunn av tidsbestemte kontrakter, bokostnader eller andre forhold. I et komparativt perspektiv er det verdt å merke seg at den somaliske gruppen kommer dårligst ut på boligmarkedet i Canada som i Norge (SSB, 1996), til tross for at både innvandringspolitikken og boligpolitikken er ulik (Jean-Michel Lacroix (Sorbonne), Susan Lillico (Department of Heritage, Canada)).

1.3.4 Strategier på boligmarkedet

Det er gjort få studier av strategier på boligmarkedet. Fokus har vært på diskriminering av boligsøkerne, fremfor studier av aktiviteter og handlinger i det minoritetsetniske miljøet for å forbedre egen situasjon. En har vært opptatt av å belyse ”innvandreren” som offer snarere enn som en handlende aktør. De få studiene som er gjort konkluderer blant annet med at etniske minoriteter i langt større grad enn hvit majoritetsbefolkning benytter nettverk og bekjenskaper for å finne bolig (Sarre, Phillips og Skellington, 1989, Farley, 1996, Owuso, 1999). I undersøkelsen av fremmedarbeidernes boligsituasjon i Oslo på 70-tallet (Bø, 1980) kom det også frem at slekt og kjente var en viktig kanal (27%). Den viktigste kanalen var imidlertid arbeidsgiver. Rundt 50 % av de spurte hadde fått bolig gjennom jobben. 10 % hadde fått bolig gjennom kommunen, ingen gjennom eiendomsmegler og bare 4 % gjennom annonser i avisa. Bø forklarer dette mønsteret med diskriminering i det private leiemarkedet (annonser) og med at boligkooperasjonen var stengt for nyankomne pga krav til medlemskap og ansiennitet. På 90-tallet er situasjonen annerledes (SSB, 1996)⁴. Tall for hele innvandrerbefolkningen i Norge viser at bare 2,7 % har fått bolig gjennom arbeidsgiver. Rundt 28 % har skaffet boligen gjennom offentlig boligformidler, mens rundt 22 % har skaffet bolig gjennom slekt og venner og den samme andelen gjennom annonser. Boligkooperasjonen har endret sine regler og rundt 10 % har skaffet bolig gjennom et boligbyggelag. Oversiktstallene viser en mye større spredning på måter å skaffe bolig på for innvandrere på 90-tallet sammenlignet med 70-tallet. Dette skyldes både endringer i boligmarkedet og endringer i innvandrerbefolkningen, både økonomisk og på annen måte.

⁴ SSB har bare spurt leiere og aksje/ og andelseiere om fremgangsmåte for å skaffe bolig. Selveiere er altså utelatt. Dette dreier seg om i underkant av 30 % av utvalget.

Strategier og preferanser må sees i sammenheng. Fremgangsmåtene for å skaffe bolig vil være nært knyttet til hva man er på jakt etter, hva man tror er mulig å oppnå og på hvilke måter. Nært knyttet til dette vil være hvilke ressurser en opplever å ha til rådighet som kan omsettes til ens mål om bolig. I undersøkelsen fra England fant Sarre, Phillips og Skellington (1989, s. 179) at de som hadde preferanser og forsøkte å tilfredsstill disse, oppnådde en bedre boligsituasjon enn dem som bare ”tok det de fikk”, enten de ordnet seg selv eller fikk offentlig bistand. De hevder at strategiene utformes i interaksjon mellom preferanser, hindringer og muligheter. I sin studie viser Phillips og Karn (1992, s. 358) hvordan veien til å eie egen bolig ofte har vært ukonvensjonell og kostbar, da de som kjøpte første gang hadde ubetydelige valg både når det gjaldt bolig og lokalisering. Egne preferanser, oppfinnsomhet og strategier tillegges likevel betydning sammen med økonomiske ressurser, nettverk og kunnskap om markedet.

Kunnskap om hvordan boligsøkere med innvandrerbakgrunn løser sine boligproblemer i en norsk sammenheng er mangelfull. I følge Øistensen (1998) i en rapport om boligetablering, hevder kommunene og spesielt ansatte i Oslo kommune, at innvandrere er den gruppen på boligmarkedet som møter størst problemer med etablering. Det gis samtidig uttrykk for at en ikke vet hvordan denne gruppen løser disse problemene. Selv om mange oppsøker sosialkontor og boligkontor, regnes det likevel med at dette er et mindretall av dem som har behov.

1.4 Diskriminering av innvandrere på boligmarkedet i Norge

Når en skal studere hvordan boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn går frem for å skaffe seg bolig, må en også identifisere hvilke hindringer de møter i prosessen. Hindringene er med på utforme de prosessene som prøves og hvilke fremgangsmåter som lykkes. Denne undersøkelsen er ikke en studie av diskriminering av etniske minoriteter i forhold til nordmenn i boligsøkeprosessen. Det er snarere en sammenligning mellom hvordan tre etniske minoritetsgrupper opplever og forholder seg til boligmarkedet.

Det er i flere undersøkelser vist at boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn selv mener de har blitt diskriminert på boligmarkedet i Norge. De mest pålitelige undersøkelsene av dette i Norge er SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere fra 1996 og FAFOs levekårsundersøkelse blant seks grupper av flyktninger i Oslo fra 1995. SSBs undersøkelse er landsdekkende og omfatter åtte etniske grupper, både opprinnelige innvandrere og flyktninger. Spørsmålet informantene svarte på var: *”Har du noen gang opplevd å bli nektet å leie eller kjøpe bolig på grunn av din innvandrerbakgrunn?”* I gjennomsnitt 20 % mente selv at de hadde blitt utsatt for slik diskriminering. Variasjonene var store mellom gruppene. Blant pakistanere og vietnamesere var det ca. 10 % som mente de hadde blitt nektet bolig på grunn av sin bakgrunn, mens det blant iranere var rundt 50 % og blant somaliere rundt 60 %. I FAFOs undersøkelse fra 1995 ble flyktningene bedt om å svare på følgende påstander; *”Norske boligutleiere foretrekker nordmenn”*. Mellom 40 og 45 % mente at dette var tilfelle. Gjennomsnittsforskjellene (20 % og 40 – 45 %) mellom SSBs og FAFOs undersøkelser kan skyldes at undersøkelsen fra SSB omfatter hele landet og at undersøkelsen fra FAFO bare omfatter Oslo og bare flyktninger. Boligmarkedet i Oslo er mer presset enn ellers i landet, slik at det i stor grad er utleiers/selgers marked. Dette innebærer at det er opp til utleier å velge sine leieboere. FAFOs undersøkelse fra Oslo omfatter bare flyktninger. Dette er grupper som er avhengige av leiemarkedet inntil de har etablert seg på arbeidsmarkedet. Leiemarkedet er

mer utsatt for diskriminering enn eiemarkedet. SSBs undersøkelse har på sin side med både etablerte og nyankomne innvandrergupper. Blant de etablerte innvandrerguppene er det mange selv eier sin bolig. Dette bidrar til å redusere det å bli utsatt for diskriminering.

1.4.1 Usikkert å måle diskriminering gjennom holdningsundersøkelser

FAFO finner på samme måte som SSB at det er store forskjeller mellom de ulike flyktninggruppene. Djuve og Hagen forklarer dette med at det snarere må handle om hvilken del av boligmarkedet man opererer i, enn at selgere og utleiere skiller så sterkt mellom ulike grupper. De finner at det er de gruppene som i størst utstrekning bor på privat utleie som mener at norske boligutleiere foretrekker nordmenn. De som blir tildelt bolig av kommunen (vietnamesere) og de som kjøper selv (tamiler) har ikke samme negative inntrykk av boligutleiere. En svakhet ved FAFOs undersøkelse er at vi ikke vet om respondentene selv har opplevd å bli avvist av norske boligutleiere, eller om de mener at det ofte er slik, basert på ting de har hørt. Tor Halfdan Aase (1996) skriver i "Metodologiske tilnæringer til studiet av fordommer og diskriminering" at vi ikke uten videre kan slutte fra antakelser om diskriminerende holdninger hos andre i en surveyundersøkelse, til faktiske diskriminerende handlinger hos de samme. Han bygger blant annet på en klassisk undersøkelse av R. LaPiere i USA som viste at hotelleiere på 1930 tallet ikke avviste et kinesisk ektepar som besøkte en lang rekke hoteller og restauranter. Bare en restaurant avviste dem. Da LaPiere senere sendte ut et spørreskjema til de samme svarte hele 91 % av hotellene at de ikke ville ta i mot kinesere og 93 % av restaurantene ville ikke servere dem. LaPiere fant altså ingen korrelasjon mellom handling og holdning. Å undersøke faktisk diskriminering gjennom holdningsundersøkelser kan derfor være et blindspor og gi skjevt bilde av den faktiske situasjonen. Fordi det ikke er legitimt å diskriminere, kan en holdningsundersøkelse f.eks. gi et mer positivt bilde av f.eks. tilgangen til utleiemarkedet for boligsøkere med innvandrerbakgrunn. Eller det kan være slik at en holdningsundersøkelse blant utleiere kan falle ut mer negativt fordi undersøkelsen er anonym og det er en anledning til å gi uttrykk for hva en faktisk synes. Hvordan en konkret boligutleier ville opptre i en konkret utleiesituasjon vet vi imidlertid ikke.

1.4.2 Indirekte diskriminering

I tillegg til direkte diskriminering (negativ forskjellsbehandling på grunn av etnisk bakgrunn, hudfarge o.l.) mener FAFO at flyktninger også blir utsatt for statistisk diskriminering eller hva som også kalles indirekte diskriminering. Dette er tilfelle når den enkelte boligsøker f.eks. blir avvist fordi utleier har preferanser knyttet til leietakere som ikke matcher boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn. Hvis det skjer ofte, vil etniske minoriteter som gruppe oppleve at de møter systematisk utestengning fra boligmarkedet. Mulighetene på boligmarkedet blir innsnevret i forhold til andre grupper. Dette er spesielt vanskelig for dem det gjelder når de befinner seg i en situasjon med lite kontroll over eget resultat på boligmarkedet.

1.4.3 Diskriminering - vanskelig å dokumentere

Et problem med diskriminering er at det er vanskelig å måle og bevise. På boligmarkedet kan vi snakke om negativ forskjellsbehandling både i samfunnsvitenskapelig og i juridisk forstand. I samfunnsvitenskapelige studier vil det være interessant å undersøke forekomst av faktisk diskriminering på boligmarkedet. For å kunne gjøre dette må man kunne operasjonalisere begrepet slik at det kan måles og dernest finne frem til troverdige metoder

for å samle inn data. Dessuten må like tilfelle av behandling på boligmarkedet sammenlignes mellom boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn og boligsøkere med majoritetsbakgrunn. Dette er vanskelig og krever et stort tilfang av enkeltsaker for å kunne godtgjøre at det ikke handler om tilfeldigheter, men om systematisk negativ forskjellsbehandling (Jonathan R. Cole, 1979). En annen måte er å gå inn og måle faktisk resultatlikhet på boligmarkedet mellom ulike grupper av befolkningen. Denne metoden egner seg for å avdekke faktiske ulike levekår på boligmarkedet, men den fanger ikke opp hva som ligger bak den eventuelle ulikheten. Det kan handle om ulike preferanser, altså at man velger ulikt i fall man kan velge, eller det kan handle om ulike muligheter, blant annet i form av økonomi. Metoden fanger ikke opp mekanismer for hvordan eventuell diskriminering foregår. Og det er det som er det kritiske, både å avdekke faktisk diskriminering og hvordan den forekommer innenfor de ulike delmarkedene på boligmarkedet.

1.4.4 Diskriminering etter loven

I juridisk sammenheng må den enkelte boligsøker kunne bevise rettslig at vedkommende er diskriminert etter loven. I Norge er det rettslige diskrimineringsbegrepet knyttet til boligsøkere med innvandrer- og flyktningbakgrunn vanskelig å tilfredstille i en ev. retts sak. Lovgrunnlaget finnes i Straffelovens § 349 a og omhandler bare profesjonell utleie/boligformidling. Her kreves det bevis for direkte diskriminering og bevisbyrden ligger på den fornærmede. Ut fra loven er det ikke tilstrekkelig at handlingens konsekvens er diskriminerende. Motivet for handlingen må også ha vært å diskriminere. Lovgivningen omfatter ikke direkte diskriminering når en person leier ut sin egen bolig eller en ekstrabolig som vedkommende disponerer, såfremt dette ikke ordnes gjennom et profesjonelt selskap som har dette som ervervsvirksomhet. Den allmenne oppfatning av om dette er diskriminering eller ikke, vil avhenge helt av om man ser det fra utleiers side eller fra den boligsøkendes side. De fleste vil antakelig hevde at det er opp til utleier hvem han/hun vil leie ut til. Boligsøkere som gjentatt ganger blir avvist *fordi* de har flyktning- eller innvandrerbakgrunn (hudfarge, navn, språk) vil derimot oppleve slik praksis som diskriminerende.

På kjøpemarkedet er det bedre beskyttelse mot diskriminering. I følge lov om borettslag og lov om eieseksjoner er det ikke lov å nekte og godkjenne ny andelseier /selveier eller fremleietaker på grunn av vedkommendes bakgrunn. Saklig nektelse må knyttes til konkrete forhold ved personen som kan føre til skade for de andre beboerne. Nektelse på grunn av bakgrunn kan likevel godt forekomme, blant annet fordi kjøper ikke er kjent med lovverket. Det er likevel rimelig å anta at diskriminering på kjøpemarkedet bare skjer unntaksvis. Når man selger en vare, i dette tilfelle en bolig, er selger normalt mer opptatt av pris og ryddig oppgjør, enn hvem han eller hun selger til. Antirasistisk senter (Lunde 1997) har imidlertid fått rapporter om naboer som forsøker å hindre salg til kjøpere med innvandrerbakgrunn. Dette er en form for diskriminering hvor en tredje person forsøker å påvirke selger til ikke å selge til bestemte grupper. Denne formen for diskriminering er vanskelig å dokumentere. Dokumentasjon er avhengig av at eiendomsめklere, selgere og andre som ikke ønsker å diskriminere, selv innrapporterer slike opplevelser.

På bakgrunn av SSBs og Fafos undersøkelser samt andre undersøkelser (Lappegård, 1997, Lunde, 1997, Mah-Rukh Ali, 1997), er det ikke tvil om at boligsøkere med innvandrer- og flyktningbakgrunn kan oppleve diskriminering på boligmarkedet i Norge. Det innebærer at mulighetene på boligmarkedet for disse gruppene boligsøkere er innsnevret i forhold til den alminnelige boligsøker med majoritetsbakgrunn. Forskjellene er særlig merkbare på

leiemarkedet. Leiemarkedet blir derfor det mest sårbare fordi store grupper blant innvandrere og flyktninger er avhengige av leiemarkedet fordi de ikke har stabil tilknytning til arbeidslivet eller har opparbeidet seg kredittverdighet på annen måte til å betjene et alminnelig boliglån. I større grad enn nordmenn vil denne gruppen boligsøkere derfor være avhengig av leiemarkedet.

Når en skal studere fremgangsmåter eller strategier på boligmarkedet, må en samtidig være oppmerksom på innslaget av mulig diskriminering for valg av strategier. Diskriminering fremstår som hindringer som en må finne veier utenom for å skaffe seg det en er på jakt etter. Det innebærer også at det å studere fremgangsmåter for å skaffe bolig handler om å studere prosesser mer enn enkelthendelser. I vår sammenheng blir det en veksling mellom hva en ønsker, hvilke muligheter en opplever å ha, hva en prøver, hvilke hindringer en møter, hva en så prøver osv. Altså hvor lett eller vanskelig boliganskaffelsesprosessen oppleves for den enkelte.

2 Design og metode

For å få kunnskap om og kunne forklare hvordan boligsøkere med innvandrerbakgrunn forholder seg til og håndterer boligmarkedet i Osloregionen, er det gjennomført en kvalitativ og komparativ casestudie.

2.1 Kvalitativ tilnærming

For å forklare sosiale fenomen som hvordan boligsøkere går frem for å skaffe seg bolig må vi vise til hva mange enkeltindivider gjør hver for seg, der hvert individs handlinger blir forklart på bakgrunn av dennes egen opplevelse av egen situasjon, hva en ønsket å oppnå og opplevde valgmuligheter. Utgangspunktet for en slik tilnærming er en oppfattelse av at mennesket er rasjonelt og i stand til å vurdere egne muligheter på bakgrunn av hva det vet og hva det tror er tilfellet. For å få kunnskap om og forklare aktørenes valg av handlinger må vi derfor få fatt i hvordan den handlende definerer sin handlingssituasjon (Gilje og Grimen 1995 s. 114). Vi er ikke på jakt etter standardiserte svar, kun med utgangspunkt i forskerens forforståelse⁵, men også etter aktørenes forståelse av egen situasjon. Dette vil kreve en kvalitativ tilnærming hvor samtalen vil være utgangspunkt (Fog, 1994, s. 29).

2.1.1 Utvidet begrunnelse for valg av kvalitativ tilnærming

Flyktninger og innvandrere utgjør en statistisk sett liten gruppe av befolkningen. Gruppen er for liten til at den vil synes i statistiske undersøkelser av for eksempel fordelingsstudier av boligsosiale virkemidler (Stamsø, Østerby 2000). For å fange opp deres situasjon må det gjøres utvalgsstudier, jfr. SSBs leveårsundersøkelse blant innvandrere fra 1996 eller kvalitative studier. Ved å identifisere relativt små grupper får leveårsundersøkelsen frem ulike mønstre for boligfremskaffelse blant grupper av innvandrere. Kvalitative studier kan på sin side bidra til å forklare og øke forståelsen for hvorfor det er slik. Kvalitative studier har den fordel at de kan forklare hvorfor aktører handler som de gjør. Det åpner for å få frem aktiviteter og handlinger i det minoritetsetniske miljøet som sikter mot å forbedre egen situasjon. En annen grunn til å gjennomføre kvalitative studier overfor boligsøkerne, er i dette tilfelle at det kan være språkproblemer, manglende felles referanserammer og forståelse av sentrale begreper. En åpen, kvalitativ tilnærming gir også mulighet for informanten til å ta opp problemstillinger som for informanten er sentrale i forhold til boliganskaffelse (Søholt, 2000). Fordi gruppen er sammensatt både med hensyn på bakgrunn, oppholdstid i landet, kunnskap om norske forhold og sosio-økonomisk status, er det i tillegg behov for datainnsamlingsmetoder som kan fange nyansene og variasjonene innen gruppen.

⁵ Forforståelse er ens utgangspunkt for å forstå et fenomen. Komponenter som inngår er bl.a. språk, begreper, trosoppfatninger (f.eks. om hvordan boligmarkedet fungerer) og individuelle og personlige erfaringer. Fra Gilje og Grimens (1995, s.148) utlegning av Gadammers begrep forforståelse. (Gadamer, 1975, *Truth and Method*).

2.2 Komparativ casestudie

I denne studien har vi gjennomført en komparativ casestudie⁶ hvor tre etniske gruppene utgjør hvert sitt case (pakistanere, tamiler og somaliere)⁷. Casestudier er en metode hvor man prøver å forstå et menneske, en gruppe eller et samfunn på dets egne premisser. Det betyr blant annet å skaffe seg innsikt i de verdier og interesser som ligger til grunn for deres handlinger. Det er tatt med tilstrekkelig mange enheter innen hver gruppe til å fange opp variasjon og på bakgrunn av det, finne frem til ev. mønster inne og på tvers av grupper.

Casestudier kan ha ulike hensikter. I denne studien har hensikten vært å utforske og forsøke å forklare *hvordan* ulike grupper boligsøkende med etnisk minoritetsbakgrunn opplever og håndterer boligmarkedet i pressområder.

Prosjektet har overordnede, generelle problemstillinger som er studert innenfor en begrenset empirisk kontekst både hva gjelder geografi og kategorier av boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn. Nedenfor begrunnes avgrensningene.

2.2.1 Begrunnelse for valg av casene

Casene som er valgt, er valgt ut fra tanken om at de skal være mest mulig ulike på sentrale variabler for å få frem mangfold og nyanser i hvordan boligmarkedet kan håndteres. De sentrale variablene er årsak for ankomst, oppholdstid, yrkesdeltakelse, inntekt og posisjon på boligmarkedet. Ved å velge pakistanere, tamiler og somaliere er det valgt ytterpunkter som kan belyse hverandre og belyse situasjonen på boligmarkedet for boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn ut fra ulike synsvinkler.

Innenfor hver etniske gruppe er det intervjuet 10 – 15 informanter. Analyseenheten i undersøkelsen er den etniske gruppen, basert på data på individnivå. Casene er antatt å være ulike i den forstand at hver etnisk gruppe⁸ har ulik historie og det antas at de håndterer boligmarkedet på ulike måter. Hvert case analyseres for seg før analyser på tvers av casene.

2.2.2 Avgrensning av kategorier av boligsøkere med innvandrerbakgrunn

Casestudien er knyttet til boligsøkere med pakistansk, tamilsk og somalisk opprinnelse. Blant disse gruppene handler studien om hva som har skjedd med arbeidsinnvandrere og studenter

⁶ Yin (1989) s. 23 definerer case-studie slik: En empirisk undersøkelse som undersøker et samtidig fenomen innenfor dets reelle kontekst og hvor grensene mellom fenomenet og konteksten ikke er opplagte og hvor det blir brukt flere ulike datakilder til å belyse fenomenet.

⁷ I den opprinnelige prosjektplanen var det lagt opp til å ha med to til tre etniske grupper og et flyktningutvalg, basert på flyktninger som var førstegangsbo-satt i en kommune og som deretter har flyttet på egen hånd til et pressområde. Datatilsynet krevde imidlertid så omfattende prosedyrer at denne delen av undersøkelsen har falt ut. I stedet ble det valgt å ha med tre etniske grupper. Se vedlegg for beskrivelse av hva som gikk galt med flyktningutvalget.

⁸ En etnisk gruppe oppstår når det skjer en mobilisering rundt bestemte kulturelle særtrekk, slik at det skapes en etnisk identitet. I følge denne teorien oppstår etniske grupper når medlemmene i gruppen selv oppfatter seg som en etnisk gruppe med kulturelle særpreg, og når andre oppfatter dem som en egen etnisk gruppe (*fra Statsvitenskapelig leksikon, 1997*). Casene i denne studien har utgangspunkt i ulike nasjonale grupper, der opprinnelsesland kombinert med antatte kulturelle særtrekk slik de kommer til uttrykk i Norge, har ligget til grunn for utvelgelsen. Gruppene selv kan imidlertid godt oppleve at de representerer ulike etniske grupper fra de respektive land.

som stort sett har måttet klare seg selv på boligmarkedet, samt deres barn⁹. Derne st handler den om hva som skjer etter den første bosettingen av flyktninger og ved familiegjening. Studien omhandler ikke førstegangsboetting av flyktninger og personer som har fått opphold på humanitært grunnlag¹⁰, da kommunene har ansvar for bosetting av disse.

I tillegg til innvandrere og flyktninger som opprinnelig er bosatt i Oslo kommune, kommer de av innvandrerbakgrunn som av ulike årsaker velger å flytte hit fra en annen kommune. Sørli (1998, s. 6) viser at det i årene 1990 – 1996 var rundt 900 mennesker med innvandrerbakgrunn som årlig flyttet til Oslo. Dette handler både om flyktninger som er blitt førstegangsboett i en annen kommune og om andre med innvandrerbakgrunn som har funnet det attraktivt å flytte til Oslo.

2.2.3 Geografisk avgrensning

Geografisk er undersøkelsen knyttet til Oslo-området da det er her vi finner den største konsentrasjonen av innbyggere med innvandrerbakgrunn i Norge. 47 % (SSB 2000) av alle med innvandrerbakgrunn i Norge bor i Oslo, hvor de utgjør omtrent 12 % av befolkningen (Oslo statistikken, 1999). Det er også her problemene med å skaffe tilfredsstillende boforhold fremstår som størst, spesielt for grupper med begrenset økonomisk evne. Boligmarkedet i Oslo har mangel på utleieboliger og spesielt mangel på rimelige utleieboliger med trygge kontraktsforhold. Den høye andelen innbyggere med innvandrerbakgrunn sammen med de vanskelige forholdene på boligmarkedet, tilsier at det er her vi kan forvente å finne kreative løsninger for å ordne sin boligsituasjon.

Tabell 1: Tall for 01.01.99 for de innbyggere med opprinnelse i Pakistan, Sri Lanka og Somalia. Antall innbyggere i Norge og Oslo med slik bakgrunn. Antall med opprinnelig statsborgerskap og antall som har fått innvilget norsk statsborgerskap samt nettoinnflyttinger fra de tre respektive landene. Kilde: SSB befolkningsstatistikk og UDIs statistikk.¹¹

Antall innbyggere:	Opprinnelsesland		
	Pakistan	Sri Lanka*	Somalia
Antall innb. i Norge med opprinnelse i:	21.889	9.141	6.977
Antall innb. i Oslo med opprinnelse i :	16.737	4.159	3.659
Bosatt i Oslo, utenlandske statsborgere fra:	5.519	1.628	1.818
1998, innvilgete statsborgerskap fra:	106**	650	591
Netto innflytting av personer fra:	548	346	995

* Dette dreier seg i hovedsak om tamiler.

** De foregående årene ble det innvilget mellom 1000 og 1500 statsborgerskap for personer med pakistansk statsborgerskap.

Tabellen viser at ca. 75 % av alle med pakistansk bakgrunn som bor i Norge, bor i Oslo. Dette er en sterk konsentrasjon, noe som gir muligheter for å danne ulike miljøer og nettverk. De to

⁹ Personer født i Norge av utenlandske foreldre defineres ofte som annen generasjons innvandrere eller første generasjons nordmenn. Jmfr. ECONs analyse av innvandring og offentlig økonomi, hvor det kommer frem at andre generasjons innvandrere har en økonomisk adferd som nærmer seg majoriteten, virker det mest riktig å kalle denne gruppen for første generasjons nordmenn. Dette samsvarer også med at de fleste er norske statsborgere, har vært i gjennom det norske skolesystemet og ser ut til å bli boende i landet.

¹⁰ Hvis ikke det er spesiell grunn til det, så betegnes både flyktninger og personer som har fått opphold på humanitært grunnlag som flyktninger i teksten.

¹¹ Alle befolkningstall i rapporten er fra 1999, samme år som de kvalitative dataene ble samlet inn.

andre gruppene er ikke så sterkt konsentrert til Oslo. Ca. 45 % av tamilene bor i hovedstaden, mens litt over 50 % av somalierne bor her. For alle gruppene er det en sterk grad av urbanisering. Tallene viser også at det foregår en løpende endring av statsborgerskap, noe som innebærer at en økende andel av innbyggerne med opprinnelse i disse tre landene vil få rettigheter og plikter som er forbundet med statsborgerskapet. Statsborgerskap har ikke direkte innvirkning på ens muligheter på boligmarkedet, men kan ha betydning for hvordan en etter hvert vurderer sin rolle i Norge. Det er ulike grunner for å endre statsborgerskap. Det kan dreie seg om praktiske årsaker eller det kan sees som en indikator på at innbyggere med innvandrerbakgrunn har tilpasset seg vertslandets kultur (Blom, 1995, s. 103).

2.2.4 ”Snøball” metoden for å få fatt i informanter

For å få fatt i informanter innenfor de tre gruppene, har jeg benyttet snøballmetoden. Snøballmetoden dreier seg om at en finner frem til informanter via nettverk. Metoden egner seg når en skal intervjuer i miljøer som det ikke er lett å få tilgang til og hvis man skal inn i spesielle miljøer som man må ha kjennskap til for å komme inn i. Når det gjelder flyktninger og andre med innvandrerbakgrunn vil de også ofte ha skepsis mot å bli intervjuet. På bakgrunn av kontakt i miljøene har jeg nøstet meg fra den ene informanten til den andre. Jeg har startet med noen jeg kjente, og bedt dem om å henvise meg videre til andre. Dette har forutsatt at den første informanten har hatt tillit til meg som forsker og bruken av materialet. Erfaringene fra bruken av metoden i de tre gruppene er nærmere beskrevet under pkt. 2.4.1. Fremgangsmåten avviker fra representative, tilfeldige utvalg som benyttes i statistiske utvalg. Hensikten med disse casestudiene er ikke å kunne generalisere statistisk på grunnlag av utvalget, men å finne frem til informanter innenfor de enkelte gruppene som har erfaringer som kan belyse tema. Det har vært et viktig poeng å forsøke å få fatt i informanter innenfor de enkelte gruppene som har hatt ulike erfaringer.

2.3 Datagrunnlag

For å belyse problemstillingene er det behov for informasjon om:

- hva slags erfaringer boligsøkere innenfor de tre gruppene har fra å skaffe seg bolig i den tiden de har vært i Norge og spesielt i Oslo
- hva slags preferanser informantene har hatt i forhold til å bo
- hva slags forestillinger informantene har hatt og har om egen fremtid
- informantenes økonomiske situasjon
- hvordan informantene bor i dag og hvordan de opplever nåværende boligsituasjon
- utviklingen av boligmarkedet i Oslo siden begynnelsen av 70-tallet
- relevante trekk ved bolig- og innvandringspolitikken siden begynnelsen av 70-tallet

Informasjonen i undersøkelsen bygger på følgende kilder:

Omfattende spørreskjemaintervju av 102 somaliske hushold om deres situasjon på boligmarkedet i Oslo.

Åpne samtaleintervju etter intervjuguide av et utvalg hushold innen de tre etniske gruppene:

- Intervjuer av 12 hushold med somalisk opprinnelse (trukket fra de 102 husholdene, utfyllende intervju)
- Intervjuer med 14 hushold av tamilsk opprinnelse
- Intervjuer med 13 hushold av pakistansk opprinnelse

Tilgjengelig statistikk om de tre gruppene, bl.a.:

- Levekår blant innvandrere, 1996, SSB.
- Inntektsstatistikk. Innvandrere 1997. Egne kjøringer på de tre gruppene. SSB 1999.

Offentlige dokumenter:

- Stortingsmeldinger osv. om boligpolitikken siden begynnelsen av 70-tallet
- Stortingsmeldinger osv. om innvandrings- og flyktningpolitikk i samme periode.

Annet materiale om emnet:

- Fremmedarbeidernes boligsituasjon i Oslo av Bente Puntervold Bø fra 1980.
- Beretning om Oslo kommunes boligpolitikk 1960 – 1989 av Thorbjørn Hansen og Jon Guttu (2000).

2.4 Datainnsamling

Studien omhandler nåværende situasjon på boligmarkedet. Jeg har undersøkt hvordan innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn opplever situasjonen i dag, og hvordan de håndterer boligmarkedet. Studien handler om de boligsøkendes egne opplevelser på boligmarkedet. Hvilke erfaringer har de gjort, hva har de prøvd, hva tenker de om dette, og hva mener de erfaringene betyr for deres muligheter på boligmarkedet. Dette innebærer at representanter for hushold fra de tre etniske gruppene er intervjuet direkte. Intervjuene har vært åpne i formen uten forhåndsbestemte kategorier. Samtalene var fokusert på tema, samtidig som informantene fikk anledning til å legge inn det de syntes var relevant. Det har vært en forutsetning at hele materialet skal være anonymt. Å forske på innvandrere og flyktninger er sårbart og det er mitt inntrykk at anonymitet har vært viktig for informantene. De vil ikke bli gjenkjent, verken i eget miljø eller offentlig.

Det har vært et mål å kunne gjennomføre flest mulig intervjuer hjemme hos informantene. Av praktiske grunner, eller fordi vedkommende ikke har ønsket å åpne sitt hjem, har noen intervjuer likevel funnet sted på vedkommendes arbeidsplass eller på kafeer. Tilstedeværelsen i boligen har gitt meg anledning til direkte observasjon under intervjuet. Observasjon sammen med samtale kan gi større innblikk i informantens opplevelse av og vurdering av egen bolig og bosituasjon. Det gir også forsker anledning til å vurdere informantens utsagn opp mot egne syn på f.eks. boligstandard og informantens syn på egen boligsituasjon.

2.4.1 Spesielle hensyn ved bruk av snøballmetoden

Datainnsamlingen i de tre gruppene er foretatt dels etter samme mønster og dels ulikt. For den somaliske gruppen er det foretatt en mer omfattende innsamling enn for den pakistanske og den tamilske gruppen. Det er både en kunnskapsmessig og en praktisk årsak til dette. Det er for det første mitt inntrykk at kunnskapen om somaliere og deres tilpasning til Norge er mindre enn for f.eks. pakistanere. Dessuten er mitt inntrykk at det offentlige opplever denne gruppen som vanskelig å få inn både på arbeidsmarkedet og på boligmarkedet. Behovet for kunnskap om hvordan somaliere opplever og forholder seg til boligmarkedet vil være nyttig for å kunne bistå gruppen. Dernest lå det til rette for samarbeid med Somalisk kvinneforening om datainnsamling da foreningen skulle gjennomføre en undersøkelse av somalieres boligsituasjon i Oslo. Foreningen hadde bestemt seg for å intervju 100 hushold. For meg var det viktig å samarbeide med foreningen for å få tilgang til miljøet.

Det ble derfor besluttet å bruke spørreskjema til 100 husstander, fulgt opp av utdypende intervjuer av et mindre utvalg. Det var ikke ressurser i prosjektet til å gå like omfattende frem i de to andre gruppene.

I alle tre gruppene var det opprinnelig planlagt å plukke ut informanter etter hvor godt de hadde lyktes på boligmarkedet samt ulike husholdstyper. Det viste seg at dette ikke var så lett. Når en finner fem til informanter gjennom nettverk har en tilgjengelig de som siste informant kjenner og de av disse som vil la seg intervju. De endelige utvalgene er beskrevet nærmere i de tre casebeskrivelsene i kapittel 4.

2.4.1.1 Datainnsamling i den somaliske gruppen¹²

Utforming av spørreskjema, oversettelse og innsamling av data skjedde i samarbeid med Somalisk kvinneforening og en psykolog fra Høgskolen i Telemark. Dette innbar et tett samarbeid høsten 1998. Det ble brukt mange timer fordelt på 10 kvelder for å komme frem til en felles forståelse av boligproblematikken og hva det skulle spørres om. Dessuten fikk kvinnene intensiv opplæring i intervjuing. Planen var at 10 kvinner skulle foreta intervjuer etter spørreskjema av 100 hushold. De ti kvinnene skulle intervju 10 hushold hver, med utgangspunkt i eget nettverk. Da ikke alle kunne delta likevel, og det ble opplevd som vanskelig å motivere til deltakelse i undersøkelsen, samarbeidet vi også om selve innsamlingen av data. Vi to som hadde norsk bakgrunn, intervjuet sammen med somaliske kvinner, eller to somaliske kvinner intervjuet sammen. I løpet av våren 99 var intervjuene gjennomført.

På bakgrunn av hva som kom frem i spørreskjemaene, har et utvalg av somalierne blitt fulgt opp med åpne samtaleintervjuer. Disse er foretatt uten somalisk medarbeider og er dermed gjennomført blant informanter som behersker noe norsk. I intervjuene er det utdypet nærmere hvordan de har gått frem for å skaffe bolig, hvilke hindringer de har møtt, hva som har hjulpet dem osv. Det har også vært sentralt å fokusere på hva de opplever som viktig i forhold til boligsituasjon i Norge og etablering på boligmarkedet sett i relasjon til arbeid, utdanning og nettverk.

Ved å knytte meg opp til Somalisk kvinneforening med bruk av kvinnelige, somaliske intervjuere, ble det samtidig lagt føringer på hvem som kunne intervjues. Kjønnrelasjonene i det somaliske miljøet er slik at kvinnene bare kunne intervju kvinner. Det innebar at vi i tillegg til familier intervjuet enslige kvinner og kvinner som hadde forsørgeransvar for barn. Bare unntaksvis ble menn intervjuet som representanter for husholdet, men i noen tilfelle deltok både mann og kone.

2.4.1.2 Datainnsamling blant personer med pakistansk og tamilsk opprinnelse

I de tamilske og pakistanske gruppene startet jeg med å kontakte personer jeg kjente. Jeg ønsket imidlertid å komme i kontakt med nye personer, ikke nødvendigvis de jeg har intervjuet i andre sammenhenger tidligere. Når det gjaldt pakistanere startet jeg i et kvinnemiljø som jeg kjente til fra før. Dette åpnet for noen intervjuer og en av kvinnene bisto

¹² Nærmere beskrivelse av samarbeidet med Somalisk kvinneforening og erfaringene med å intervju i det somaliske miljøet er nærmere beskrevet i eget notat (Søholt, 2000).

med å finne ny informant. Det var imidlertid få kvinner som jeg ikke kjente fra før, som ville intervjues.

I tillegg til kvinnemiljøet ble det derfor tatt kontakt med andre miljøer som jeg har hatt kontakt med tidligere. Disse miljøene bestod i hovedsak av menn og førte videre til mannlige informanter. Det har også vært tatt kontakt med informanter som jeg ikke har kjent til fra før. Anonymitet og vellykket tilpasning i Norge har åpenbart bidratt til å redusere skepsisen til ”å bli forsket på”. Dessuten virket det som noen følte glede ved å kunne fortelle sin historie og kunne få begrunne hvorfor de har valgt som de har gjort. Det ble tatt skriftlig kontakt med noen pakistanske foreninger, men ingen av disse henvendelsene førte til noe.

I det tamilske miljøet hadde jeg kun en bekjent. I tillegg til ham og de han henviste videre til, tok jeg kontakt med en tamilsk forening. Gjennom foreningen fikk jeg en håndfull informanter. En tredje innfallsport var gjennom en norsk slektning som kjente noen tamiler som hadde flyttet fra Nord-Norge til Oslo-området. Fremgangsmåten medførte at jeg fikk innpass i ulike miljøer. Informantene hadde variert bakgrunn. De var kommet til Norge som studenter og asylsøkere fra ulike perioder. De var akademikere og ansatte i fiske- og servicenæringer. Det som kjennetegnet det tamilske miljøet var at mange var skeptiske til å henvise videre til andre. Ingen ga fra seg navn på noen, men tok først selv kontakt for å høre om de var interessert i å delta i undersøkelsen. Det innebar at de fleste jeg intervjuet selv tok kontakt med meg, etter å ha blitt forespurt av en de kjente. En grunn til skepsisen kan være at det har vært en del uro i det tamilske miljøet i forbindelse med oppholdstillatelser. I perioder har flere blitt sendt ut av landet på kort varsel. Selv om de jeg har intervjuet i all hovedsak har vært norske statsborgere, kan skepsisen til myndighetene i forhold til egen trygghet være tilstede. Mange tamiler har opplevd at venner og kjente har blitt sendt ut av landet, uten at deres situasjon har vært vesentlig annerledes enn deres egen. Dette kan være en forklaring på at tamilene oppfører seg forholdsvis anonymt.

2.4.1.3 Betydningen av informantenes kjønn

I de tre gruppene er fordelingen av informantenes kjønn ulik. Blant somalierne er 89 % kvinner. Blant pakistanerne er kvinneandelen 46 % og blant tamilene 29 %. Informantenes kjønn er i utgangspunktet av underordnet betydning. Det som har vært vesentlig har vært å snakke med informanter som har tilstrekkelig kunnskap om husholdets boligsituasjon, økonomi og boligkarriere så langt. Blant somalierne har kvinnene hovedansvaret for hjem og barn, og det er også dem som i hovedsak mottar offentlige støtteordninger. Disse kvinnene hadde god oversikt over økonomi og boligsituasjonen. I de tilfelle hvor mannen var yrkesaktiv og familiens inntekt i hovedsak stammet fra hans arbeidsinnsats, hadde kvinnene mindre oversikt, bortsett fra i de tilfelle hvor de også var yrkesaktive.

Noe av det samme bildet gjelder for de to andre gruppene. I de tilfelle hvor det er kvinnen som har hovedansvaret for husholdningen, som f.eks. skilte og enslige, så har de oversikten over boligsituasjonen. Men, her var det også slik at en del av de gifte kvinnene som ikke selv var yrkesaktive hadde god oversikt over boligsituasjon og pengestrømmer i familiene.

Valget av kone eller mann som informant ble i hovedsak foretatt i den enkelte familie. De fant selv ut hvem som passet best og som hadde tid til å bli intervjuet. I en del tilfelle deltok begge ektefeller. Dette var gunstig for intervjuene fordi ektefellene ofte utfylte hverandre.

Det er en gruppe som er nesten fraværende i studien, nemlig enslige menn i voksen alder. Vi har med noen få enslige kvinner med pakistansk bakgrunn, men ingen menn. Vi har heller ikke med noen skilte somaliske menn, men flere kvinner. Hvordan deres bolig- og livssituasjon arter seg, har vi dermed ikke oversikt over.

2.5 Validitet og reliabilitet

For å sikre kvaliteten i casestudier som i andre studier er det viktig å legge vekt på validitet og reliabilitet. Validitet handler om studiens gyldighet og relevans i forhold til tema. Gyldighet er her å forstå i forhold til om resultatene oppleves som troverdige og "sanne". Et viktig spørsmål i forhold til gyldighet er hvem resultatene oppleves som troverdige for. I denne studien som vil basere seg på individers egne opplevelser, vil det være viktig at representanter for de ulike casegruppene opplever resultatene som "sanne" for dem. Når det gjelder oppdragsgivere og andre forskere er det viktig at de opplever resultatene som troverdige på bakgrunn av forskningsdesignet og gjennomføringen av undersøkelsen.

2.6 Hvilke begreper er relevante i forhold til gruppen som studeres

I denne undersøkelsen er det relevant å operere med flere begreper som uttrykker noe av det samme, men i ulike sammenhenger. Når personer med etnisk minoritetsbakgrunn omtaler seg selv eller andre med samme bakgrunn i forhold til nordmenn, brukes nesten alltid begrepet 'utlending'. Når vi skal omtale de første som kom, med begreper som ble brukt på begynnelsen av 70-tallet, er både 'fremmedarbeider' og 'innvandrere' relevant. Hvis vi ønsker å fokusere på årsak til ankomst, er både 'arbeidsinnvandrere', 'asylsøker', 'flyktning', 'student' og 'personer som kommer for familiegjenforening' aktuelt, avhengig av det konkrete tilfellet. Når vi snakker om den delen av befolkningen som har opprinnelse i Tyrkia, Afrika, Asia eller Sør-Amerika, kan vi bruke begrepet innvandrerbefolkningen eller etniske minoriteter. I de tilfelle vi er konkrete i forhold til en bestemt gruppe, brukes betegnelsen med 'opprinnelse fra' f.eks. Pakistan.

2.6.1 Etniske minoritetsgrupper

For å beskrive forholdet mellom den etnisk norske befolkningen og de som har flyttet hit, er det relevant å bruke begrepene majoritet og etniske minoriteter. Det gir assosiasjoner til maktforhold gruppene i mellom og har en politisk dimensjon. Etniske grupper blir *minoritetsgrupper* i det landet de bor eller oppholder seg, såfremt de ikke har like vilkår med majoritetsbefolkningen, eller de grupper som har inntatt en herskende posisjon. Grupper forblir minoriteter i et samfunn hvor de ikke oppnår likeverdighet med og likebehandling med majoriteten. Blackwell Dictionary of Sociology definerer minoritet på følgende måte: *A minority is a category of people singled out for unequal and inferior treatment simply because they are identified as belonging to that category. Minorities are usually defined in terms of ascribed statuses such as race, gender and ethnic or religious background, as well as acquired statuses such as sexual orientation. Unlike numerical minorities, social minorities may be in numerical majority, as are blacks in South Africa and females in virtually every society in the world.* Innbyggere i Norge med flyktning- eller innvandrerbakgrunn og synlige kjennetegn som skiller dem fra etniske nordmenn, oppleves av nordmenn som annerledes og blir behandlet som minoritetsgrupper, uavhengig av om de er norske statsborgere og snakker

flytende norsk. Så lenge det er slik vil det være riktigere å kalle dem for etniske minoriteter enn for innvandrere eller flyktninger. Slike betegnelser blir upresise overfor mennesker som har lovlig opphold i Norge, er blitt norske statsborgere eller er født i Norge og opplever seg selv som nordmenn. For innbyggere med flyktning- eller innvandrerbakgrunn blir det snakk om at de blir en sosial minoritet som blir tildelt en underordnet posisjon i samfunnet basert på medfødte kjennetegn som hudfarge, hår og ev. tilegnede kjennetegn som språk og adferd.

3 Bolig- og innvandringspolitikkenes betydning for muligheter på boligmarkedet

I et historisk perspektiv har Norge vært et flerkulturelt samfunn i flere århundrer. Mennesker fra forskjellige steder har av ulike grunner slått seg ned i Norge. Det handler bl.a. om hanseatiske kjøpmenn, svenske rallare, tyske bergmenn, finske svedjebrukere, østeuropeiske flyktninger for å nevne noen (Eidsvåg, 1992). Det som kjennetegnet tidligere innvandring, var at innvandrerne kom fra våre nærområder, når vi betrakter det i dag. Når vi snakker om innvandrere i dag, tenker vi imidlertid på de som har kommet langveis fra, fra Afrika, Asia og Sør-Amerika etter 1960, som arbeidsinnvandrere eller som flyktninger. Ny teknologi og nye kommunikasjonsmidler har gjort dette mulig. Hva slags muligheter de har hatt i Norge, har bl.a. vært avhengig av forhold på arbeidsmarkedet og den til enhver tid gjeldende bolig- og innvandringspolitikk. Innholdet i politikken har endret seg siden de første arbeidsinnvandrerne begynte å komme. For å forstå hvilken kontekst informantene i undersøkelsen har operert innenfor, er det derfor av betydning å belyse de viktigste sidene ved disse to politikkområdene fra begynnelsen av 70-tallet og frem til inngangen av år 2000.

3.1 Ankomstperiode til Norge og status for opphold har betydning for muligheter på boligmarkedet

Tidspunkt for ankomst til Norge har hatt stor betydning for hvilke muligheter innvandrere og flyktninger har hatt på boligmarkedet. Likeledes har deres oppholdsstatus hatt betydning for hva slags bistand som har vært tilgjengelig i etableringsprosessen. Oppholdsstatus har også hatt betydning for om de enkelte informantene har funnet det trygt å søke offentlig bistand.

Tabell 2: Ankomstår, status for ankomst og statsborgerskap for informantene i de tre gruppene

Etnisk gruppe	Ankomstår	Status ved ankomst	Antall	Statsborgerskap 1999
Pakistanere	1971 - 1972	Arbeidsinnvandrere	3	Norske
	1974 - 1976	Fam.gjenforening, koner	2	Norske
	1976	Student	1	Norsk
	1977	Født i Norge	1	Norsk
	1978 - 1987	Fam.gjenforening, barn, kone eller mann	4	3 norske, 1 pakistansk
Tamiler	1980	Arbeidsinnvandrer	1	Srilankisk
	1982	Asylsøker	1	Norsk
	1983- 1987	Studenter	6	Norske
	1987 - 1992	Asylsøkere	6	5 norske, 1 srilankisk
Somaliere*	1985-1989	Asylsøkere	10	**
		Familiegjenforening	2	
	1990-1994	FN-flyktning	1	
		Asylsøkere	33	
		Familiegjenforening	23	
	1995-1999	Asylsøkere	11	
		Familiegjenforening	22	

*Da det somaliske utvalget teller 102 personer, er disse av plasshensyn gruppert i tre tidsperioder.

** Blant somalierne ble det ikke spurt om statsborgerskap. Norsk statsborgerskap for denne gruppen var bare aktuelt for dem som hadde fått oppholdstillatelse før 1992.

Informantene gjenspeiler de ulike kategoriene for personer innen de tre etniske gruppene som bor i Norge eller blir født i Norge. Når det gjelder tamiler er det ikke intervjuet noen som har kommet på familiegjenforening. Det viste seg imidlertid at de aller fleste levde i familieforhold. De hadde fått sin familie hit, dvs. ektefelle og eller barn og i noen få tilfelle foreldre på familie gjenforening. I andre tilfelle hadde både mannen og kona kommet til Norge som enslige asylsøkere. De hadde møtt hverandre i Norge og stiftet familie.

3.1.1 Nærmere om innvandringskategoriene

Nedenfor gis det en kort oversikt over betydningen av ulik innvandringsstatus for muligheter i Norge. Tidsperiodene som er satt opp viser i hvilke perioder informanter med ulik innvandringsstatus har ankommet Norge.

Arbeidsinnvandring 1971 - 1980

I undersøkelsen er det 3 pakistanere som kom som arbeidsinnvandrere før 1975 og en tamil som kom i 1980. Arbeidsinnvandrere har kommet for å arbeide. Før 1975 var det ikke behov for visum og avtaler ble inngått direkte mellom arbeidsgiver og arbeidstaker.

Arbeidsinnvandrerne kom fordi det var behov for deres arbeidskraft. Det første året var det arbeidsgivers ansvar å skaffe bolig. Etter det måtte de klare seg selv. Før 1975 kom det i hovedsak innvandrere til arbeid hvor det ikke krevdes spesielle kvalifikasjoner. Innvandrerne kunne godt ha utdanning fra eget land, men de fikk ikke brukt den i Norge. Etter 1975 ble det gitt dispensasjon fra innvandringsstoppen for kvalifisert arbeidskraft som Norge hadde behov for. Det måtte søkes visum og arbeidsavtale måtte være inngått. En sykepleier i utvalget er i denne kategorien. Det som kjennetegner arbeidsinnvandrerne var at det i utgangspunktet var forventet at de måtte klare seg selv på boligmarkedet, ev. med bistand fra arbeidsgiver. Da det viste seg at mange bodde svært dårlig, ble Statens selskap for innvandrerboliger opprettet i 1976 for å avhjelpe situasjonen.

Asylsøkere 1987 – 1999

61 av informantene i undersøkelsen har kommet som asylsøkere. Det dreier seg om 7 tamiler og 54 somaliere. Asylsøkerne har fått opphold på humanitært grunnlag og er blitt bosatt i en kommune etter avtale mellom Utlendingsdirektoratet og den aktuelle kommunen. Kommunen skaffet bolig og fikk integreringstilskudd fra staten for 5 år for å dekke utgiftene. De som ble bosatt direkte i Oslo fikk enten tilbud om kommunal bolig eller på det private leiemarkedet, der flyktningen inngikk leieavtale direkte med utleieren. Dette var ofte korttidskontrakter, noe som betydde at de etter en tid trengte hjelp igjen (Bersaas og Steen, 2000). En del av dem som ble bosatt i andre kommuner enn Oslo trivdes ikke. Av den grunn flyttet de på egen hånd, mange til Oslo. Hvis de ikke hadde ordnet seg med bolig på forhånd, eller kunne bo hos venner eller slekt fikk de problemer. De fikk ikke automatisk hjelp fra Oslo kommune, verken til livsopphold eller til bolig. Når det gjaldt kommunal bolig måtte de stille i kø sammen med andre vanskeligstilte, såfremt de tilfredsstilte kommunens kriterier for å bli vurdert som vanskeligstilte på boligmarkedet i Oslo. Når det gjelder tamilene så har de gjennomgående flyttet fra den opprinnelige bosettingskommunen hvis de ikke fikk arbeid der. De har flyttet dit det var arbeid å få og har i noen tilfelle fått bedriftsbolig.

FN-flyktning 1991

FN-flyktninger eller overføringsflyktninger og personer som har fått innvilget asyl har rett til oppholdstillatelse. FN-flyktningene blir bosatt direkte i en kommune uten å måtte bo i et

asylmottak. Bare en person i undersøkelsen er FN-flyktning. Han kom som tenåring og flyttet rett til familie i Oslo og slapp dermed den første boligetableringen på egenhånd. I 1999, på intervjutidspunktet, var han imidlertid som andre i 20-åra på jakt etter en egen bolig og måtte da klare å ordne seg på egen hånd.

Studenter 1976 - 1987

En av pakistanerne kom på 70-tallet for å studere i Norge. Han flyttet rett inn på studentbolig og bodde der til han var ferdig i 82. Han jobbet ved siden av studiene og fikk kvalifisert jobb omgående. Arbeidsplassen hjalp ham med å få arbeidstillatelse inntil han fikk oppholdstillatelse på ubestemt tid. Inntekten gjorde det mulig å oppta boliglån, og han flyttet inn i en 2-roms borettslagsleilighet med hjelp av Sibø. Det var innfallsporten til å klare seg selv på boligmarkedet. På 80-tallet kom seks av tamilene i undersøkelsen som studenter. For de fleste av dem var dette både en måte å få utdanning på og en måte å flykte på. Familiene deres har senere forlatt hjemstedet og/eller Sri Lanka pga krigen. De var unge og begynte på folkehøgskole hvor de flyttet inn på internat. De fikk oppholdstillatelse for et år, og fornyet oppholdstillatelse var avhengig av studieprogresjon. De tamilske studentene som er med i denne undersøkelsen kom alle innen 1987 og alle har fått bosettingstillatelse og blitt norske statsborgere. Mange andre har imidlertid ikke vært så heldige og blitt kastet ut. Informanter fortalte om andre tamiler som etter endt utdanning var så redde for å bli satt på flyet til Sri Lanka at de gikk til andre lands ambassader for å søke om oppholds- og arbeidstillatelse. Det ble fortalt at spesielt Canada og Australia var populære. Her fikk de raskt oppholdstillatelse og ble hilst velkommen med sin slutførte utdanning fra Norge. En nevnte at så mange som 1000 ferdig utdannede tamiler hadde reist på denne måten. Jeg har ikke dokumentasjon på dette, men det antyder at det er en anselig mengde.

Familiegjenforening 1974 – 1999

53 av informantene har kommet på familiegjenforening. Det dreier seg om seks pakistanske informanter som kom i perioden 1974 - 1985 og 47 somaliere som kom i perioden 1985 - 1999, med de aller fleste på 90-tallet. For å få innvilget familiegjenforening har det vært et vilkår at den som alt var i Norge hadde skaffet tilfredstillende bolig til familien. I stortingsmeldingen om innvandringspolitikken fra 1987 - 88 (s. 36) ble det foreslått å fjerne dette kravet. Grunnen til dette var at boligkravet i en del saker hadde vist seg å fungere som en hindring for ønsket familiegjenforening innen rimelig tid. Så har ikke skjedd. I utlendingsloven som trådte i kraft i 1991 ble boligkravet opprettholdt, bortsett fra for dem som har rett til oppholdstillatelse, dvs. de som får innvilget asyl og for kvoteflyktninger. For andre kreves det bolig som "tilfredsstillende helsemyndighetenes krav". De aller fleste av dem i utvalget som har kommet på familiegjenforening på 90-tallet, dvs, somaliere, har blitt gjenforent med person som har hatt opphold på humanitært grunnlag. Det innebærer at familiegjenforeningsprosessen har tatt lang tid. Først måtte de opprinnelige asylsøkerne vente på avgjørelse av sin søknad om opphold, noe som kan ta lang tid. Deretter måtte de få bosettingstillatelse, noe som tar 3 år, såfremt de ikke kunne underholde sin familie økonomisk. I tillegg måtte de tilfredsstillende boligkravet (Lochner, 1998). De som kommer på familiegjenforening får arbeidstillatelse.

Hensikten med denne lille oversikten er å vise at årsak for ankomst har betydning for hvilke muligheter en har reelt sett og selv opplever å ha i Norge. Oversikten viser også at mennesker med samme nasjonale opprinnelse kommer til Norge av ulike grunner, noe som påvirker deres livssjanser i dette landet. Det innebærer at mulighetene for mennesker med samme opprinnelse, er ulike avhengig av deres oppholdsstatus. Nedenfor vil en gjennomgang av

hovedtrekkene i bolig- og innvandringspolitikken også vise at *tidspunkt for ankomst* har hatt betydning for muligheter på boligmarkedet.

3.2 Hovedtrekk i bolig- og innvandringspolitikken siden 70-tallet

Det har skjedd store forandringer på boligmarkedet siden de første arbeidsinnvandrerne kom. På 60-tallet besto boligmarkedet i Oslo av private og kommunale leiegårder (60 %), av andelsboliger i borettslag (ca. 30 %) og av ulike former for selveie (ca. 10 %). Både leie- og borettslagsmarkedet var regulert, og det var køer for å bli tildelt borettslagsleilighet etter ansiennitet. I 1984 ble reguleringen på kjøp og salg av borettslagsleiligheter opphevet, og det ble mulig å danne sameier i bygårder (eierseksjonsloven). Til sammen har dette bidratt til fri prisdannelse i største delen av bruktboligmarkedet. Det har medført at omsetning av boliger er blitt mer og mer markedsavhengig. Boligen som gode har beveget seg fra å være et velferdsgode til å bli mer og mer en vare. Dette har fått store konsekvenser for de som skal etablere seg på boligmarkedet, deriblant flyktninger og innvandrere. Markedstilpassning på boligmarkedet har ført til prisøkninger i pressområdene og dertil lavere priser i områder av landet hvor det er lite tilflytting og fraflytting. Å flytte fra distriktene til pressområder innebærer derfor en økning i boutgifter, enten en leier eller kjøper.

En annen viktig strukturell endring på boligmarkedet har vært gjennomføringen av byfornyelsen i de tre største byene. Ved siden av fysisk opprustning, innebar byfornyelsen en omgjøring av leieboliger til eierboliger, organisert i borettslag eller sameier. Endringene av eieform har redusert andelen av regulerte og rimelige leiemuligheter, særlig i Oslo. På den annen side har byfornyelsen vært gunstig for dem som bodde i denne bebyggelsen fra før byfornyelsen ble gjennomført. Disse beboerne har fått hevet sin boligstandard og fått overta eiendomsretten til boligen med tilskudd og subsidierte lån fra Husbanken. Markedsprinsippet har medført at de har fått økonomisk uttelling i form av prisvekst på den samme boligen. Denne gunstige, økonomiske utviklingen for de som allerede hadde et sted å bo, har også kommet hushold med innvandrerbakgrunn til gode. For lavinntektsgrupper som skulle etablere seg på boligmarkedet uten å ha noe å selge og uten arv, betydde derimot fri prisdannelse en høy etableringskostnad.

3.2.1 Fra åpne grenser til innvandringsstopp i 1975

Innvandrings- og integreringspolitikken har blitt mer omfattende og restriktiv siden begynnelsen på 70-tallet. Innvandringen har endret karakter fra arbeidsinnvandring til familiegjenforening og mottak av flyktninger og asylsøkere som har fått opphold på humanitært grunnlag. Perspektivet på innvandring har også endret seg. I den første perioden var perspektivet at arbeidsinnvandrerne var her for en midlertidig periode som gjestearbeidere, jf. den tyske betegnelsen på fremmedarbeidere som "gastarbeiter". Før 1975 var politikken liberal og innvandrerne trengte ikke visum. Det var fri arbeidsinnvandring. Politikken var imidlertid tosidig. På den ene siden ble det lagt stor vekt på at internasjonalt samarbeid og kontakt skulle møte minst mulig restriksjoner. Den enkelte arbeidsgiver og arbeidstaker skulle ha mest mulig frihet til å inngå arbeidsavtaler. På den annen side ble det lagt vekt på at det norske samfunn var lite og hadde en bosettings- og næringsstruktur som ga snevre grenser for hvor stor innvandring landet kunne absorbere uten at det ville oppstå problemer. Innvandringen måtte derfor holdes under kontroll og det måtte stilles krav for at innvandreres kår i Norge ble akseptable. Fra LOs side ble det lagt vekt på at innvandring av

fremmedarbeidere ikke måtte fortrenge nordmenn fra arbeidsmarkedet. Dette var noe av begrunnelsen for innvandringsstoppen. (St.meld.nr. 39 (1973-74) Om innvandringspolitikken)

Tanken bak arbeidsinnvandringen var at 'fremmedarbeiderne' skulle arbeide her i noen år, før de dro tilbake til sitt opprinnelsesland med oppsparte penger. Slik gikk det ikke. Etter hvert innså både innvandrerne selv og myndighetene at innvandringen var varig. Etter mennene kom koner og barn for å bo sammen med sine ektemenn/fedre. Bosetting av mennesker fra alle deler av verden, inkludert Asia, Afrika og Sør-Amerika ble et permanent trekk ved samfunnet.

3.2.2 Tosidig innvandringspolitikk

Etablering i Norge har senere preget innvandrings- og flyktningspolitikken som fokuserer på hvordan innvandrergruppene kan bli en del av samfunnet og inngå aktivt i utdanningssystemet, på arbeidsmarkedet og på boligmarkedet. Så lenge Norge ikke har åpne grenser, forutsetter en slik politikk at det også er en politikk for hvem som får slippe inn i landet og på hvilke vilkår. Innvandringspolitikken er altså tosidig. Den handler om å stenge mennesker ute av Norge, samtidig som det legges til rette for at de som får oppholdstillatelse skal inkluderes. I St. meld. nr. 34 fra 1988-89, "Boligpolitikk for 90-årene" s. 24 sies det at:

"...bolig er avgjørende for å finne seg til rette og begynne å fungere i vårt samfunn. Fra samfunnets side er det et mål at de (innvandrere) snarest mulig blir i stand til å greie seg selv, komme i arbeid og bli integrert. Bolig er et sentralt virkemiddel i denne prosessen."

Arbeidsinnvandrerne som kom før innvandringsstoppen kom fordi det var jobbmuligheter. De ble ønsket velkommen av næringslivet, men måtte stort sett klare seg selv. I rapporten om sosialkontorets plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar, beskriver Inger Lise Lien (1986) hvordan de pakistanske arbeidsinnvandrerne i den første perioden forbandt sosialkontoret med risiko. Når de hadde problemer oppsøkte de ikke sosialkontoret. De søkte hjelp hos venner og slektninger i stedet. Grunnen til dette var at de var redde for å miste arbeids- og oppholdstillatelsen, de var redde for å ikke få gjennomført familiejenforening og de var redde for ikke å få innvilget norsk statsborgerskap dersom de fikk hjelp av sosialkontoret. Skepsisen var i mange tilfelle begrunnet. Lien viser til historier om at økonomisk bistand fra offentlige institusjoner reduserte sjansene for, eller forsinket søknader om familiejenforening eller statsborgerskap. Det var dermed av betydning hvordan den som hadde fått oppholdstillatelse oppførte seg og klarte seg, for at vedkommende skulle få innvilget familiejenforening for sine. På den måten var kontrollpolitikken og integreringspolitikken tett sammenvevd.

3.2.3 Ensidig boligpolitikk basert på norske, stabile husholdninger

I "Fremmedarbeidernes boligsituasjon i Oslo" fra 1980 beskriver Bente Puntervold Bø hvordan arbeidsinnvandrerne fra blant annet Pakistan skaffet seg bolig og bodde frem til 1975:

"...Fremmedarbeiderne vil altså ikke kunne få noe hjelp av det offentlige til å skaffe bolig de første årene i Oslo. Når det svært sjelden er mulig å skaffe bolig på det åpne markedet for nyankomne fremmedarbeidere, og bolig gjennom kommunen og boligbyggelaget er utelukket på grunn av kravet om botid og ansiennitet, blir bolig gjennom slekt og venner eller arbeidsgiveren stående som de mest realistiske alternativene". (Bø, 1980, s. 88)

Gjennom sin kartleggingsstudie viste Bø at fremmedarbeiderne hovedsakelig bodde i sentrumsområdene i Oslo. Hele 2/3 av den pakistanske gruppen bodde f.eks. i sentrum, med hovedvekt i indre sone øst¹³. Boforholdene her var preget av å være gammel leiegårdsbebyggelse fra slutten av 1800 tallet eid av private gårdeiere. Vedlikeholdet og boligstandarden var gjennomgående lav. Drøye halvparten av boligene hadde ikke bad og ca. 1/5 hadde ikke wc. Dette var blant annet noe av årsaken til den omfattende byfornyelsen som startet i Oslo midt på 70-tallet. Fremmedarbeiderundersøkelsen viste at ca. halvparten av fremmedarbeiderne bodde i leiligheter, mens resten bodde på hybler, på hospits og hos venner. Bare 20 % hadde tidsubestemt¹⁴ leiekontrakt. 30 % hadde bedriftsbolig og resten hadde korttidskontrakt eller manglet kontrakt. Fremmedarbeiderne både bodde dårligere og hadde dårligere kontraktsforhold enn nordmenn. Blant norske leieboere hadde hele 74 % tidsubestemt leiekontrakt. Informantene med pakistansk opprinnelse som kom til Norge for rundt 30 år siden, bekrefter de dårlige boforholdene som ble beskrevet i fremmedarbeiderundersøkelsen.

”Da jeg kom til Oslo i 1974 for å bo sammen med mannen min, delte han to rom med en annen mann og hans kone. Leiligheten hadde ikke bad og toalettet var i kjelleren. Det var kaldt. Jeg kunne ikke norsk og forsto ingenting. Jeg var redd. Da jeg ble gravid reiste jeg tilbake til Pakistan og sa til mannen min at jeg ikke ville komme til Norge før han hadde klart å finne en egen leilighet”. (Pakistansk kvinne)

En informant som var arbeidsinnvandrert tidlig på 70-tallet jobbet på en fabrikk i en omegnskommune til Oslo. Fabrikken hadde bedriftsboliger.

”Jeg bodde på en ett-roms hybel med lang vei til vaskemuligheter. Da kona kom i 1972 fikk vi leie et lite hus på 2 rom av arbeidsgiveren. Da hun ble gravid måtte vi flytte, for arbeidsgiveren likte ikke barn. For å få et annet sted å bo, måtte jeg finne en ny jobb med bolig. Vi fikk en ett-roms leilighet på Sofienberg. Jeg la selv inn dusjkabinett og det var klaskede i trappa. Der bodde vi i to år til jeg fant en større leilighet gjennom en kamerat.” (Pakistansk mann)

3.2.4 Innvandringsstopp fra 1975 og opprettelse av Statens selskap for innvandrerboliger i 1976

Stortingsmeldingene om boligpolitikk (St.meld.nr. 76 (1971-72) og St.meld.nr. 92 (1974-75)) på 70-tallet nevnte ikke fremmedarbeiderens vanskelige boligsituasjon. Det ble imidlertid laget en egen melding om innvandringsspørsmålene (St.meld.nr. 39 (1973-74)). I denne meldingen ble det foreslått et års innvandringsstopp for første gangs arbeidssøkende, gjeldende fra 01.02.75. Begrunnelsen for stoppen, slik det kommer frem i meldingen, var at en måtte bedre forholdene for vanskeligstilte utlendinger som var i landet, samt legge forholdene til rette for fremtidige innvandrere. Endringer i arbeidsmarkedet, med etter sigende mindre behov for ufaglært arbeidskraft var en annen grunn. Innvandringsstoppen ble forlenget flere ganger og ble fra 1981 gjort gjeldende på ubestemt tid (St.meld.nr. 39 (1987-88)). På bakgrunn av forslaget om innvandringsstopp ba Kommunal- og miljøvernkomiteen på Stortinget om en ny melding som skulle behandle alle de viktigste sidene ved innvandrernes økonomiske og sosiale vilkår i Norge. Disse spørsmålene ble tatt opp i St.meld.nr. 107 (1975

¹³Indre sone øst refererer til Sinsen, Rodeløkka, Grünerløkka, Tøyen, Grønland, Kampen, Vålerenga og Gamlebyen.

¹⁴Boforholdsundersøkelsen 1973, Statistisk sentralbyrå. Tidsubestemt leiekontrakt innebar at leieforholdet ikke kunne sies opp uten at det var saklig grunn til det. En kunne i praksis bo der så lenge en ønsket så fremt en oppfylte sine plikter som leieboer. Med en slik kontrakt hadde en også bytterett.

-76) – Om innvandringsstoppen og arbeidet med innvandringsproblemer. Her ble de vanskelige boligforholdene for fremmedarbeiderne beskrevet og det ble foreslått tiltak. En var spesielt opptatt av behovet for å legge til rette for familieboliger for dem som ønsket å få kone og barn til Norge. Familiegjenforening ble ansett som en grunnleggende menneskerett og ble ikke omfattet av innvandringsstoppen. Selv om det var en alminnelig målsetting å unngå særordninger for innvandrere, ble det i denne meldingen tatt initiativ til å opprette et statlig organ til å ta seg av arbeidet med boligproblemer (s. 45). Dette var startskuddet for Statens selskap for innvandrerboliger (SIBO). Selskapets hovedoppgaver var å bistå kommuner og boligbyggelag på den ene siden, og innvandrere på den andre siden med veiledning om generelle og spesielle støtteordninger for å skaffe boligsøkende innvandrere rimelige boforhold. Like viktig var at selskapet både skulle erverve, utbedre og forvalte ferdige boliger. Dessuten skulle selskapet formidle og garantere lån til innvandrere til dekning av boliginnskudd. Da selskapet ble slått sammen med Flybo til Sifbo i 1988, ble målgruppen endret til å prioritere førstegangs boligetablering av flyktninger og personer som fikk opphold på humanitært grunnlag.

Ved oppstarten mente Sibo selv at det bare kunne yte bistand til en liten gruppe av de boligsøkende innvandrerne. Det ble anslått at selskapets virksomhet ville bli begrenset av hva som var mulig å få til, snarere enn innvandrernes boligbehov. I løpet av en 5-års periode anslå direktøren at det burde være mulig å skaffe 1000 - 1500 innvandrerhushold bolig, dvs. 200 - 300 boliger pr. år (Styremøte i Sibo 15/11-76). Etter 12 års drift er følgende resultater oppnådd¹⁵; 1096 nybygde boliger, 1200 boliger utbedret i bygårder hvorav ca. 25% er fordelt til innvandrere, ca. 2900 andelsboliger kjøpt og solgt til beboerne, ca. 2400 etableringslån tildelt boligsøkere, og rundt 47,5 mill. kr. er til sammen stilt til garanti (St.meld.nr. 29, 1993-94, Kap IX).

3.2.5 80-tallet, innvandrere inkluderes i boligpolitikken

Når det gjelder boligpolitikken var det først i St.meld.nr. 12 (1981-82) Om boligpolitikk, at innvandrere blir nevnt som en egen gruppe blant andre vanskeligstilte på boligmarkedet. Og, da er det i sammenheng med at de i tillegg til å ha økonomiske problemer, ofte møter negative fordommer hos nordmenn, noe som kan gjøre det vanskelig i forhold til det å skaffe seg en høvelig, alminnelig bolig (s. 90). En kan spørre seg om hvorfor boligsituasjonen for innvandrerne ikke er tatt opp i tidligere boligmeldinger. Når innvandrernes boligforhold ikke blir nevnt i boligmeldingene, kan det tolkes som at problemene ikke var anerkjent som et allment samfunnsproblem som angår boligpolitikken generelt. Problemene på boligmarkedet for denne gruppen anses som særskilte. Det vurderes ikke som at det må være noe galt med boligpolitikken som ikke når frem til ulike vanskeligstilte grupper. Det tas i stedet utgangspunkt i hvordan gruppen kan tilpasses det norske boligmarkedet slik det fremstår. Allerede i stortingsmeldingen om innvandringsstoppen fra 1975, bekreftes det at innvandrere utestenges fra det private leiemarkedet og at de kommer til kort på mange av de andre måtene nordmenn tradisjonelt har skaffet seg bolig på. Likevel gjøres det ikke noe med lovverket når det f.eks. gjelder profesjonelle utleieres adgang til fritt å velge og dermed utestenge leietakere, uavhengig av grunn. Dette rammer alle som søker leierbolig og en lovendring om regulering av tilgangen til det profesjonelle leiemarkedet ville tjene mange grupper. Ved opprettelsen av Sibo og senere Flybo, tas det utgangspunkt i at det er behov for særskilte tiltak så lenge den

¹⁵ Sibo ble fusjonert med Flybo i 1988. Sammen dannet de Selskapet for innvandrer- og flyktningboliger (Sifbo) (1988-1992).

generelle boligpolitikken ikke har virkemidler som tar hensyn til de spesielle utfordringene knyttet til inkludering av slike grupper.

3.2.6 90-årene, fri prisdannelse i bolig- og kredittmarked

I stortingsmeldingen om Boligpolitikk for 90-årene (1988-89) ble det lagt opp til at ”boligpolitikken i 90-årene må bygge på at boutgiftene bestemmes ut fra relativt fri prisdannelse både i bolig- og kredittmarkedet” uten at målet for boligpolitikken ble endret. Det sto fast at ”alle skal kunne disponere en god bolig i et godt bomiljø” (s. 5). Denne målsettingen overså etableringsproblemene for de gruppene som ikke hadde god og etablert økonomi. Den tok heller ikke hensyn til sårbarheten til dem som kjøpte dyrt i oppgangstider for senere å oppleve fall i boligprisene, slik som skjedde med dem som fikk lånebistand i 1986-87, for så å oppleve at prisene falt helt til 1993.

Sivananthan (tamilske mann) kom til Norge i 1986 som 16-åring. De to første årene delte han leiligheter med andre og fremleide hybler av venner. Da han var 18 år, i 1988, fikk han garanti fra Sifbo for å kjøpe en 3-roms borettslagsleilighet i en drabantby for 670.000 kroner. Sivananthan gikk på yrkesskole og hadde ingen mulighet for å klare de månedlige boutgiftene på kr. 14.000. Han begynte å jobbe og måtte etter hvert slutte skolen. Da inkassovarslene begynte å komme leide han ut begge soverommene til andre tamiler som trengte et sted å bo. Likevel klarte han ikke å betale utgiftene. Etter hvert orket han ikke mer og leverte nøklene tilbake til Sifbo for at de skulle selge leiligheten. Leiligheten ble solgt på tvangsauksjon i 1992 for kr. 450.000. Tre år senere fikk han krav fra Husbanken på kr. 700.000. Gjelden hadde vokst på grunn av renter og renters rente. I 1998 fikk han begjæring fra Namsmannen på kr. 600.000, noe han ikke hadde mulighet til å betale. I 1999 fikk han nytt brev fra Husbanken om at de ville slette all gjeld mot at han betalte kr. 30.000 i løpet av et par måneder, noe han gjorde omgående. I 10 år hadde Sivananthan hatt gjelden hengende over seg. Han var på intervjuetidspunktet deprimeret og frustrert. Han hadde jobbet siden han kom til Norge, ofte to jobber. Han hadde etter hvert tatt utdanning ved siden av jobb og hadde prøvd å leve opp til at flyktninger og innvandrere raskere skulle klare seg selv. Kjøpet av bolig da prisene var på topp førte til uoverstigelig gjeld og økonomiske bekymringer i 10 år. Da var han kvitt den gamle gjelden, men satt igjen med en merknad i kredittregisteret, noe som ble opplevd som svært ydmykende av en mann som hadde slitt hardt for å oppfylle kravene i Norge.

I styresak 90/1990 (Sifbo) ble situasjonen for mange innvandrere som kom til Norge i 1986-87 og fikk offentlig lånebistand til kjøp av bolig i 87-88 skildret: ”Mange blir nå kastet ut av den bolig de etter veiledning fra kommunen/Sifbo kjøpte mens boligprisene var på topp. Sifbo alene står trolig foran størrelsesorden på 500 slike utkastelsessaker.”¹⁶

Samtidig med at markedstilpassing gjøres som styrende prinsipp i boligpolitikken, la den daværende Arbeiderpartiregjeringen ned det statlige selskapet for innvandrers- og flyktningboliger (1992). Begrunnelsen var både økonomisk og politisk. Selskapet ble slått teknisk konkurs da det hadde tapt sin egenkapital på ca. 300 mill. kroner som følge av fallet i boligmarkedet. Den bolig- og innvandringspolitiske begrunnelsen var at *Regjeringen så det som viktig å videreutvikle funksjonsdelingen mellom forvaltningsnivåene, der kommunene hadde ansvaret for å skaffe boliger og staten for tilrettelegging av økonomiske virkemidler* (St.meld.nr. 29, Om avvikling av Selskapet for innvandrers- og flyktningboliger, s. 6). Et argument fra regjeringen i denne sammenheng var at *selv om det fortsatt var behov for en del*

¹⁶ På 80-tallet endret Sibos målgruppe seg fra arbeidsinnvandrere til asylsøkere/personer som hadde fått opphold på humanitært grunnlag. Normalt hadde disse personene minimalt med inntekter. Samtidig steg boligprisene. I 1986 fikk Sibos fullmakt fra Husbanken til å fullfinansiere tidligere asylsøkeres kjøp av bolig. Dette i forståelse med kommunene om at de skulle støtte opp med betjening av lånet via utbetalinger fra sosialkontorene. Da det ble fall i boligprisene og omlegging av refusjonsordningene med staten fra 1991, avtok kommunenes villighet til å støtte betjeningen av lånene sterkt. (St.meld.nr.29, 1993-94, s.45). Dette gikk utover den enkelte låntaker.

særtiltak for å oppnå reell likestilling mellom innvandrere og nordmenn, var det en målsetning om at det i minst mulig grad skulle bygges opp særadministrasjoner for innvandrere. Det kunne føre til en uheldig fokusering på innvandrere som problemsgruppe og være til hinder for gjennomføring av prinsippet om sektoransvar i innvandringspolitikken (s. 74). Kommunene skulle altså ha ansvar for boligløsninger til flyktninger og andre innvandrere som var vanskeligstilte på boligmarkedet. Dersom boligsøkere med innvandrerbakgrunn hadde behov og fylte vilkårene for kommunal bistand, skulle de hjelpes via det alminnelige apparatet for vanskeligstilte i kommunene. I følge meldingen om boligpolitikk for 90-åra, skulle de selektive virkemidlene som bl.a. kommunene rådde over, bidra til å nå målsettingene om boligetablering og boligfordeling, også for innbyggere med innvandrerbakgrunn.

3.2.7 Fritt marked som styrende prinsipp for boligfordeling vanskeliggjør boligetablering for lavinntektsgrupper

Fri prisdannelse og marked som styrende for boligpolitikken har slått til for fullt på 90-tallet. Blant informantene i undersøkelsen, spesielt somalierne som har kommet til Norge i denne perioden, er det relativt få som har klart å etablere seg på boligmarkedet i Oslo. Av de 102 husholdene som er med i undersøkelsen er det bare et begrenset antall som kan sies å være etablert i permanent boligsituasjon med en rimelig standard og som de selv har kontroll over. Andre innvandrerhushold som har vært lengre tid i landet har etter hvert opparbeidet seg en mer tilfredstillende boligsituasjon, selv om 53 % (SSB, Levekår blant innvandrere 1996) bor trangt i forhold til definisjonen av trangboddhet¹⁷.

I St. meld.nr. 49 (1997-98) om boligetablering for unge og vanskeligstilte, gis det en beskrivelse av situasjonen på boligmarkedet for vanskeligstilte flyktninger og andre med innvandrerbakgrunn. Den vanskelige boligsituasjonen forklares med kort oppholdstid og manglende kjennskap til boligmarkedet og mangel på økonomiske midler og diskriminering. Mangel på økonomiske midler forklares bl.a. med gjennomsnittlig lavere yrkesdeltakelse og lav yrkesinntekt blant deler av innvandrerbefolkningen. Utjamningsmeldinga (1998-99) bekrefter at ikke-vestlige innvandrere har dårligere boforhold enn befolkningen ellers (s. 14). I denne meldinga er det med en tilleggsforklaring, nemlig at innvandrere bor i bydeler med lav boligstandard. Hva dette skyldes nevnes ikke. Til tross for at en med nedleggelsen av Sifbo i 1992 mente at kommunene kunne klare oppgaven med å bistå vanskeligstilte med innvandrerbakgrunn på boligmarkedet, understreker Utjamningsmeldinga at forskjellene har økt på 90-tallet (s.14). Markedstilpassningen av boligmarkedet har gått parallelt med synliggjøring av at mange sliter med å klare de økonomiske kravene for å skaffe seg eller klare å opprettholde en alminnelig boligsituasjon. Med Arbeiderparti regjeringens oppheving av husleiereguleringsloven 01.01.2000, ble det åpnet for en betydelig prisøkning på tidligere prisregulerte leieboliger, noe som vanskeliggjør boligsituasjonen for økonomisk svakstilte.

Forslagene om tiltak som skal bistå vanskeligstilte inn på boligmarkedet er i hovedtrekk de samme for alle bortsett fra at noen er aldersbegrenset og noen retter seg spesielt mot funksjonshemmede. Ingen retter seg spesielt mot boligsøkere med innvandrerbakgrunn, og ingen av tiltakene forsøker å hankses med diskrimineringen i boliganskaffelsesprosessen.

¹⁷ I følge Boforholdsundersøkelsen fra 1995 (BU95), bor en trangt dersom det bor flere enn en person pr. antall rom. Dersom det bor to eller flere pr. antall rom bor en svært trangt.

3.3 Boligetablering og boligsøkere med innvandrerbakgrunn

Boligetablering for flyktninger og til dels boligsøkere med innvandrerbakgrunn, avviker fra det norske mønsteret på vesentlige punkt. Flyktninger og mennesker som kommer på familiegjenforening, kan komme til Norge på hvilket som helst tidspunkt i livsfasen og skal etablere en ny livssituasjon og skaffe bolig med få eller ingen av de hjelpemidlene som de fleste nordmenn har tilgang til. De aller fleste flyktninger kommer uten eiendeler og må starte et nytt liv uten å kunne bygge på tidligere ervervede materielle goder, eller på familiens kunnskap om boligmarkedet. Flyktninger kommer dessuten til Norge *fordi de er flyktninger*, dvs. at de har flyktet fra noe, mer enn at de har flyktet til noe. Interessen for å bygge opp en ny fremtid i et annet land kan derfor være variabel. Flyktningene har formell mulighet til å få lån og tilskudd til bolig gjennom Husbanken, men dette krever både interesse for å kjøpe bolig, kunnskap og arbeidsinntekt¹⁸. Mens Husbanken bare brukes av en liten andel av befolkningen (14 % lån og 1,5 % tilskudd) (Gulbrandsen og Hellevik, 1997), vil banken antakelig være av vesentlig betydning for flyktninger som skal kjøpe bolig for første gang.

Husbankordningene skal hjelpe vanskeligstilte med å kjøpe eller leie en alminnelig bolig. I etableringsfasen, før en er etablert på arbeidsmarkedet, vil få flyktninger eller nyankomne innvandrere ha anledning til å kjøpe sin egen bolig. De må i stedet klare seg på leiemarkedet, det kommunale eller det private. På det kommunale leiemarkedet i Oslo er det langt flere søkere enn det er bolig, slik at bare en del av flyktningene oppnår slik bolig. I stedet må de leie privat, noe som ofte er svært dyrt. For å klare bokostnadene er mange avhengige av bostøtte og sosialhjelp.

3.3.1 Hjelpetiltak som påvirker muligheter til å skaffe seg bolig

Jo lenger tid en flyktning / innvandrer oppholder seg i Norge, jo større sannsynlighet er det for at vedkommende vil opparbeide seg tilgang til goder eller hjelpetiltak som vil gjøre det lettere å bevege seg på boligmarkedet. Disse hjelpetiltakene har etniske nordmenn generelt adgang til, om enn i varierende grad. Boligpolitikken og virkemidler i forhold til å bistå vanskeligstilte til å klare seg på boligmarkedet, er utarbeidet for å erstatte eller supplere slike hjelpetiltak. Det er for tiden ingen virkemidler rettet mot vanskeligstilte med innvandrerbakgrunn som tar utgangspunkt i deres spesielle situasjon på boligmarkedet.

For ikke bare å vurdere de tre gruppernes erfaringer i forhold til hverandre, men også i forhold til den 'norske måten' å skaffe bolig på, har jeg prøvd å identifisere hva som er viktig for nordmenn når de skal etablere seg på boligmarkedet i Oslo.

Inntekt

Størrelsen på inntekten har betydning både for kjøp og leie. Når det gjelder kjøp vil også forventninger om fremtidig inntekt være vesentlig i forhold til hvor mye en får i lån. Dessuten spør både låneinstitusjoner og utleiere om vedkommende har fast arbeid. Det innebærer at hva slags tilknytning en har til arbeidslivet har betydning for hva slags *valgmuligheter* en har på boligmarkedet.

¹⁸ Det er både øvre og nedre grenser for inntekt som kvalifiserer til Husbanklån. Hvor stort lån en kan få har variert med prisutviklingen på boligmarkedet.

Formue

Noe formue er vesentlig både ved leie og kjøp av bolig. Ved leie kan det kreves inntil 6 mnd. depositum, noe som kan føre til forholdsvis høye beløp, i størrelsesorden 30 – 90 000 kroner. Ved kjøp av bolig er noe formue normalt nødvendig som egenkapital på toppen av lån. Jo større egenkapital en har, jo mindre lån har en behov for til en gitt bolig, og jo mindre økonomiske belastninger får en i forhold til løpende renter og avdrag. Høy formue vil også kompensere lavere inntekt. Høy formue kan på den annen side også føre til at en velger å kjøpe en dyr bolig.

3.3.2 Ulike hjelpetiltak

– Arv, pengegaver, tomtegave

De fleste etniske nordmenn mottar i løpet av livet arv eller pengegaver fra familien. Langsether (1998) viser at unge i etableringsfasen mottar oftest pengegaver eller forskudd på arv, mens 40 – 50 åringer mottar størst beløp. Det innebærer at de som skal etablere seg på boligmarkedet ofte får noe økonomisk bistand, men ikke nok til å finansiere boligkjøp. Det er først i 40-50 års alder at man mottar større beløp som kan brukes til å øke boligkonsumet eller nedbetale gjeld.

Gaver fra familie kan også omfatte tomt eller hus/del av hus. Dette betyr lavere etableringskostnader og mindre behov for kapital.

– Lånemuligheter

Midler til boligkjøp kan lånes i familien eller i banken / forsikringsselskap, hvis en ikke har hele formuen som trengs. Vilkår for tilbakebetaling i familien varierer, men for de fleste vil hovedpoenget være at man får låne penger på rimeligere vilkår enn i banken eller at man får låne til egenkapitalen. Innvilgelse av banklån vil være knyttet til sikkerhet, tilbakebetalings- og betjeningsevne. Ved vurderingen blir det bla tatt hensyn til annen gjeld, sivilstand og husholdningsstørrelse.

– Kausjonister

I forhold til å få lån i banken, vil banken være opptatt av sikkerhet for lånet. I denne forbindelse har det betydning om en i familien eller en bekjent kan stille som kausjonist. Å være kausjonist innebærer at vedkommende overtar ansvaret for lånet dersom låntaker får betalingsvansker. Et annet alternativ er at offentlige institusjoner kan garantere for lånet.

– Medlemskap i boligbyggelag

Betydningen av å være medlem i et boligbyggelag for å skaffe bolig har variert over tid. Mens Oslo-barn på 50- og 60-tallet fikk medlemskap i konfirmasjonsgave fordi medlemsansiennitet var avgjørende for å skaffe bolig i boligkooperasjonen, har i dag pris og høyeste bud større betydning. Medlemskap spiller imidlertid en rolle i forhold til å kunne benytte forkjøpsrett og i forhold til ansiennitet til utleiebolig.

– Offentlige virkemidler - pengestøtte

De som har vansker med å klare seg selv på boligmarkedet kan få økonomisk bistand fra Husbanken og fra kommunen. Dette dreier seg i første rekke om etableringslån til vanskeligstilte fra Husbanken. Noen kan også få etableringstilskudd. Tilskuddet erstatter behovet for egenkapital ved lån til bolig og kan hjelpe de som ikke har etablert formue.

Etableringslånet har lavere rente enn banklån, har lang nedbetalingstid og kan være rentefritt i de første fem årene.

I tillegg til bistand til å kjøpe bolig, kan en få bistand til løpende boutgifter. Dette gjelder både bolig en har kjøpt selv og leie. Det er flere kriterier for å få bostøtte, knyttet til både husstanden og boligen. Hensikten er at den skal være en hjelp til økonomisk vanskeligstilte hustander som bor i alminnelige boliger. Kriteriene er imidlertid utformet slik at mange vanskeligstilte ikke er berettiget denne ordningen (Stamsø, Østerby, 2000). Vanskeligstilte kan også få sosialhjelp til å dekke husleie.

– *Kommunal bolig*

Kommuner disponerer boliger til vanskeligstilte. I presskommunene er det flere med behov enn antall boliger, og kriteriene for å få bolig er blitt skjerpet. I Oslo (1999) settes det f.eks. strenge krav til sosialmedisinsk tilstand. Man må kunne dokumentere behov for bolig fra kommunen f.eks. med legeattest. For å kunne søke om kommunal bolig, må man dokumentere at man har vært registrert bosatt i Oslo i 3 år. Unntak er ved førstegangsbosetting av flyktninger. I 1986 disponerte Oslo kommune ca. 8600 utleieboliger til vanskeligstilte (Hansen, Guttu, 1998 s. 150). Bare et fåtall av disse blir ledige for nye leietakere hvert år (Bersaas og Steen, 2000).

– *Erfaringer og kunnskap om hvordan boligmarkedet fungerer*

For å håndtere boligmarkedet på en tilfredstillende måte, trenger en ikke bare penger. Viktig er også erfaringer og kunnskap om markedet. I denne sammenheng er nettverk viktig. Det handler f.eks. om hvordan en går frem som innvandrer på boligmarkedet i Oslo. Familie, venner og bekjente har gjort gode og dårlige erfaringer som kan overføres til den som er på boligjakt. Det handler om ambisjonsnivå i forhold til egen økonomi, om kunnskap om ulike delmarkeder, kunnskap om de ulike delene av eiermarkedet og om leiemarkedet. Like viktig er andres erfaringer til hva en gjør når en skal kjøpe eller leie bolig. Viktig kunnskap er f.eks. meglere som andre har hatt god erfaring med, lånekonsulenter som gir god informasjon, banker med gunstige ordninger osv. En annen viktig side ved nettverk er at noen i nettverket kan vite om ledige boliger som kan være aktuelle. Det kan være alt fra en bolig som er ledig for en periode så man har et sted å bo mens man leter, til boliger som skal selges og som passer godt for den aktuelle boligsøker.

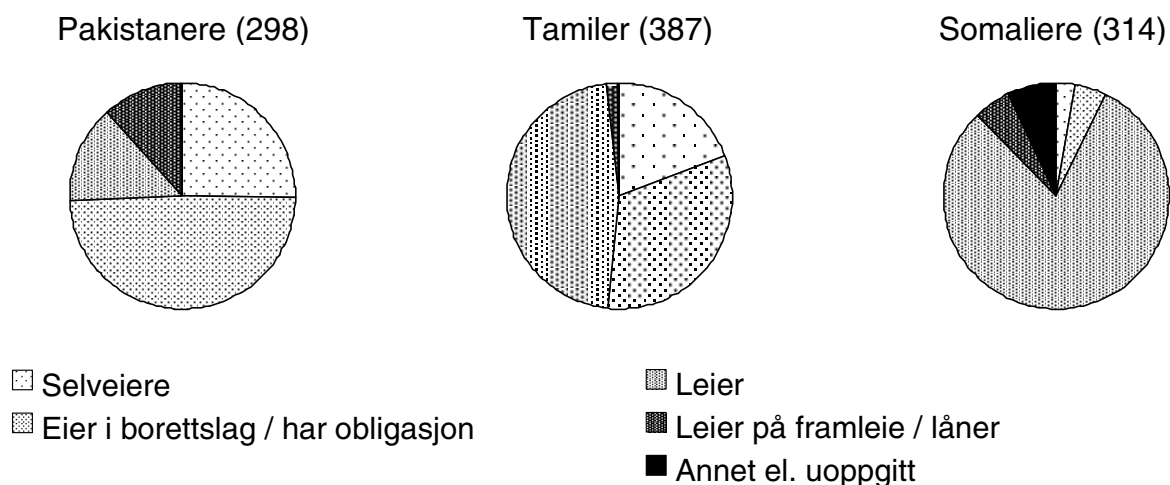
En oppgave for denne undersøkelsen er nettopp å belyse i hvilken grad informantene i de tre etniske gruppene behersker eller har tilgang til disse hjelpetiltakene, og hva de gjør for å skaffe bolig hvis de må klare seg uten.

4 Casegruppenes situasjon på boligmarkedet

I dette kapitlet skal jeg beskrive *hvordan* boligsøkerne innenfor de tre casene håndterer boligmarkedet. Men først vil jeg gi et lite overblikk over casegruppenes posisjon på boligmarkedet, basert på SSBs undersøkelse om innvandreres levekår i 1996. SSBs undersøkelse gjelder hele landet, mens min undersøkelse er konsentrert til Oslo som har det mest pressede boligmarkedet i landet. Det nye materialet vil bli sett i sammenheng med det generelle bildet som levekårsundersøkelsen gir av de tre casegruppene.

Fokus for undersøkelsen er *hvordan* boligsøkere i de tre casene har gått frem for å skaffe seg bolig og hvordan de begrunner sine valg. Fremgangsmåter for å skaffe seg bolig vil variere med disposisjonsform, dvs. om man søker etter eie- eller leiebolig.

Figur 1: Variasjoner i disposisjonsform til egen bolig mellom de tre casegruppene (SSB, 1997).

Statistikken fra SSB skiller ikke mellom tamiler og singalesere. SSB opererer med landbakgrunn, som i dette tilfelle blir Sri Lanka. Vi har imidlertid ingen grunn til å anta at de to gruppene vil ha vesensforskjellig adferd i deres tilpasning i Norge. Dessuten vil også langt de fleste fra Sri Lanka som bor i Norge være tamiler.

4.1 Stor forskjell mellom gruppene i hvor mange som eier egen bolig

Diagrammene viser at det store flertallet av pakistanere eier sin bolig (74,5 %), enten som borettslavere, selveiere eller de har obligasjonsleilighet. Dette er det samme som gjennomsnittet for alle innbyggere i Oslo (BU-95), hvor også de fleste pakistanerne i Norge bor. Eierandelen går ned for de to andre gruppene. Halvparten av tamilene (51,7%) eier sin bolig i borettslag eller som selveier, mens svært få (7,4 %) somalier eier sin egen bolig. Når det gjelder anskaffelsesmåte så har de aller fleste som eier kjøpt boligen på markedet. Få har bygget selv. På landsbasis dreier dette seg om 0,8 % (8 husstander i et utvalg på 999), hvorav seks husstander er tamilske. Det er all grunn til å tro at de som har bygget selv ikke bor i Oslo, men materialet gir ikke opplysninger om dette. Alle som har kjøpt eller bygget bolig har lån, bortsett fra en somalisk husstand. Bare *en* husstand, en tamilsk, har byttet, arvet eller fått

boligen i gave. Arv av bolig eller arv av penger som kan brukes til å kjøpe hel eller deler av bolig, er derimot ikke et ukjent fenomen blant nordmenn (Langsether, 1998, Gulbrandsen og Langsether, 1998).

Jeg har valgt å ordne casebeskrivelsene kronologisk, og begynt med den gruppen som har vært i Norge lengst og som er størst, dvs. pakistanerne. Dernest følger tamilene og så somalierne. Det innebærer at pakistanerne har lengst erfaring med boligmarkedet og som gruppe dermed har møtt ulike boligmarkeder og politikk slik det har variert i løpet av de siste 30 årene.

4.2 Den pakistanske gruppen

Pakistanerne begynte å komme til landet som arbeidsinnvandrere på slutten av 60-tallet. Dette fortsatte til innvandringsstoppen i 1975. De som har kommet senere har enten fått dispensasjon fra innvandringsstoppen, eller, og det gjelder de fleste, har kommet for familiegjennforening. Bare noen få har kommet som flyktninger. I dag omfatter gruppen 12 348 personer født i Pakistan og 8576 personer født i Norge av foreldre som selv er født i Pakistan (SSB, 2/99). 77 % (16134) av alle med pakistansk opprinnelse i Norge, bor i Oslo.

4.2.1 Hvorfor og hvordan kom pakistanerne til Norge

Det er velkjent at pakistanere og andre arbeidsinnvandrere fra Asia og Afrika som kom på samme tid, kom fra økonomisk fattige land sammenlignet med Norge. Pakistanerne kom opprinnelig for å arbeide og bedre sine økonomiske levekår her og for familien i Pakistan. De var attraktiv arbeidskraft og bosatte seg der jobbene var, hovedsaklig i Oslo-området. Innvandringen var både et uttrykk for industrilandenes behov for arbeidskraft og for stor arbeidsledighet i land i Asia og Afrika. De som emigrerte kom fra ulike kår. Informantene ga et nyansert bilde av hva slags forhold de kom fra og hvorfor de dro. Noen av informantene kommer fra fattige kår, men det er også personer fra økonomisk velstående familier og hvor det var forventet at sønnene gikk inn i familiebedriften. Noen hadde universitetsutdanning, spesielt i juss og økonomi, men det var vanskelig å få arbeid. En reiste til vesten for å fortsette sin utdanning. Begrunnelsene for å reise var en blanding av håp om arbeid i vesten og mulighetene for å reise, se nye steder og ikke minst få større innflytelse over hvordan de ønsket å leve sitt liv. At de endte opp i Norge var for mange en ren tilfeldighet.

Jeg valgte å reise til Norge (1976) fordi det var gratis å studere her. Jeg visste ingenting om landet, bortsett fra at det var kaldt. Men jeg hadde ikke drømt om at det var 25 kuldegrader, som det var da jeg kom til flyplassen i sandaler. Hadde jeg visst det hadde jeg reist et annet sted. (Pakistansk mann)

Jeg ønsket ikke å arbeide i familiebedriften så jeg reiste til Karachi for å finne jobb der. Det fant jeg ikke, så da jeg fikk brev fra en venn i Norge om jobbmuligheter, kjøpte jeg flybillett med en gang. (Pakistansk mann)

De som kom for familiegjennforening hadde andre forventninger. De reiste fra Pakistan for å bo sammen med ektemake eller foreldre i et fremmed land. De valgte ikke selv å flytte til Norge.

Jeg kom til Norge fordi jeg giftet meg med min brors kone etter at broren min døde. Jeg trodde jeg kom til "Lille Paradis". Jeg trodde at folk som hadde god råd bodde i fine hus, sånn som på

Holmenkollen. Men slik var det ikke. Folk bodde tett sammen, oppe på hverandre i blokker. Det var en skuffelse og jeg likte meg ikke i begynnelsen. Nå skjønner jeg at Norge er som et annet land, ikke noe spesielt. Gatene er smale, det er hull i asfalten og verre bilkøer enn i Pakistan. Men jeg har oppdaget at systemet er bedre her. Det fungerer. I Pakistan er folk redde hele tida.
(Pakistansk mann)

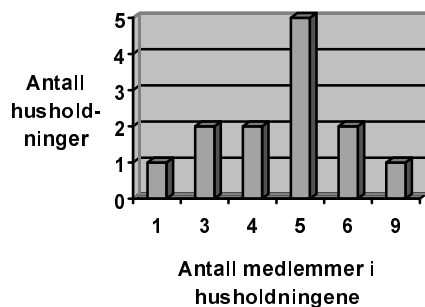
Kombinasjonen av jobbmuligheter, reiselyst og etter hvert familiegenforening, førte altså mange til Norge. For mange av de første som kom, var tanken at de bare skulle være her en stund og tjene penger, for så å reise hjem igjen. Som vi vet har det ikke gått slik, de fleste har blitt boende og barna vokser opp i Norge som norske statsborgere. For innvandrerne selv har imidlertid friheten til å kunne flytte hjem igjen, hatt betydning i forhold til eget syn på oppholdet i Norge. Dette skiller arbeidsinnvandrere fra flyktninger, som i langt mindre grad har mulighet til å velge å flytte tilbake til hjemlandet.

4.2.2 Om utvalget i undersøkelsen

Personene med pakistansk bakgrunn som er intervjuet i undersøkelsen tilhører ulike kategorier. Informantene har kommet til Norge av ulike årsaker, de tilhører ulike aldersgrupper og er av begge kjønn. Hvor godt de har klart seg i Norge varierer også. Det spesielle med de pakistanske informantene er at alle, bortsett fra en, har familier som har vært lenge i Norge. Dette har betydning for nettverk og økonomi.

Alle informantene i utvalget, bortsett fra to er gift. Uavhengig av sivilstand og alder bor alle så nær som en i familiehusholdninger. Den yngste informanten er 19 år, den eldste 55 år.

Figur 2: Det pakistanske utvalget: Antall medlemmer i de 13 husholdningene i undersøkelsen.

Ved å se på diagrammet kan en tenke seg at husholdningene består av mor og far og fra et til syv barn. Slik er det ikke. Det som kjennetegner de pakistanske husholdene er at noen av dem (tre) består av flere familier. En av husholdningene består av tre generasjoner, hvor et av barna har blitt boende hjemme etter ekteskap og selv fått barn. Andre eksempler på flerfamiliehusholdninger er når søsken i samme generasjon bor sammen med sine ektefeller og respektive barn. Et annet kjennetegn er at flere av de hjemmeboende barna er voksne med egne inntekter. Det innebærer at det i noen av husholdningene er opptil fire inntekter. Selv om ikke alle har høye inntekter, bidrar det til en solid husholdningsøkonomi som gir økonomisk handlingsrom. Det er imidlertid variasjoner i antall inntekter i husholdningene. Mens noen har fire inntekter, har andre ingen eller kun midlertidig inntekt fra deltidsarbeid. Det dreier seg om to husholdninger med bare en voksen (kvinne) og to til tre små barn.

4.2.3 Hvordan bor pakistanerne som er med i undersøkelsen

De som er med i undersøkelsen har bodd i Norge i minst 10 år. De med kortest botid har kommet på familiegjenforening, noe som innebærer at de har kommet til en familie som allerede var etablert i Norge. To av de sist ankomne var menn som kom for å gifte seg, noe som betydde at de etter tradisjonen skulle skaffe bolig til sin kone. Emigrantsituasjonen og individuelle forhold gjorde imidlertid at løsningene på boliganskaffelse var mer sammensatt.

I følge SSBs levekårsundersøkelse eier ca. 75 % av alle pakistanske hushold i Norge sin egen bolig, fordelt på ca. 50 % i borettslag og 25 % i selveier. I utvalget bor derimot de fleste (61%) i selveierbolig. Av disse bor tre husstander i leilighet, en i rekkehus og fire i enebolig. To av de som ikke bor i enebolig, er i ferd med å bygge egne hus. Familien som bodde i borettslagsleilighet på intervjuetidspunktet, har senere kjøpt seg en større, bedre og nyere borettslagsbolig i et attraktivt boligområde sentralt i byen. Informantene har beveget seg på boligmarkedet, fra hybler og leieboliger til borettslag og for noen videre til selveier, enten leilighet eller eget hus. Selv om husholdene i overveiende grad bor bra, bor endel trangt, i forhold til normen om trangboddhet.

De (31 %) som ikke eier egen bolig bor hjemme hos foreldre (1), i kommunal leilighet (1) og til leie privat (2). De tre husstandene som leier bor alle på korttidskontrakt. Familien som leier kommunalt er fornøyd med boligen og tar det for gitt at de får fornye kontrakten. Den ene familien som leier privat bor derimot dyrt og dårlig og ønsker å flytte til kommunal leilighet. Den andre er enslig og bor på hybel og er fornøyd med sin boligsituasjon. Ingen av de som leier har anledning til kjøpe bolig med de offentlige ordningene som eksisterer. De er i dag avhengige av sosialhjelp til å dekke bokostnadene. Mens den ene familien på eget initiativ har forbedret sin boligsituasjon gjennom å bytte til seg en bedre kommunal leilighet, er den andre familien helt avhengig av at kommunen finner noe bedre. Familien som bor hjemme hos foreldrene, er et nygift par som venter barn og som prøver å finne noe eget. De kan bo hos hennes foreldre en stund, men ikke over lang tid. Situasjonen deres på boligmarkedet vil i stor grad avhenge av hvor godt de lykkes på arbeidsmarkedet. Begge to har arbeid, han foreløpig på deltid.

4.2.4 Opplevde hindringer i jakten på bolig

Hindringer for å skaffe bolig har variert over tid. Det handler om tre hovedtyper av hindringer. For det første handler det om hindringer som kan knyttes til egenskaper og mekanismer ved boligmarkedet, uavhengig av boligsøker, altså tilbudssiden. Deretter handler det om boligsøkerne besitter de ressursene som kreves for etterspørre bolig, etterspørselssiden. Og til slutt handler det om samhandlingen mellom boligsøkerne og markedet.

4.2.4.1 Hindringer knyttet til egenskaper og mekanismer ved markedet

På 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet var det i praksis bare leiemarkedet som var tilgjengelig for innvandrerne. Samtidig ble dette markedet opplevd som vanskelig å komme inn på. Utleierne foretrakk andre leietakere. Få klarte derfor å skaffe seg leiebolig via det åpne markedet. Alternativet var boliger gjennom arbeidsplassene. Innvandrerne var ettertraktet arbeidskraft, noe som bidro til at bedriftene hadde interesse av å skaffe boliger til sine ansatte. Senere undersøkelser har vist at utleierye fortsatt velger bort boligsøkere med

innvandrerbakgrunn (Lappegård, 1997). Lovverket har i år 2000 ingen beskyttelse mot diskriminering ved utleie (Søholt, 1997).

Inntil 1984 var borettslagsmarkedet omtrent lukket for denne gruppen. Her krevdes medlemskap og leiligheter ble tildelt etter ansiennitet, noe innvandrerne ikke hadde. Dessuten handlet dette om kjøp, noe som mange opplevde som uaktuelt fordi de bare skulle være i Norge i noen år for å tjene penger. Da mulighetene og holdningene til opphold endret seg, oppsto et annet problem. Erfaringen var at det var lett å finne bolig, men vanskelig å få lån. Dette var et anerkjent problem som Sibø/Sifbo prøvde å gjøre noe med gjennom bistand til og garanti for lån.

Som gruppe har boligsøkerne med pakistansk opprinnelse senere orientert seg mot kjøpemarkedet, i takt med at boligmarkedet har endret seg til å omfatte en økende andel eierboliger (75 % i Oslo, BU, 1995). For de kjøpesterke har dette betydd en åpning av muligheter. Ved kjøp og salg på et marked er det vanskeligere å diskriminere, pris er i prinsippet det avgjørende for hvem som får tilslaget. Likevel har endel av informantene opplevd forskjellsbehandling i kjøpsituasjoner. Det handler om meglere som har prøvd å holde dem utenfor ved å opplyse om at andre har gitt høyere bud, og det handler om naboer som har påvirket selgere til ikke å selge til pakistanere.

For de som ikke er kjøpesterke, er det en klar hindring at det ikke finnes et rimelig, og offentlig tilgjengelig utleietilbud. For lavinntektsgrupper er ikke kjøpemarkedet et alternativ. Og, et for tiden urimelig dyrt utleiemarked gjør det vanskelig for boligsøkere med lav inntekt å spare til senere kjøp.

4.2.4.2 Hindringer knyttet til ressurser og egenskaper ved boligsøker

Mangel på kjennskap til hvordan markedet fungerer, hvilke offentlige virkemidler en har krav på og hvordan en går frem, oppleves også som et problem. Den unge nygifte kvinnen som selv var oppvokst i Norge, kunne lite om hvordan en skaffer seg bolig. Verken hun eller noen av de andre som hadde en usikker boligsituasjon kjente til at det f.eks. kunne være noen fordeler ved å melde seg inn i et boligbyggelag. Det var også liten kunnskap om hva som krevdes for å få kommunal bolig, oppfatningen var at en bare kunne sette seg på liste. Mens den unge kvinnen mente at hun visste lite om offentlige ordninger bortsett fra etableringslån, var hun oppmerksom på de private bankenes ordninger med boligspareordning for ungdom (BSU konto). Hun hadde slik konto, men før hun giftet seg hadde hun ikke forstått betydningen av å spare regelmessig på denne kontoen. Hun beklagde at en ikke lærte om hvordan en skaffer seg bolig på skolen. Det var jo aktuelt for alle, uavhengig av bakgrunn.

4.2.4.3 Forpliktelser og forventninger

Flere av informantene har i perioder opplevd forventninger om at de skal hjelpe sine familier økonomisk, uavhengig av hvor i verden de bor. Endel har imidlertid ikke hatt slike forpliktelser, da familien i Pakistan har klart seg økonomisk selv. Andre har sendt penger fast tidligere og mer sporadisk etter hvert. Forventningen om å bygge hus i Pakistan har også vært sterk blant de som ikke allerede hadde hus. En forteller at de har bygd hus, men at det nå begynner å forfalle siden ingen bor der. Kanskje de skal bygge et nytt hus hvor de kan bo når de blir pensjonister. En annen som ikke vil bygge hus i Pakistan, forteller hvordan familien presser på fordi alle andre som jobber i Europa bygger hus hjemme. En fortalte om andre de kjente som bygde hus i Pakistan. Når barna deres spør om ski, skøyter osv. svarer foreldrene

at "at vi bygger hus i Pakistan, så vi kan ikke bruke penger her". De økonomiske forpliktelsene som strekker seg videre enn den husholdningen en til en hver tid bor i, påvirker helt åpenbart ens økonomiske handlingsmuligheter, bl.a. i forhold til daglig forbruk og på boligmarkedet. Det behøver imidlertid ikke oppleves negativt. Gjennom å bygge hus i Pakistan og hjelpe andre, opprettholdes og knyttes det bånd som en kan få glede av senere i livet.

4.2.4.4 *Med et ben i to land*

Mange som bor i Norge har fortsatt familieforpliktelser i Pakistan og mange drømmer om Pakistan, kanskje særlig førstegenerasjons innvandrere. Mange av pakistansk opprinnelse som bor i Norge fremstiller Pakistan som et paradisi sammenlignet med Norge, mens de som kommer tror Norge er et paradisi, på bakgrunn av hva de har hørt før de kom. Vanskeligheten med å være knyttet til begge land er i vår sammenheng av praktisk og økonomisk karakter. Landene ligger langt fra hverandre og det koster derfor betydelige summer å ringe på telefon og å reise frem og tilbake. Det innebærer at det koster langt mer å opprettholde familieband mellom Norge og Pakistan enn for nordmenn som bor ulike steder i Norge. Siden få har ubegrenset økonomi, er dette en økonomisk belastning som får betydning for husholdets økonomiske handlingsrom i Norge.

4.2.5 **Strategier for å skaffe bolig**

De erfaringene en har gjort seg i løpet av livet i forhold til å bo og skaffe bolig, vil påvirke hvordan en går frem når en skal løse eller endre sin boligsituasjon. Negative erfaringer vil enten tvinge en til å forsøke å finne andre løsninger eller føre til at en gir opp, fordi det oppleves som for vanskelig. Det virker ikke som noen av informantene har havnet i den sistnevnte situasjonen, selv om noen har erfaringer som de opplevde som svært lite tilfredsstillende mens de varte. Alle har på et vis over tid klart å bevege seg i retning av noe som de opplever som bedre. Dette gjelder også en enslig mor som bor i en dårlig, privat utleiebolig på korttidskontrakt. Tidligere har hun flyttet rundt på midlertidige løsninger, blant annet bodde hun med tre barn i 1 ½ år på et rom hos venninnen.

Fremgangsmåtene for å skaffe bolig har vært ulike, blant annet avhengig av når hovedpersonen i familien kom til Norge, egenskaper ved markedet på det aktuelle tidspunkt, egen økonomi, preferanser, kjennskap til markedet og tilfældigheter.

I de fleste husholdningene bortsett fra to, har det vært menn som kom til Norge tidlig for å arbeide. En kom som student og startet sin boligkarriere i studentby. Alle de andre startet med dårlig betalte jobber og med dårlige boforhold, slik det er beskrevet av Bente Puntervold Bø (1980) i undersøkelsen om fremmedarbeiderens boforhold i Oslo. I løpet av rundt 30 år har de klart, eller er på vei til å ordne sin boligsituasjon på en måte som de selv er tilfredse med. Veien dit har bestått av mye arbeid, ofte flere jobber samtidig, med påfølgende slit og fysisk slitasje og for noen tidlig uføretrygd.

4.2.5.1 *Aktiv søking etter jobb med bolig eller bolig med jobb*

En viktig strategi for boliganskaffelse i den første perioden var å søke jobber hvor det fulgte med bolig. Skifte av bolig innebar skifte av jobb og omvendt. Andre har som eneste mulighet flyttet inn i portnerbolig med vaktmesteroppgaver og en tok hjelpepleierutdanning for å få

jobb og personalbolig i kommunen. Selv om det kan virke som det var mer utbredt å søke jobber hvor det fulgte med boliger på 70-tallet, ser det ut til at dette fortsatt er en fremgangsmåte på 80- og 90-tallet for boligsøkere som ikke har anledning til å kjøpe egen bolig. Problemet er imidlertid at Oslo kommune er i ferd med å selge eller omdisponere personalboligene.

4.2.5.2 Hardt arbeid og sparing

Det som kjennetegner den pakistanske gruppen, i alle fall første generasjon, er en kombinasjon av hardt arbeid og sparing. Med hardt arbeid menes her at mennene ofte hadde flere jobber samtidig. En av konene forteller at hennes mann har jobbet fra 6 om morgenen til rundt 9 om kvelden, inkludert lørdag, så lenge hun har vært i landet (fra 1974). Han hadde aldri vært syk, men nå var han begynt å bli sliten og hun visste ikke hvor lenge til han ville orke å jobbe. Fordi de fleste hadde lavtlønnsjobber, var dette nødvendig for å få økonomien til å gå rundt. Med lave lønninger skulle de både klare å etablere seg i Osloområdet, få familien til Norge og sende penger hjem til familien i Pakistan. Streng prioritering av forbruk og sparing var nødvendig for å klare dette. En måte å spare på i den første perioden, var å dele bolig og husholdning med bekjente. Dette var også en måte å få et sted å bo på, siden det var vanskelig å få leie på det private markedet og borettslag var en uaktuell løsning, da de trodde de bare skulle være i Norge i noen år for å tjene penger.

Spareaspektet i de pakistanske husholdningene var kjent. En tidligere ansatt i Sifbo sa det slik:

Over tid har vi erfart at innvandrerfamiliene bruker langt mindre penger enn norske familier. Vår erfaring er at de er i stand til å betjene større lån enn hva normene fra Husbanken tilsier.

Spareaspektet ga seg uttrykk på ulike måter. En familie som tidlig bestemte seg for å bli boende i Norge, kjøpte seg ny sofa. Da vennene kom på besøk var de bare opptatt av at de hadde sløst med pengene. ”Dere kunne jo kjøpt brukt og spart penger for å sende hjem!”. Ingen sa noe om at det var en fin sofa, det så de ikke, de ”så ” bare unødvendig pengeforbruk. En annen forklarer hvordan sparing er helt nødvendig om de ønsker å forbedre sin boligsituasjon. Han selv var så heldig å komme på familiegjengen midt på 80-tallet og kunne flytte rett inn i en flerfamiliehusholdning. Han understreker at det ikke hadde vært mulig for ham å bygge hus nå hvis de ikke hadde hatt delt husholdning slik at de faste utgiftene ble lave. Med lave utgifter kunne han spare mye. Han var opptatt av å holde forbruket nede og skulle ikke starte i nytt hus med ”full” standard. Parkett og fliser på badet fikk komme etter hvert. Hans ønske var å fortsette flerfamiliehusholdningen i det nye huset. Hvis det ikke gikk, var det mulig å leie ut deler. Når barna en gang ble voksne og giftet seg, kunne de bo der hvis de ville. Det ville han sette pris på.

4.2.5.3 Fra bolig gjennom nettverk til mer åpne kanaler (fra leie til eie)

Fra informantenes fortellinger om sine bolighistorier i Norge virker det som strategiene har endret seg over tid. I takt med endringer i markedet og styrking av egne ressurser åpnet det seg nye muligheter i forhold til å skaffe bolig og til å skifte fra leie til eie.

I den første perioden var informasjon fra venner og bekjente en viktig kilde til hvordan en skaffet seg både bolig og jobb. Få lyktes gjennom annonser i avisene på jakt etter leiebolig. Det var en utbredt utestengning av leieboere med innvandrerbakgrunn på det private leiemarkedet (Punternvold Bø, 1980). Etter hvert var det imidlertid noen som skaffet seg

leiebolig ved å betale ”penger under bordet” for leiekontrakten. Slike muligheter oppsto fordi en selv hadde hatt anledning til å spare noe til boliginvestering. Informasjon om slike leietilbud gikk gjennom bekjentskaper. ”Noen visste om noen som” En del skjønnte at ”penger under bordet” var penger de aldri fikk se igjen, andre trodde de hadde kjøpt leiligheten og opplevde naturlig nok å ha blitt lurt da de ikke fikk pengene tilbake.

Da prisreguleringen (1984) på omsetning av brukte borettslagsleiligheter ble opphevet, åpnet et nytt marked seg. Sammen med prisreguleringen forsvant også i praksis det meste av ansiennitetsprinsippet på borettslagsboliger. I tid falt dette sammen med at mange da hadde bodd og arbeidet i Norge i en del år og fått anledning til å spare noe penger, noe som gjorde det mulig å få lån til å kjøpe borettslagsbolig. Kjøp og salg av borettslagsboliger var dessuten lovregulert på en annen måte enn utleieboliger, slik at det var vanskeligere å stenge innvandrerne ute av dette markedet, hvis de bød høyest. Så mens opphevingen av reguleringen betydde en økning i boligpriser for mange norske medlemmer i boligkooperasjonen, betydde det en åpning og utvidelse av boligmarkedet for innvandrere og innflyttere fra andre deler av landet. Mange har opplevd at når de beveget seg inn på kjøpemarkedet var det andre mekanismer som hadde betydning enn på leiemarkedet. Selgere av bolig har ikke samme interesse for å forskjellsbehandle som på leiemarkedet. Dessuten gjelder i prinsippet, om ikke alltid i praksis, at høyeste bud får tilslag om kjøp.

Hvis du har penger har du makt. Folk selger for å få penger. Kan du i tillegg språket og kjenner regelverket, går det bra. (Pakistansk forretningsmann)

Borettslags- og selveierboliger var ikke på samme måte som leieboliger tilgjengelige via venner og kjente. Men, en kan få vite om ledige boliger via andre, og da ofte i strøk hvor en kjente andre fra før. Studier fra både Canada og USA (Owuso, 1999, Farley, 1996) viser at når en skaffer seg bolig via informasjon fra bekjente, skaffer en seg ofte noe lignende og i samme strøk som de en får informasjon fra. Ikke fordi dette er det beste, men fordi det er dette informantene har kjennskap til. Blant informantene i undersøkelsen er det også slik. De har fått vite om både rekkehus og eneboliger gjennom bekjente og kjøpt i samme strøk. Det har imidlertid ikke alltid vært slik at de bekjente har vært pakistanere, det har også vært norske venner, noe som har ført til at en har kjøpt seg inn i norske områder. Når en derimot søker og finner bolig gjennom kanaler som annonser, meglere osv. er det ikke gitt i utgangspunktet at en vil havne i samme område som de en kjenner, hvis en ikke da bevisst velger dette.

Informantenes bolighistorie viser at de rår over flere kilder for informasjon om boligmarkedet etter som tiden går. I tillegg til nettverk, brukes offentlige kilder og annonser, meglere og internett aktivt. Mange følger også aktivt med på visninger for å få et inntrykk av hva som er tilgjengelig hvor, hvordan og til hvilken pris.

Nært forbundet med strategier eller fremgangsmåter for å skaffe bolig, er preferanser. En leter på ulike måter avhengig av om en leter etter en leiebolig, borettslagsbolig eller f.eks. en tomt til å bygge på. Og, preferansene har blitt tydeligere ettersom det har blitt klarere at fremtiden er i Norge. Det har vært en utvikling fra ”å ta det en får”, til selv å lete etter det en ønsker seg av bolig og bomiljø. De vellykkede boligkarrierene, forstått på bakgrunn av at informantene er fornøyd med sin egen boligsituasjon og ikke ønsker å flytte, viser dette. For de husholdningene som har hatt en slik økonomi at de har kunnet velge å flytte til noe de selv vurderer som bedre, er det en kombinasjon av nettverk og annonser, meglere og internett som har vært hovedkilden til informasjon. Dette gjelder både for kjøp av bolig og for kjøp av tomter for å bygge eget hus. De som søker leieboliger er derimot i stor grad avhengig av nettverk eller å bli akseptert som søker til kommunal bolig.

4.2.5.4 Bistand fra det offentlige

Med bistand fra det offentlige menes her både bistand fra Sibø/Sifbo, etableringslån og tilskudd fra Husbanken formidlet gjennom kommunen, bistand fra kommunen til å skaffe bolig, bostøtte og sosialhjelp til å klare bokostnadene.

Det som kjennetegner husholdene som klarer seg økonomisk, er sterk avstand til at de selv skal motta sosialhjelp. Andre offentlige ordninger oppleves som mer nøytrale og uten affekt knyttet til. Annerledes er det selvsagt for de familiene som er avhengige av sosialhjelp for å klare seg.

Motstanden mot å motta sosialhjelp har gitt seg konkret utslag i at en familie f.eks. tok opp banklån en gang de hadde økonomiske problemer, i stedet for å søke sosialhjelp. I en annen sammenheng kommer det frem hvordan en kan slippe å gå på sosialkontoret hvis en er del av en stor felleleshusholdning eller har familie i nærheten. Da forsøker man å hjelpe hverandre i stedet for å gå på sosialkontoret. Noen hevder at det er en skam å ta i mot sosialhjelp. På den annen side fortelles det om arbeidsføre som får sosialhjelp mens de er arbeidsledige og som takker nei til dårlig betalte jobber. Begrunnelsen har vært at de ikke ønsker å gå ned i lønn når de får jobb, det har de ikke råd til. Hvis de derimot kan jobbe som tilskudd til sosialhjelp er de interessert i å jobbe. Avgjørende i denne sammenheng er selvsagt at sosialhjelp er behovsprøvd, mens lønninger ikke er det. For de som ikke selv er avhengige av sosialhjelp, fremstår dette likevel som lite aktverdig og respektabelt.

Flere av informantene har fått bistand fra Sifbo. Slik bistand fremstilles som et gode og en stor hjelp for å komme inn på boligmarkedet. En forteller hvordan han etter å ha sett etter bolig på egenhånd i lang tid, til slutt oppsøkte Sibø (1982).

Etter at jeg fikk hjelp fra Sibø har min boligsituasjon vært helt uproblematisk. De hjalp meg til en to-roms borettslagsleilighet og de ordnet med lån til innskudd på 100' kroner. Da var det gjort, jeg var innenfor på boligmarkedet. Da vi senere hadde behov for større leilighet hadde vi ansiennitet og hadde første prioritet i borettslaget der vi bodde. Etter den første hjelpen har vi klart oss selv.
(Pakistansk mann)

Andre har fått annen bistand. En leide i en gammel bygård som Sibø kjøpte, rehabiliterte og omdannet til borettslag. Informanten fikk da anledning til å forbedre sin boligstandard ved å søke om større leilighet (60 m²) i gården og kjøpe seg inn i borettslaget til kostpris. Senere har han nytt godt av den generelle prisstigningen på boligmarkedet og fått anledning til å kjøpe noe bedre. En annen ville frigjøre seg fra å bo i personalbolig og kjøpte en borettslagsleilighet med garanti for lån fra Sifbo. Lånet er nedbetalt og vedkommende har ved senere flytting fått alminnelig lån i bank.

Når det gjelder de andre ordningene er det en familie som fremholder at de *ikke* har søkt etableringslån eller noe annet. De er stolte av å ha klart seg selv med private banklån. Et nygift par har imidlertid fått tilsagn om både etableringslån og tilskudd, til sammen kr. 550' våren 99. For dette beløpet klarte de imidlertid ikke å finne noe de ønsket å kjøpe. De har derfor ikke benyttet tilbudet, men er blitt lovet at de kan søke på nytt et år senere. I mellomtiden vil de søke om kommunal bolig. Hvis de ikke får dette må de fortsette å bo på hennes barnerom.

To familier har fått kommunal bistand til bolig og får dekket husleia ved hjelp av sosialhjelp og bostøtte. Den ene har fått hjelp til å leie på det private markedet. Den andre som bodde i en privat leiebolig tidligere, måtte flytte da denne skulle selges, og fikk etter to år tilbud om kommunal leiebolig. Boligen var i orden, men litt liten for familien, så etter en stund fikk de byttet til en større kommunal leiebolig. Byttet ble ordnet direkte mellom leietakerne, boligbedriften bare godkjente byttet formelt. Byttegebyr var kr 3000 pr. husstand. Begge familiene er uten eller har bare begrenset yrkesinntekt. Uten hjelp fra kommunen ville de antakelig hatt en merkbart dårligere boligsituasjon. Familien som bor i kommunal bolig er fornøyd med boligsituasjonen de har oppnådd, og har ingen planer om å flytte. De som leier privat har derimot fått en bolig i relativt dårlig stand i 1. etasje, tett på en trafikkert bilvei og på korttidskontrakt.

Informantenes erfaringer tyder på at det er bistanden fra Sibbo/Sifbo som har vært mest brukt og som har fungert som en engangsbistand. Hjelpen har bidratt til å lette inngangen til eiermarkedet ved at informantene har fått tilgang til ordninger som f.eks. lån og lånegaranti og dispensasjon fra ansiennitet i boligbyggelag, noe som har gjort det mulig for dem å etablere seg på det alminnelige boligmarkedet. Om Sifbo fortsatt hadde eksistert, og med de samme kriteriene for bistand som tidligere, er det derimot ikke sikkert at de to husstandene som har fått hjelp til både bolig og husleie fra kommunen hadde hatt noe hente. De mangler egen inntekt til å betjene lån og Sifbo disponerte ikke utleieboliger.

4.2.5.5 Flere veier for å finansiere bolig

Egen økonomi og muligheter for finansiering har vært avgjørende for utvikling av preferanser og for valg av strategier. For de som har kjøpt, har finansieringen bestått av en blanding av sparing, ev. salg av tidligere bolig og lån. Lånene har både vært fra familie og/eller venner, fra Sibbo/Sifbo, fra den kommunale pensjonskassa og fra private banker. Uten de private lånene, ville mange hatt problemer med å få fullfinansiert boligkjøpet, da de ikke ville fått låne så høyt beløp fra banken. Dessuten er lån fra familien rimeligere for husholdningene, da de sjelden betaler renter på slike lån.

De som ikke har hatt økonomiske forpliktelser i Pakistan har hatt bedre anledning til å spare til bolig i Norge. En har endog fått midler hjemmefra som hjelp til kjøp av bolig. En familie som driver næringsvirksomhet, la vekt på hvordan de avveide næring og bolig i forhold til hverandre. I en periode da næringen gikk dårlig, solgte de huset for å frigjøre kapital. Nå (1999) som næringen går bra, leter de etter et større hus hvor de kan få bedre plass. Fordi husholdningen består av flere inntekter har de ingen problemer med å kausjonere for lån. En i husholdningen tar opp lånet, mens de andre familiemedlemmer kausjonerer.

Flerinntektshusholdninger kombinert med forestillinger om hva en ønsker seg og målbevisst handling, har ført til tilfredsstillende boligsituasjoner for flere husholdninger.

En ung familie som startet på egen hånd midt på 80-tallet, har i løpet av 12 år opparbeidet seg en boligsituasjon som de selv er meget fornøyd med. Hun har vokst opp her, mens han var engelsk-pakistaner. Planen var at de skulle bo i England, men pga. vanskeligheter for henne med å få jobb der, valgte de å bosette seg i Norge. Deres historie viser nøye vurdering og kalkulering av muligheter i jakten på en tilfredsstillende boligsituasjon i Oslo-området.

Da jeg kom til Norge i 1987 flyttet jeg inn hos min kones foreldre, men det holdt ikke lenge. Det var ikke plass, og hennes bror skulle også gifte seg og ville ha meg ut. Gjennom bekjente fikk vi i stedet låne en leilighet som vi delte med en tamil. Dette var bare midlertidig så vi var på jakt etter noe annet. Jeg jobbet på sykehjem og fikk høre der at hvis jeg ble hjelpepleier kunne jeg søke om

personalbolig. Jeg tok hjelpepleierutdanning og vi fikk personalbolig. Snart ønsket vi oss vår egen bolig og meldte oss inn i OBOS. Vi kjøpte en 3-roms leilighet i 1989, da det var på det dyreste. Vi fikk garanti for lån fra Sifbo og lånte 60% i den kommunale pensjonskassa. For å klare boutgiftene måtte jeg og kona hele tida ta ekstrajobber, noe som betydde at vi så lite til hverandre og til barna. Da prisene steg på slutten av 90-tallet begynte vi å tenke på å selge. Vi ønsket å flytte til et rekkehus, 2-mannsbolig eller enebolig. Vi hadde løpende kontakt med banken for å vite hvor mye vi kunne få låne. Vi var på visninger i et drøyt år og la inn noen bud. I et tilfelle opplevde vi å bli avvist av selger pga vår bakgrunn. Dattera til selger som bodde i nabohuset ville ha norske naboer. Til slutt kjøpte vi en enebolig for 2 mill. Dette hadde vi råd til fordi vi kunne leie ut sokkeletasjen. Vi har fått hus med hage hvor ungene kan leke. Og, for første gang på 10 år føler jeg at vi ikke har økonomiske bekymringer. Nå behøver vi ikke lenger ta ekstrajobber og får mer tid med barna. (Pakistansk mann rundt 30 år)

4.2.5.6 *Bevisste preferanser*

De informantene som har kunnet velge, har brukt tid på å finne det de er på jakt etter. Og det de var på jakt etter, har vært mer ”boligen” og tomten enn et spesielt strøk. Det innebærer f.eks. at de ikke har vært bundet av å finne noe ”der det er fint å bo”, men har vært åpne for flere løsninger. Et resultat er etablering i områder som ikke er av de dyreste, men hvor de har fått anledning til å kjøpe eller bygge det huset de har ønsket. Selv om informantene ikke har vært opptatt av konkrete områder, har de vært opptatt av områdekvaliteter. Avstand til skole, skoleveiens beskaffenhet, tilgjengelighet til offentlig kommunikasjon, post, bank butikk osv. har vært avgjørende ved endelig beslutning om å kjøpe leilighet, hus eller tomt.

To familier har hatt områdepreferanser i den forstand at de har ønsket å bli boende i samme område når de flytter. Dette fordi det er her de er kjent, de trives i området, barna går på skolen i området og de ønsker å ha gangavstand til familien osv. Den ene familien som nettopp har flyttet, opplyste i et intervju for 6 år siden at selv om de trengte større bolig, så var de skeptiske til å flytte. Begrunnelsen var at de var kjente personer der de bodde, de ble møtt med respekt av naboer, både av norske og andre. Hvis de flyttet fryktet de at nye naboer ville tro de var nyankomne til Norge, at de ikke kunne norsk osv. Det orket de ikke. De har nå flyttet i underkant av 1 km fra der de bodde før. Flere av de gamle naboene har flyttet i nærheten, noe som innebærer at de kan treffe gamle kjente når de går ut. Det har medført at de opplever flyttingen som positiv, både i forhold til boligen og det sosiale miljøet. For disse to husstandene koster områdepreferansene. De har bodd i områder som har blitt attraktive. De må derfor betale ekstra for å bevare nærheten til det sosiale miljøet de har blitt en del av og har lært seg å sette pris på.

4.2.6 Faktorer som kan bidra til å forklare hvordan husholdningene har løst sitt boligproblem

4.2.6.1 *Organisering av økonomi i husholdningene*

Når det gjelder organiseringen av økonomien i husholdningene kommer det frem trekk og variasjoner som vil ha betydning for ens muligheter i Norge. De pakistanske familiene i undersøkelsen, bortsett fra en, har alle førstegenerasjonsinnvandrere i husholdningen. Det innebærer at de bærer med seg erfaringer for hvordan familieøkonomien var organisert i hjemlandet. Dette er erfaringer som oppleves som hensiktsmessige og som blir videreført i Norge.

Familiebåndene har betydning for den daglige økonomien. I vår familie er det f.eks. slik at både far, jeg og brødrene mine har felles konto. All lønn går inn der. Far er ”høvdingen” og styrer økonomien, men alle har tilgang til kontoen. Dette går bra fordi vi stoler på hverandre og har felles

husholdning. For eksempel, hvis en av oss ikke har inntekt i en periode, så slipper vi å gå på sosialkontoret, fordi vi har felles økonomi. Det forutsetter imidlertid at alle gjør sitt beste for å bidra. Hvis det er noe spesielt vi skal bruke penger på har vi familiemøte og diskuterer hva vi skal gjøre. Vi går f.eks. til hverandre når vi skal låne penger. Da går vi til den nære familien (far og brødre). Vi låner av hverandre og betaler ikke renter. Dette har ingenting med Koranen å gjøre, men er et uttrykk for at vi hjelper hverandre i familien. Jeg tror dette er vanlig praksis i det pakistanske miljøet. Vi låner først innen familien hvis vi har råd til det, i tillegg låner vi penger i banken når vi trenger det.

Hvis far har problemer, økonomiske eller andre, som ikke kan løses i vår familie, kaller han sammen sine brødre. Han går aldri til mors familie. Kvinnene skifter familietilhørighet når de gifter seg og vi vil ikke blande familier sammen. Det ville oppleves som skam.
(Ung forretningsmann)

Her kommer det frem at familiene er ordnet i hierarkier etter fars linjer og at økonomisk hjelp i familien er knyttet til disse hierarkiene. For dem som er del av et slikt familienettverk i Norge, finnes det økonomisk handlingsrom, så fremt medlemmer i nettverket har inntekt. Ghalib, som er sitert ovenfor, bodde i felles bolig og husholdning med foreldre og voksne brødre. Alle i husholdningen hadde inntekt. Han ga uttrykk for at alle familiemedlemmene hadde et sterkt samhold hvor lojaliteten gikk både opp og ned mellom generasjonene. En sønn i en annen familie begrunnet det med den pakistanske kulturen at han og far samarbeidet om å nedbetale lånet på familiens nykjøpte bolig. Når lånet er nedbetalt, skal far og sønn spare sammen til bolig til sønnen. *"Du skjønner vi er ett, sånn tenker vi"*.

En som dro fra Pakistan blant annet for å få større innflytelse over eget liv, fortalte en lignende historie om hans families økonomi. Hans far eide flere eiendommer og forretninger hvor alle hans brødre jobbet og hvor det også hadde vært forventet at han skulle jobbe. Fordi de ikke likte å dele opp eiendommen, hadde de felles økonomi. Dette gikk bra så lenge brødrene var venner og de ikke hadde stiftet egne familier som ville være selvstendige enheter. Hans eldste bror skulle overta når faren døde. Som lillebror ønsket han ikke å være del av en slik familieøkonomi. For ham ble det for trangt og ga for lite personlig handlingsrom. I Norge er både han og kona fri fra tette familiebånd og kan selv velge hvilke økonomiske beslutninger de vil ta.

I de fleste familiene virker det likevel som de økonomiske båndene mellom familiemedlemmene er sterke. En form for økonomisk hjelp innen familien som stadig dukker opp, er hjelp fra foreldre til barn. Dette er heller ikke uvanlig i norske hjem, men i de pakistanske familiene virker det som viljen til å hjelpe barna økonomisk strekker seg lengre, selv for familier med beskjedne inntekter. Foreldrene er både ambisiøse og generøse på barnas vegne.

Sønnene våre (3) får alt hjemmefra. De har aldri jobbet før den ene nå er ferdig sivilingeniør. Vi, eller mannen min, har betalt både utdanning og løpende utgifter for alle tre. Nå betaler vi ned studielånet for den ene sønnen. Vi kjøpte en ekstra leilighet i nærheten for lenge siden som vi har sittet på for at eldstesønnen kunne flytte dit når han giftet seg. Det er en borettslagsleilighet så vi har tapt mye penger på den, siden det bare var lov å leie den ut i to år. Da sønnen vår giftet seg kostet bryllupet 150 000 kroner. Det var så mye at vi måtte ta opp lån i banken.
(Mor til tre voksne sønner)

Hele livet har jeg tenkt på å hjelpe barna. Hvis vi har muligheter vil vi gjerne hjelpe dem med å skaffe leilighet. (Mor til tre tenåringsbarn)

Jeg har vokst opp i Norge og har aldri opplevd å ha noen forpliktelser hjemme. De pengene jeg tjener har jeg for det meste brukt på meg selv. Jeg føler at jeg ikke har nok ansvar, at jeg aldri har

lært å bli voksen. Men, når mine foreldre betaler alt, kan jeg og mannen min spare til bolig. Min familie behøver ikke å sende penger til Pakistan, men det går dårlig for faren til mannen min, så jeg føler at jeg må hjelpe. Det betyr at det vil ta lengre tid for oss å spare til egen bolig. Heldigvis trives jeg med å bo hjemme selv om det blir litt trangt. Det er verre for mannen min.
(Pakistansk ung kvinne, nygift, gravid og på boligjakt)

Eksemplene viser at familiebåndene er sterke og at det gjøres store anstrengelser for å hjelpe mellom generasjonene, kanskje særlig fra foreldre til barn. Det kan virke som det ligger innebygget en forpliktelse mellom generasjonene og som endrer seg i takt med livsløpet. Ungdommer gir uttrykk for at det er ønskelig for dem å bo sammen med foreldrene når de blir gamle. Familiekollektiv i generasjonsboliger blir fremstilt som attraktivt. Når foreldrene blir eldre og ikke lenger yrkesaktive, er det barnas tur til å ta seg av dem, økonomisk og på andre måter. Bistanden fra foreldrene til barna kan derfor sees som en slags aldersforsikring. I Pakistan er det helt nødvendig at barna tar seg av foreldrene når de blir gamle, da det ikke finnes noe offentlig apparat for dette. I Norge er ikke dette nødvendig på samme måte. I hvilken grad barn som vokser opp i Norge faktisk er villige til å påta seg dette ansvaret når tiden er der, vet vi foreløpig lite om.

Det er likevel nødvendig å nyansere. Ikke alle har familie i Norge som de kan få hjelp fra. De må klare seg på egenhånd eller utvikle nettverk med venner. Noen av informantene har vennenettverk, men her blir det ikke snakk om felles husholdninger og utstrakt lån av penger til hverandre. En understreket at lønnsinntakere ikke hadde anledning til å låne hverandre til bolig, de kunne ev. låne noe til hverandre midlertidig. Enslige forsørgere stiller svakere. I denne undersøkelsen er det med to kvinner i denne kategorien. Den ene er skilt, noe som er relativt uakseptabelt i det pakistanske miljøet. Ingen av dem er del av et stort nettverk. Den ene fortalte hvordan "alle" kom på besøk når mannen bodde her og hvordan alle forsvant da han flyttet til Pakistan. Uten en tilstedeværende mann var hun avskåret fra det tidligere nettverket av venner og bekjente, bortsett fra en venninne. Hennes fremgangsmåter for å ordne sin boligsituasjon rettet seg derfor mot kommunen. Dette var det eneste stedet hun forventet hjelp fra, bortsett fra venninnen.

4.2.6.2 Ekteskapspraksis og ansvar for boliganskaffelse

Ekteskapspraksis i det pakistanske miljøet er tradisjonelt, selv om det påvirkes av praksis i vesten. Det forventes at foreldrene finner frem til en passende ektemake, og i en del tilfelle er dette en fetter eller kusine. Slik praksis bidrar til å knytte familiene sammen og legger grunnlag for omfattende og tette familienettverk, i Norge og mellom Norge og Pakistan. Informantene fortalte at tradisjonell praksis i Pakistan er at mannens familie skal bidra med bolig ved ekteskap. Mannen bor hjemme til han gifter seg og flytter til egen bolig som foreldrene har hjulpet med å skaffe, eller svigerdatter flytter inn til sine svigerforeldre. Det er som oftest eldste sønn som blir boende hjemme. Inntrykket er at denne praksisen videreføres blant de som ønsker og har muligheter til det i Norge. De familiene som har råd til det har en forpliktelse til å hjelpe sønnen med å skaffe bolig, eller åpne sitt hjem for svigerdatter. Dette innebærer at en del pakistanske hushold i Norge har kjøpt flere boliger enn de selv bor i. Boligene blir kjøpt når de har råd og blir leiet ut inntil barna skal flytte inn. I de tilfelle hvor datter gifter seg med en mann fra Pakistan, virker det som endel familier ser det som sin forpliktelse til å hjelpe med bolig i Norge. Emigrantsituasjonen har altså endret på hvilke forpliktelser som følger hvilke slektslinjer. De som allerede bor i Norge er "forpliktet" til å hjelpe de som kommer hit ved hjelp av ekteskap med datter eller sønn.

En kvinne med tre døtre var bekymret for økonomien i forhold til barnas ekteskap:

Hvis jentene gifter seg med en mann som i bor i Norge, er det han og hans familie som har hovedansvaret for å skaffe bolig til dem. Hun flytter til hans familie. Hvis de gifter seg med menn fra Pakistan som flytter hit, blir hovedansvaret vårt. Det blir vanskelig. Vi er ikke så rike. Vi har ikke råd til å kjøpe flere leiligheter nå for å leie ut til barna trenger dem.
(Pakistansk mor til tre døtre)

Tradisjonelt har både jentas og guttens foreldre forpliktelser i forbindelse med ekteskap. Mens mannens familie skal skaffe hus, skal kvinnens familie sørge for innbo. Ekteskapsinngåelse er derfor en kostbar fornøyelse for foreldre. En del av dem som sender penger til Pakistan, sier de gjør det nettopp når det er noe spesielt, f.eks. ekteskap i familien.

På den annen side, har en del av informantene understreket at en av hensiktene ved å flytte ut av Pakistan var å kunne velge litt friere hvordan de ville leve livet sitt. Det innebærer at ikke alle er opptatt av å videreføre tradisjonen med at eldstesønn må bli boende hjemme etter at han er gift. Ved å velge å bo i Norge eller i vesten, har de samtidig valgt en annen livsform. De har også valgt å la barna vokse opp i en annen kontekst enn i Pakistan. Noen foreldre fortalte at barna deres kunne bo hjemme så lenge de ville, det opplevde de som hyggelig. I det strøket de bodde, bodde både deres barn (studenter) og barnas norske venner hjemme. Når barna en gang skal gifte seg, ville foreldrene imidlertid foretrekke at de flyttet ut. Gjerne i nærheten, men ikke så nær at de kunne følge med hverandre i et og alt.

4.2.6.3 Arv og medgift

I norsk sammenheng har arv stor betydning for hvilke muligheter en har til å gjøre økonomiske investeringer, som f.eks. å kjøpe bolig. Bare en av informantene har fortalt at han har fått tilsendt penger fra Pakistan, men dette har ikke dreid seg om arv.

Etter tradisjonen skifter jentene familie når de gifter seg og medregnes dermed ikke når det gjelder fordeling av farsarv. På den annen side forventes det at jentene får medgift når de gifter seg. Men på samme måte som forpliktelsene for boliganskaffelse endrer seg i emigrantsituasjonen, endrer også fordeling av arv seg. En eldste sønn, som skal overta farsarven og bestyre denne på vegne av sine brødre, fortalte at hans mor hadde understreket at han måtte inkludere søsteren. Dette selv om hun hadde fått medgift ved inngåelse av ekteskap. Den unge, nygifte kvinnen i utvalget var på sin side opptatt av å sammenligne det norske og det pakistanske arvesystemet. Hun mente at hun fikk litt av arven sin hele tiden, ved at foreldrene betalte alt for henne slik at hun ikke hadde for høye etableringskostnader når hun skulle sette eget bo. Dette til forskjell fra norske foreldre som sparte til de ble gamle for at barna skulle få arv når de døde. Hennes erfaring var at norske jevnaldrende selv måtte ordne kapital når de skulle skaffe seg bolig. De fikk ikke nevneverdig hjelp fra sine foreldre.

4.2.6.4 Intensiv arbeidsinnsats

De pakistanske husholdene er preget av en høy arbeidsinnsats, noe som selvsagt henger sammen med at gruppen som sådan er arbeidsinnvandrere. Førstegenerasjons menn var meget aktive på arbeidsmarkedet. Flere hadde mer enn en jobb samtidig. Uavhengig av utdanning og hva de kunne fra før, gikk alle inn i ukvalifiserte jobber i begynnelsen. Etter som tiden har gått, har det blitt større spredning i type jobber. Fire av informantene har blitt selvstendige næringsdrivende, innen butikk, restaurant og drosjenæringen. En har gjort det så godt økonomisk at han har kunnet trekke seg tilbake. Andre har derimot blitt uføretrygdet på grunn

av dårlig helse eller slitasje fra fysisk arbeid. To - tre stykker har varierende akademisk utdanning og har arbeid i denne retning. Annen generasjon som er på vei inn på arbeidsmarkedet har jobber innen kontor- og butikknæringen, noen samtidig med at de tar utdanning. Andre satser på lange utdannelser som forhåpentligvis fører til jobber de er kvalifisert for, så fremt de ikke stenges ute på grunn av diskriminering.

I et par tilfelle har ektefellene (kvinner) som tidligere var hjemmeværende, gått ut i arbeidslivet da mannen ble trygdet. Dette har vært nødvendig av økonomiske grunner, men oppleves samtidig av kvinnene som en mulighet til å lære og få ta del i samfunnslivet.

Jeg har alltid passet på barn og mann og tenkt lite på meg selv. Nå spør jeg meg om det var riktig? Hvorfor har jeg gjort det? Jeg skulle også tenkt på meg selv og gått på skole og lært norsk. Jeg synes det er bra at kvinner i Norge har kommet ut og tenker på seg selv. I Norge har denne prosessen gått veldig fort. I det pakistanske miljøet går det saktere. Men, jeg er glad for at jeg har fått anledning til å jobbe nå. (Pakistansk kvinne på vei ut i arbeidslivet)

Som nevnt tidligere har mange av disse husholdningene flere inntekter, både fra ektefelle og fra barn og ev. andre slektninger som de bor sammen med. Selv om den enkelte inntekt ikke har vært så høy, så har summen av inntekter i husholdningen blitt anselig. Etter hvert som deler av denne arbeidsstokken eldes og blir utslitt, består husholdsinntekten av både yrkesinntekt og trygd/pensjoner. Et kjennetegn ved informantenes husholdninger er at den enkelte husholdning er preget av intensiv arbeidsinnsats og interesse av å klare seg selv økonomisk. Etersom husholdningene har vokst fra å være *en* arbeidsinnvandrere (ung mann) til å bli familier og i en del tilfelle flere familier som utgjør en husholdning, ligger det økonomiske selvbergingsaspektet på husholdningen mer enn på det enkelte individ. Krav til økt forbruk, presser også flere i husholdningene til arbeidsdeltakelse, både kvinner og ungdom.

Alle (i det pakistanske miljøet) er blitt så materielt opptatt, noe som betyr at vi jobber hele tiden og ikke har tid til å ha så mye kontakt som vi hadde før. (Selvstendig næringsdrivende)

4.2.6.5 Egen boligsituasjon i Pakistan

Når en skal vurdere om innbyggere med innvandrerbakgrunn har oppnådd en tilfredsstillende boligsituasjon i Norge kan en enten sammenligne med hva som er alminnelig i Norge, eller en kan ta utgangspunkt i hvordan de bodde i hjemlandet. Førstegenerasjonsinnvandrere har en bolighistorie fra før de kom til Norge. Arbeidsinnvandlerne hadde også noen forventninger om oppholdet selv om disse ikke alltid var tydelige. En forutsetning for å reise ut var for mange å bedre sin materielle levestandard. Flere av informantene kommer fra en handelsstands bakgrunn eller økonomisk middelklasse, en fra overklassen. Han sier selv at han verken kan eller ønsker å matche boligstandarden fra Pakistan i Norge. Alle bodde i separate hus og var ukjente med å bo over og under fremmede familier i blokker og bygårder. Noen av dem som har kommet på familiegjengenforening, har uttalt at det var et sjokk å flytte inn i en liten kasse i en stor kasse, det var som et fuglebur. Etter hvert har de imidlertid vent seg til det. Hjemme hadde de også hus med flere etasjer, men det var samme familie som bodde i hele huset. Dette er noe av bakgrunnen for å forstå at de som kan velge på boligmarkedet, kjøper eller bygger romslige eneboliger som kan fungere som generasjonsboliger eller romme store husholdninger bestående av flere familier. Slike preferanser forsterker betydningen av delt husholdning, binding av arv og intensiv arbeidsinnsats.

4.2.6.6 Forventninger til fremtiden

Som allerede nevnt trodde både 'fremmedarbeiderne' og de norske myndighetene at innvandrerne kom for noen år for å tjene penger. Det har imidlertid vist seg at de blir og at familier med pakistansk opprinnelse etablerer seg i Norge. Selv om mange har vanskelig for å beslutte om de vil bli boende i Norge, har alle informantene fått eller søkt norsk statsborgerskap. I denne undersøkelsen er det klart sammenfall mellom boligstandard og de som er helt bestemte på at Norge er deres nye hjemland, såfremt økonomien er i orden. Ved å være psykisk og fysisk på samme sted er det lettere å gjøre valg som henger sammen og oppleves som helhetlig, både av foreldre og barn. Flere er opptatt av at særlig på grunn av barna vil de bli her. Norge er barnas hjemland og de vil føle seg fremmede i Pakistan, akkurat som foreldrene føler seg fremmede i Norge. For egen del er det imidlertid noen som fortsatt drømmer om Pakistan. Drømmen er knyttet til pensjonisttilværelsen, da kunne de kanskje tenke seg å bo i Pakistan om vinteren og i Norge om sommeren. Samtidig 'vet' de at Pakistan når de blir pensjonister, er noe annet enn da de selv dro.

Vi vet ikke om vi vil trives i Pakistan. Det er viktig å ha sosial trygghet rundt seg og vi har ikke lenger vennekrets i Pakistan. Kontakten med den nære familien er med søsken, den yngre generasjonen kjenner vi ikke. Det betyr at det ikke er sikkert at vi vil kjenne noen 'hjemme' om vi bosetter oss der når vi blir pensjonister. Og, barna våre vil helt sikkert ikke være der. Da er vi like langt. (Pakistansk ektepar i 50-åra)

En annen så lyst på fremtiden som pensjonist i Norge. Han var litt humoristisk opptatt av at det har begynt å komme eldresentre for innvandrere i Oslo. Han regnet med at når han en gang blir gammel er disse godt utprøvd og vil være et attraktivt tilbud til ham.

4.2.7 Oppsummering

Som arbeidsinnvandrere har ikke pakistanerne fått noen særbehandling av den norske stat. De måtte i prinsippet klare seg selv økonomisk. Da det viste seg at 'fremmedarbeiderne' på 70-tallet hadde vanskeligheter med å slippe til på boligmarkedet, opprettet imidlertid staten Sibbo/Sifbo (1976-92). Gjennom Sibbo/Sifbo fikk en del fremmedarbeidere, hvorav en del av informantene i denne undersøkelsen, bistand til å benytte de alminnelige virkemidlene på boligmarkedet. Mange har hatt glede av dette, i den forstand at bistanden har loset dem over noen terskler (lån, garanti for lån, borettslagsleilighet uten forutgående medlemskap i boligbyggelag osv.) og inn på det ordinære boligmarkedet. Utover dette har de tilpasset seg boligmarkedet, samtidig som egne preferanser i en del tilfelle har ført til andre husholdnings- og boligløsninger enn hva som er typisk for nordmenn. Med tilpassning menes at de har klart å håndtere et økende eiermarked basert på egen økonomi. Eget økonomisk grunnlag er bygd opp på bakgrunn av intensiv arbeidsinnsats. I tillegg har de videreført tradisjoner som har styrket husholdningsøkonomien. Dette handler om tradisjon for å *dele i familien* gjennom felleshusholdninger, tradisjon for å *dele gjennom å bistå neste generasjon* med bolig og *interesse av å spare* for å bedre egen og familiens materielle velstand.

På den annen side er det noen som faller utenfor. De som ikke tilhører inkluderende familier med inntektsevne, slik som f.eks. aleneforsørgende mødre, må klare seg uten sosial, praktisk og materiell støtte fra det pakistanske miljøet. Å håndtere kombinasjonen av å være mor med ansvar for barn, å være forsørger og boligskafter i en ukjent kontekst, er både en påkjenning og en utfordring for kvinner som tradisjonelt er lært opp til å være usynlige i det offentlige rom. Uten kontakt eller bistand fra eget eller norsk miljø, blir spesielt kvinner uten menn avhengige av offentlig hjelp, økonomisk og på annen måte.

4.3 Den tamilske gruppen

Tamilene har kommet til Norge først som studenter og senere som asylsøkere. Det var først fra annen halvdel av 80-tallet, etter at borgerkrigen på Sri Lanka startet, at det begynte å komme en viss mengde, med en topp på drøye 1400 personer i 1987. Senere har det kommet mellom 400 og 200 personer pr. år. I 1999 bodde det i overkant av 9000 personer i Norge med bakgrunn fra Sri Lanka. Av disse var nesten 7000 førstegenerasjonsinnvandrere, mens ca. 2300 er født i Norge (Kilde: SSB befolkningsstatistikk, 01.01.99). Ca. 45 % av alle srilankesere i Norge, eller i overkant av 4000 personer, bor i Oslo. De aller fleste av srilankeserne er tamiler.

4.3.1 Hvorfor forlot tamilene Sri Lanka?

Borgerkrigen på Sri Lanka har en lang forhistorie. Inntil midten av 1900 tallet var befolkningen på Sri Lanka kulturelt mangfoldig og blandet. Landet har vært koloni under ulike europeiske stater siden 1600 tallet. Mobiliseringen mot den britiske kolonimakten i forrige århundre, førte til fremvekst av etnisitet som den viktigste identiteten (Fuglerud, 2000). Sinhaleserne var i flertall og fikk regjeringsmakt. Etter frigjøringen fortsatte en prosess med marginalisering av tamilene, noe som utviklet seg til formell diskriminering på flere områder.

Et område for diskriminering var språket. Tidligere hadde engelsk vært offisielt språk. I 1956 ble sinhalesisk innført som eneste offisielle språk. Det fikk betydning for alle tamiler som var ansatt i offentlig sektor¹⁹. Tamiler i offentlige stillinger måtte avlegge språktest, noen nektet og mistet jobben, andre besto ikke og mistet jobben av den grunn. Noen av informantene fortalte at de hadde slektninger i høye stillinger i staten, som på denne tiden forlot Sri Lanka i protest mot språkkravet. Kravet om språktest er senere fraveket.

Et annet område for diskriminering som ble opplevd som vesentlig, var begrensede kvoter for tamiler i offentlige stillinger. En informant fortalte om hvordan en onkel, som tidligere hadde en betrodd stilling i et departement, etter hvert mistet tillit og autoritet blant de andre ansatte som var sinhalesere. De aksepterte ikke lenger en tamil i en ledende stilling og han endte opp med å slutte.

Et tredje viktig område hvor tamilene ble og fortsatt blir utsatt for diskriminering, er innen høyere utdanning. Grunnskolesystemet har vært godt utbygget helt fra de første kolonistene kom på 1600-tallet. Det har vært gratis og tilgjengelig for alle. Resultatet er at tamilene har en lang tradisjon for utdanning. På 70-tallet ble det innført begrensninger i tamilenes adgang til universitetene. Informantene refererte til dette systemet med at det var begrensede kvoter for tamiler, slik at det krevdes høyere karakterer av tamilene for å komme inn på universitetet.

¹⁹ I følge informantene er tamilsk og sinhalesisk helt forskjellige språk, og de skjønner ikke hverandre. Engelsk som før var offisielt språk hadde begge gruppene lært på skolen. Beslutningen om at sinhalesisk skulle være offisielt språk, innebar at den ene gruppen, tamilene, måtte lære seg et helt nytt språk.

4.3.1.1 *Fra diskriminering i utdanningssystemet på Sri Lanka, til folkehøgskoler i Norge*

Diskriminering innen høyere utdanning og økende konflikter med den srilankesiske staten, er en forklaring på hvorfor tamilene kom til Norge før borgerkrigen offisielt startet i 1983. De kom som studenter til folkehøgskolene, noe som ga midlertidig oppholdstillatelse. Det var dessuten mulig å fortsette utdanning i Norge innen det ordinære utdanningssystemet. På 80-tallet var tamilene den største gruppen utenlandsstudenter på folkehøgskolene.

Studentemigrasjonen fra Sri Lanka til Norge var del av et større mønster for migrasjon til vestlige land. Det var i hovedsak ungdom fra middelklassen som dro, på jakt etter utdanning. Det at tamilene begynte på folkehøgskoler, bidro til at de ble kjent med distrikts-Norge og fikk et spredt geografisk nettverk (Fuglerud, 1999).

4.3.1.2 *Tamil likestilles med "tiger"*

Når det gjelder borgerkrigen, hevdes det at militæret ser på alle tamiler som "tigere", dvs at de tilhører geriljabevegelsen Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE). Det fører til at tamiler, uavhengig av hva de selv mener om tigrene, blir definert som del av bevegelsen og dermed lovlig mål for militæret. Blant tamilene selv er det imidlertid flere ulike grupperinger. Konflikter gruppene imellom har gjort det umulig for mange å reise tilbake. Som en sa, vi har mistet alt, og "geriljaen spiser sine egne".

Et annet problem for unge tamiler er at de som srilankesiske statsborgere blir innkalt til militæret, noe som innebærer at de må slåss mot sine egne. Mange velger i stedet å flykte.

4.3.1.3 *En tredel av tamilene bor utenfor Sri Lanka*

Borgerkrigen førte til en strøm av flyktninger fra Sri Lanka. Bare to av informantene kom til Norge før borgerkrigen var et faktum. Enkelte overslag antyder at ca. 700 000, eller 1/3 av den tamilske førkrigsbefolkningen, har flyktet til utlandet pga krigen. Befolkningen på Sri Lanka består i år 2000 av ca. 74 % sinhalesere, de fleste buddhister, ca. 18 % tamiler, de fleste hinduer og ca. 7 % muslimer, de fleste tamilsktalende (Fuglerud, 2000). Blant informantene i undersøkelsen finnes det også katolikker og baptister.

Tamilene var og er en minoritetsgruppe på Sri Lanka, i følge FNs definisjon av minoriteter. FN hevder at ...*"en folkegruppe som oppfatter seg selv som annerledes i viktige henseender fra majoritetsbefolkningen (nasjonen) som gruppen er en del av, og som dessuten ikke råder over maktressurser slik at de, om de vil, kan tvinge igjennom sine interesser og synspunkter i samfunnet som helhet, er en etnisk minoritet"*²⁰.

4.3.2 **Hvorfor valgte tamilene å reise til Norge?**

Tamilene begynte å komme som studenter til Norge fordi det var lett å få oppholdstillatelse for å studere på folkehøgskole. De hevder at hvis det ikke hadde vært mulig å forlate Sri Lanka som studenter, ville de ha måttet flykte på en annen måte. Ordningen med å kunne begynne på folkehøgskole var *en måte* å flykte på som var mulig og lovlig inntil sent på 80-tallet. Den siste studenten som er med i undersøkelsen kom i 1987, deretter kom alle som asylsøkere. Flere av studentene i utvalget har hevdet at hvis de hadde kunnet velge, ville de

²⁰ Fra Mehmed Kaya (1998), *"Muslimske innvandreres tilpasningsmåter i det norske samfunnet"*, s. 11.

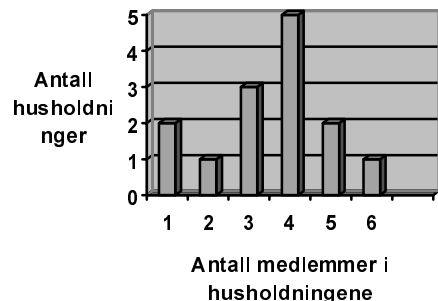
valgt Storbritannia. De kunne språket, kjente til landet og hadde flere forbindelser dit enn til Norge. At det ble Norge var for mange en ren tilfeldighet. En som måtte flykte etter fengselsopphold pga krigen, sa han dro til Colombo (hovedstaden på Sri Lanka) og meldte seg på et reisebyrå.

Jeg ba om første billett til Vest-Europa. Etter en måneds venting fikk jeg billett til Norge.
(Ung mann, flyktning)

4.3.3 Om utvalget i undersøkelsen

Informantene i undersøkelsen er funnet frem til gjennom nettverk. Jeg startet med fire forskjellige utgangspunkt og har nøstet meg videre derfra. Informantene fordeler seg på fire kvinner og ti menn. Av kvinnene kom en som arbeidsinnvandrer før borgerkrigen startet, en har kommet alene som asylsøker og to som studenter. Blant mennene har fire kommet som studenter og seks som asylsøkere. Flere av konene til de mannlige informantene har også kommet som asylsøkere, resten på familiegjennforening, akkurat slik som mannen og sønnen til den kvinnelige flyktningen har kommet på familiegjennforening. På intervju tidspunktet varierte aldersfordelingen blant informantene mellom 59 og 29 år. Den første informanten kom til Norge i 1980 som arbeidsinnvandrer, den siste kom som asylsøker i 1992. Bortsett fra to informanter, har alle som er med i undersøkelsen skiftet statsborgerskap. Den ene har søkt og venter. Den andre ønsker derimot ikke å endre sitt statsborgerskap, hun drømmer fortsatt om å leve sin pensjonisttilværelse i hjemlandet.

Figur 3: Det tamilske utvalget. Antall medlemmer i de 14 husholdningene i undersøkelsen.

Husholdningene i det tamilske utvalget er ikke spesielt tallrike. Av de som har barn, er det ingen som har mer enn tre barn som bor hjemme. Som i de pakistanske husholdningene handler det imidlertid om at man bor sammen i flere generasjoner. Bildet er likevel litt annerledes. Blant pakistanerne er mange av førstegenerasjonsinnvandrerne på vei til å bli besteforeldre. Etter mange arbeidsaktive år i Norge, bor de sammen med sine voksne, og i en del tilfelle gifte barn. Slik er det ikke blant tamilene. Her dreier det seg om relativt unge familier som har fått mor eller far til Norge på familiegjennforening. I den største husholdningen handler det derimot om to unge familier med hvert sitt barn som har kjøpt bolig sammen. Ikke fordi de ønsket å bo sammen, men fordi det var eneste mulighet til å få et sted å bo. Alle de fire voksne i denne husholdningen er i arbeid. I de andre husholdningene er hovedregelen at det er to inntekter, bortsett fra i tre tilfelle. I et tilfelle er det to barn i slutten av tenårene som jobber ved siden av skolen. I de to andre tilfellene er det derimot bare en inntekt i familien. Ingen av foreldrene som er kommet på familiegjennforening, arbeider. De er relativt gamle og er kommet til Norge for å leve sine siste år sammen med sine barn. De må

enten bli forsørget av sine barn eller få sosialhjelp. De som kommer til Norge før de fyller 66 år, kan tjene opp rettigheter i folketrygden, men dette vil dreie seg om mindre beløp.

4.3.4 Tamilenes boligsituasjon på intervju tidspunktet

SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere fra 1996 viser at 52 % av tamilene eier den boligen de bor i, enten som selveier (19 %) eller i borettslag (33 %). Andelen boligeiere blant informantene er noe høyere, 64 %. Av de ni husstandene som eier egen bolig, bor fem i selveierbolig og fire i borettslag. Alle som bor i borettslag bor i blokk, mens de som bor i selveier fordeler seg på enebolig (1), rekkehus (2) og blokk (2). De som ikke eier selv bor til leie. Dette dreier seg om bedriftsbolig på tidsbestemt kontrakt (1), kommunal leilighet (1), privat leie på tidsbestemt kontrakt (2) og studenthybel (1). Alle som bor til leie bor i blokk. Når det gjelder boligstørrelse, bor åtte av de fjorten husholdningene trangt, dvs. at det er mer enn en person pr. rom i boligen.

4.3.4.1 Tilfredshet med oppnådd boligsituasjon

Tilfredshet med egen boligsituasjon kan knyttes til både den konkrete boligen, miljøet omkring og økonomi. Bortsett fra en husstand, virker det som de fleste informantene har oversikt og kontroll med sin økonomiske situasjon. En grunn til dette er at de fleste bor nøkternt og har vært opptatt av å jobbe mye. Et par familier har en noe høyere boligstandard, men uten at dette har medført urimelige boutgifter. En familie hadde f.eks. kjøpt bolig med utleiemulighet for å ha litt ekstra til å nedbetale lån. To tre av husstandene bor slik i dag at de er fornøyd med egen boligsituasjon. De trives og har ikke flytteplaner.

Blant de andre er det flere som bor trangt og har plassproblemer. F.eks. har noen behov for et arbeidsrom for å studere, lese og arbeide osv. Det kan være vanskelig i en liten stue hvor det også leker små barn. Flere ønsker også å ha plass til å ta i mot gamle foreldre, midlertidig eller permanent.

Den ene familien som bor til privat leie er fornøyd med strøket, men begynner å bli slitne av å bo midlertidig og ønsker seg noe eget. Etter at de fikk barn føler de behov for å slå seg til ro slik at barna kan få venner der de bor. Med en husleie på kr. 8000 i måneden er det imidlertid vanskelig å spare.

4.3.4.2 Forhold i bomiljø som påvirker trivsel

En del av de tamilske husholdene rapporterer at de blir sjenert av støy. Det gjelder støy fra naboer, bråk fra gata og trafikkstøy. Flere oppgir å ha flyttet flere ganger nettopp pga. støy. De har bodd ved siden av svært trafikkerte bilveier og parkeringsplasser for tungtrafikk og har hatt problemer med å sove. For å komme bort fra støyen, drømmer noen om å flytte til roligere områder. Begrensningen er imidlertid knyttet til mangel på kjennskap til roligere områder, økonomi og behov for å bo i nærheten av arbeid. En familie i utvalget bor i eget hus litt utenfor byen. Informanten fortalte at hun alltid gledet seg til å komme hjem når hun kjørte gjennom skogen fra Oslo. Der var det vakkert, rolig og de hadde alt de trengte i nærheten.

Noen av informantene opplever at det bor for mange andre innvandrere i samme område. De er ikke i og for seg i mot andre innvandrere, men de ønsker at barna deres skal vokse opp med

norske venner og gå på skole med norske barn, slik at de kan lære norsk. En av informantene hadde derfor søkt datteren sin over på en skole med stort sett bare norske barn.

Flere er også opptatt av at de ikke ønsker å bo for nært andre tamiler. Dette fordi det er politisk uenighet i miljøet som mange ikke ønsker å forholde seg til. Dessuten er det noen som opplever for mye sosial kontroll internt i de tamilske nettverkene. De ønsker å leve sitt eget liv i Norge, og har ikke behov for at "nettverket" skal ha full informasjon om hva de gjør eller ikke gjør.

Et par av informantene som bor i borettslag har opplevd å bli trakassert av naboer og styret i borettslaget. Den ene fortalte at han ikke fikk ha navneskilt på postkassa eller på ringeklokka. Navnet ble revet ned og det endte med at posten ble levert på døra. Hver gang det var noe galt som skjedde i oppgangen, tok vaktmesteren det for gitt at det stammet fra ham.

I et borettslag hvor det bor mange tamiler, hadde de sammen søkt om å få inn en tamilsk nyhetskanal på TV. De skulle selv bekoste oppsetning av en fellesparabol og strekking av ledninger. Forespørselen ble avvist av styret, med begrunnelse om at de fikk se på det samme som de andre i borettslaget. Da tamilene argumenterte for søknaden med at det ville bety mye for deres trivsel, uttalte en norsk kvinne følgende:

Det er bra at dere ikke trives her, for da kanskje dere flytter! Hvis dere trives her blir det flere og flere og det må være en grense!

Negative reaksjoner på en selv og familien i det nære bomiljøet oppleves som deprimerende. Det oppgis å være et savn å ikke bli møtt med forståelse. På bakgrunn av de negative opplevelsene ønsker vedkommende å flytte. Ikke bare ut av det konkrete borettslaget, men ut av boligkooperasjonen. Familien orker ikke mer borettslag hvor de ikke blir verdsatt, alltid avvist og anklaget hvis noe er galt.

Tamilene er vant med diskriminering fra Sri Lanka. Når de blir møtt med trakassering og negative sanksjoner fra nordmenn, kan det gjenkalle og forsterke dårlige opplevelser fra hjemlandet. Det kan en gi en følelse av å ikke være velkommen noe sted og er et dårlig utgangspunkt for deltakelse i det norske samfunnet.

Heldigvis finnes det også motsatte eksempler. De fleste gir inntrykk av at de ikke har noe forhold til nabolaget, de angår ikke nabolaget og nabolaget angår ikke dem. En fortalte imidlertid om en episode som hadde gitt ham en ny opplevelse av naboforhold. En norsk familie som var nabo hadde planlagt å flytte. De omgjorde imidlertid flytteplanene pga. dem og barna deres. Det var første gang informanten hadde opplevde noe lignende i Norge. Etter denne opplevelsen har han fått et nytt syn på naboer. Å bety noe for naboene og at ungene får etablere egne nettverk, var blitt en viktig dimensjon i livet hans. En annen fortalte om hvor gode relasjoner det var i oppgangen. Bortsett fra den ene tamilske familien, bodde det bare eldre norske i oppgangen. De satte stor pris på hverandre. Barna fikk f.eks. små gaver stadig vekk av en nær nabo. Den tamilske familien hadde bodd her i mange år og hadde ingen planer om å flytte, noe som kan tolkes som et uttrykk for trivsel.

Et annet forhold som har betydning for barnefamiliene, er barnehage i nærheten og helst kort og fremfor alt trygg skolevei, helsestasjon og butikker.

4.3.5 Opplevde hindringer i jakten på bolig

Tamilene kom som nevnt til Norge fra begynnelsen av 80-tallet og utover. Inntil 1987 kom de fleste som studenter og bodde på internat og studenthybler. Før de bosatte seg i Osloområdet, klarte de fleste å ordne sin boligsituasjon. Vanskelighetene med å etablere seg på boligmarkedet i Oslo var sammensatte og knyttet til forhold ved markedet, ved forhold ved det å være utlending²¹ og ved samspillet eller samhandlingen mellom markedet og den enkelte.

4.3.5.1 Hindringer knyttet til det å være utlending

I sin tidlige fase i Norge, hadde ingen av informantene spesielle ønsker om å kjøpe egen bolig. Leiemarkedet fremsto som mer attraktivt ut fra at de hadde vært i Norge så lenge at de hadde bestemt seg for hvor de ville bo. Få hadde også hatt anledning til å spare til egenkapital til lån. De hadde heller ikke så solide inntekter at det var uproblematisk å nedbetale lån. De som prøvde å leie på det åpne markedet, opplevde imidlertid store vanskeligheter. Når de svarte på annonser eller gikk på visninger, fikk de alltid samme beskjed. Boligen var alt leid ut. Når de satte inn egne annonser fikk de ikke svar. Informantene var slitne av å bli utestengt fordi de var utlendinger. De som snakket flytende norsk og dermed ikke ble oppfattet som utlendinger på telefon, sa i fra at de var det. Erfaringen deres var at utleiery og andre endret holdning når de fikk se at de var utlendinger. På telefonen var reaksjonen fra de norske utleierne at det ikke gjorde noe at de var utlendinger. Resultatet var imidlertid at de ikke fikk leie. Bare en har oppgitt at han fikk leie etter egen annonse.

Hele boligmarkedet i Norge er rettet mot at de fleste skal eie egen bolig. Utover på 80-tallet beveget også tamilene seg inn på Eiermarkedet, fordi leiemarkedet ble opplevd som lukket og/eller svært kostbart. Noen hadde negative erfaringer. En kjøpte f.eks. en leilighet i en av drabantbyene. Naboen sa i fra til selger at hun ikke ønsket utlendinger som naboer, og salget ble trukket tilbake. En annen fortalte om hvordan megleren i en salgssak holdt ham utenfor budrunden slik at boligen ble solgt til noen andre. I denne saken ga ikke informanten seg. Han kontaktet selger som annullerte salget og sa opp avtalen med megler. Forsinkelsene bidro imidlertid til at informanten måtte finne noe annet, da han var uten sted å bo og ventet barn.

Da en av informantene skulle selge sin bolig, spurte han takstmannen hva som påvirket taksten. Svaret var bl.a. at antall utenlandske navn på ringeklokkene bidro til å sette taksten ned. Begrunnelsen var at kjøperne så etter dette, og vurderte det som negativt.

Flere av informantene hevdet at all den negative omtalen av innvandrere i media, påvirket nordmenn generelt. De trodde at det negative bildet påvirket arbeidsgivere, utleiery, meglery, selgere av bolig, bankansatte, ansatte i kommuner, naboer osv. På den måten ville mediabildet få betydning når informanten eller andre utlendinger var på konkret boligjakt. Dette fremsto som et slags spøkelse som de måtte forholde seg til, men som de som enkeltpersoner ikke kunne gjøre noe med.

²¹ Her brukes begrepet utlending, fordi informantene referer til dette begrepet. Uavhengig av statsborgerskap oppfatter de seg som utlendinger og opplever at de blir oppfattet som utlendinger av nordmenn.

4.3.5.2 *Hindringer knyttet til mismatch mellom egenskaper ved markedet og forhold knyttet til boligsøkerne*

Et overordnet problem er at det er for få boliger som er tilgjengelige for denne gruppen, og at det er dyrt, både å leie og å kjøpe. Knapphet på rimelige boliger er ikke spesielt for verken tamiler eller andre boligsøkere med innvandrerbakgrunn, men det rammer også dem.

På kjøpemarkedet oppleves det som vanskelig å få lån, og noen har vanskeligheter med å betjene lån. F.eks. forteller en informant at de (to familier med fire inntekter) ikke fikk lån i banken hvor de hadde lønnskonto, fordi de allerede hadde studielån. Dette gjelder alle, men rammer ofte innvandrere med kort oppholdstid hardere, fordi de ikke har familie eller venner som kan hjelpe til økonomisk. De har også større vanskeligheter med å skaffe kausjonister. Å være kausjonist krever at en er økonomisk i stand til å garantere for en annen. Resultatet for denne husstanden var at de til slutt fikk lån i en annen bank, men da med høyere rente og kortere nedbetalingstid. Kravet fra egen bank førte altså til at de fikk en enda strammere økonomi, enn med vanlig banklån. Kjøp av bolig var i dette tilfelle et resultat av at de ikke ble akseptert som leietakere.

En annen informant opplevde problem i forhold til Husbanken. Vedkommende ønsket å kjøpe større bolig. Familien besto av tre personer (mor, far og barn) som bodde i en to-roms leilighet. De ønsket et barn til og svigerfar var på besøk. Det var usikkert om han fikk oppholdstillatelse i Norge. Hvis han fikk oppholdstillatelse skulle han bo hos dem. Familien fikk avslag på etableringslån med begrunnelse om at leiligheten var stor nok for familien. Dessuten hadde informanten, ifølge Husbanken, misligholdt et tidligere lån.

Vurderingen av misligholdet kan sees fra to sider. I 1988, da informanten fortsatt var skoleelev, kjøpte han en tre-roms leilighet i et borettslag for 670' med garanti fra Sifbo. Han ble snart klar over at han ikke maktet bokostnadene og ba Sifbo om å selge leiligheten. Etter en lang historie²² ble han kvitt gjelda etter leiligheten i 1999. Informanten opplevde ikke selv at han hadde misligholdt lånet. Han hadde derimot sluttet utdanning for å kunne ha flere jobber for å tjene til renter og avdrag, han hadde leid ut to rom osv., men det var ikke tilstrekkelig til å unngå tvangsauksjon.

4.3.5.3 *Hindringer knyttet til samspillet mellom den enkelte og utleier*

Noen forhold kan knyttes til samspillet mellom den enkelte og utleier. Det nedenstående handler derfor om tilfelle hvor en har inngått et leieforhold, men hvor forholdene rundt leiesituasjonen er av en slik karakter at leietaker har valgt å flytte.

Et eksempel er hvordan ulike forventninger mellom hybelvert og leietaker førte til konflikter som gjorde at leietaker valgte å flytte. Informanten fikk hybel hos en familie. For leietakeren var dette en måte å skaffe et sted å bo på, det var ikke en ønsket situasjon. Familien på sin side oppførte seg som om de fikk en betalende gjest inn i huset. De forventet at han fulgte huset regler i forhold til når han kom og gikk osv. Han jobbet derimot om kvelden og kom sent hjem, bl.a. pga. dårlig, offentlig kommunikasjon. Han opplevde at familien han bodde hos ikke forsto at det var nødvendig at han jobbet så mye. Over tid fungerte dette dårlig. Han

²² Se sitat i avsnitt 3.2.6.

var sjelden hjemme når familien var hjemme og omvendt. De snakket lite sammen og det ble uoverensstemmelser.

I et annet tilfelle opplevde en av informantene som leide privat, at utleier kontrollerte familien hele tiden. Strømforbruk og telefonbruk ble kontinuerlig sjekket. De fikk ikke sette navnet sitt på postkassa osv., og skjønte etter hvert at leiligheten var ulovlig utleid. Informanten fant situasjonen så ubehagelig at de startet ny boligjakt for å kunne flytte.

4.3.5.4 Manglende kjennskap til hvordan boligmarkedet fungerer

To av informantene har opplevd å bli sittende igjen med stor gjeld etter at boligene deres ble solgt på tvangsauksjon. Den ene, hvis historie er beskrevet ovenfor, sa han ikke kjente til konsekvensene av å kjøpe bolig i en periode med priser på topp, når han selv var skoleelev og hadde liten inntekt. Han var ikke i stand til å vurdere hva han ga seg inn på, og stolte på Sifbo da de ga ham garanti for lån. Den andre var i en annen situasjon. Han hadde i en periode høy inntekt og fikk lett lån til kjøp av bolig. Han kjøpte mens prisene var på topp i 1988. Han hadde imidlertid ikke oversikt over hva det innebar å ha lån. I stedet for å prioritere bokostnader, hadde han et høyt forbruk på andre ting. Etter hvert mistet han den godt betalte jobben. Resultatet ble tvangsauksjon. Gjelda på 500' er fortsatt ikke oppgjort, noe som gjør det vanskelig for ham å få til en stabil og ordnet boligsituasjon for seg og familien.

Andre sier også at de ikke kjenner til hvordan boligmarkedet fungerer, de prøver seg frem, gjør sine erfaringer og prøver igjen på nye måter. Ettersom erfaringer høstes, øker også oversikten og valgmulighetene.

Jeg har lært mye om boligmarkedet etter hvert. Blitt kaldblodig i siste omgang. Jeg har til og med begynt å spøke med å kjøpe en leilighet for å leie ut og tjene penger! Jeg så nettopp en fire-roms selveier på Linderud for 900'. Det kunne kanskje være noe? (Tamilsk mann i 30-åra, veletablert på boligmarkedet)

4.3.5.5 Forpliktelser og forventninger

Spillerrommet i egen økonomi er avhengig av forholdet mellom inntekter og utgifter. Hvor store kostnader en har, og hva slags kostnader en har, har derfor betydning for ens handlingsmuligheter på boligmarkedet. Informantene har opplyst at de har utgifter som er knyttet til deres spesielle situasjon. Noen må f.eks. betale tilbake hva det har kostet å reise til Norge. Størrelsen på beløpet avhenger av hvordan reisen har vært finansiert og organisert. Noen har brukt opptil 5 år å betale tilbake dette. Flere har hatt økonomiske forpliktelser overfor familien. I en del tilfelle har f.eks. foreldrene måttet flytte fra krigsområdene på Sri Lanka til Colombo. Der leier de bolig og er uten jobb. Det fortelles at det er dyrt å leie i Colombo, bl.a. pga. krigen. Kostnader til bolig og livsopphold må dekkes av barn, de fleste i landflyktighet. Noen har fortalt at de har betalt rundt 25-30' pr. år til foreldre hjemme. Andre søsken har betalt lignende beløp. Når søstre skal gifte seg, har flere måttet bidra med midler til medgift. En del betaler også, eller har betalt jevnlig beløp til tamilsk gerilja. Slike utgifter er knyttet til den spesielle situasjonen tamilene er i. Det kreves høy arbeidsinnsats i Norge for å klare utgiftene, samtidig som arbeidsinnsatsen ikke nødvendigvis medfører økt økonomisk spillerom. Fra informantene tyder det på at utgifter knyttet til deres spesielle situasjon, for mange blir redusert etter som tida går. De får en bedret økonomi og kan i noe større grad selv velge hva de vil prioritere.

4.3.6 Strategier for å skaffe bolig

4.3.6.1 Utdanning og arbeid viktigere enn bolig

De fleste som har gått på skole, har bodd på skoleinternater og studenthybler i flere år. Mange har tatt mye av skolegangen i andre deler av landet enn Oslo, hvor det har vært forholdsvis lett å få hybel i forbindelse med utdanningen. På gymnasnivå fulgte det hybel med skoleplassen. På høyskoler og universitet måtte en søke. Det er først i det aller siste, fra 96 og utover, at informanter har måttet stå på venteliste i bortimot et år for å få studenthybel i Oslo. I Oslo har det også vært slik at en ikke alltid har fått de billigste hyblene. Skoleelevene og studentene har fått studielån. Mange har hatt deltidsjobber samtidig. Studielånet var gunstig i studietiden, men får innvirkning på mulighetene til boliglån når en skal etablere seg i egen bolig. For de som kom som studenter har det vært nødvendig å ha progresjon i utdanningen, da det var grunnlaget for oppholdstillatelse.

De som har kommet som flyktninger har flyttet dit hvor det har vært arbeid å få. Det innebærer at de har flyttet raskt fra bosettingskommunen, hvis det ikke var mulig å få arbeid i nærheten. Inntrykket er at de har vært meget aktive for å komme i arbeid, ev. kombinert med utdanning. Det har dreid seg om relativt kortvarig, yrkesrettet utdanning for å bedre ens muligheter på arbeidsmarkedet.

Det mest slående er alle tamilene som enten ble bosatt i en kystkommune med fiskeindustri med behov for arbeidskraft, eller som selv reiste og bosatte seg der fordi det var jobber å få. En av informantene fortalte denne historien om hvordan det kom seg at mange tamiler ble bosatt i fiskerikommunene.

” Det var da flyktningene bodde i et skip som lå ved kai i Oslo. Fiskebrukseieren Hagbart Nilsen i Båtsfjord gikk til kommunen og sa; hvis dere sørger for norskundervisning og ordner alle papirene, så skal jeg skaffe jobb og bolig til tamilene. Da begynte det for tamilene i Nord-Norge.” Jeg bodde selv i Oslo og hadde kamerater i Båtsfjord. De fortalte om jobbmulighetene. Jeg ringte til flyktningkonsulenten og dro raskt oppover. (Asylsøker fra 1987)

Mange ble bosatt i fiskerikommunene og noen dro dit selv. To av informantene i utvalget valgte selv å dra til Båtsfjord. Andre havnet andre steder i Nord-Norge, også for å gå på skole. Begge de to som dro til Båtsfjord ble boende i mange år før de dro sørover igjen. Det var jobb som dro dem nordover, og med jobben fulgte bolig. De ”slapp” å konkurrere på arbeids- og boligmarkedet i mer pressede deler av landet og fikk anledning til å bli kjent i et småsamfunn, lære språket og spare penger. Den ene fortalte hvordan tilfeldigheter førte til at han oppnådde en svært gunstig boligsituasjon.

Jeg fikk hybel på fiskebruket da jeg kom. Etter en stund kom familien etter og vi hadde behov for større plass. Da fikk vi leie et hus av bedriften til en rimelig pris. Da bedriften gikk konkurs fikk vi tilbud om å kjøpe huset for 175' og overta husbanklånet. Det var billig, selv i Båtsfjord. Det var en hybelleilighet i kjelleren som vi leide ut til en annen tamil. Vi bodde i Båtsfjord i mange år og fikk anledning til spare. (Asylsøker)

Drivkraften bak tamilenes flyttinger var i stor grad arbeid. En fortalte hvordan mannen ble deprimert fordi det ikke var arbeid å få i den kommunen familien var bosatt i fra asylmottaket. Andre brøt opp fra etablerte bosituasjoner hvis de mistet jobben eller fikk bedre jobbtilbud et annet sted. Dette gjaldt ikke bare i Nord-Norge, men også på Østlandet. Over tid ble det for langt å pendle fra f.eks. Drammen til Oslo. Mange nordmenn i fast jobb pendler denne strekningen, men det spesielle med informantene, var at de hadde skiftarbeid, ofte to jobber

samtidig og ikke råd til bil. Da ble lang pendling for slitsomt og tidkrevende. Arbeid ble opplevd som å ha en egenverdi i seg selv, i tillegg til det økonomiske aspektet. Arbeid ble vurdert som vesentlig i forhold til å forebygge psykiske problemer, noe som kanskje er en årsak til relativt høy arbeidsdeltakelse blant tamilske kvinner.

Muligheter på arbeidsmarkedet i Norge er viktig for tamilene, men var ikke årsak til flukten. Mens borgerkrigen var den utløsende årsaken til emigrasjonen, er muligheter for arbeid i eksillandet avgjørende for i hvilken grad tamilene overlever som flyktninger og mennesker på det individuelle planet. Det påvirket deres handlinger fra første dag. De dro dit det var arbeid å få. Det tok imidlertid tid å forstå at det å være flyktning ikke nødvendigvis var midlertidig og kunne innebære at de aldri ville kunne reise tilbake til eget land. Etter som denne virkeligheten seg inn over dem, påvirket det forholdet til familiejenforening og til det å skaffe seg et tilfredsstillende sted å bo. Opplevelsen av å bo på hybel på et fiskebruk er helt forskjellig om det er for noen år, eller om det er for resten av livet.

4.3.6.2 *Kollektiv*

I den første perioden bodde mange sammen i kollektiv. Noen nyankomne kom til etablerte nettverk i Oslo-området. De ble plassert av nettverket i kollektiv sammen med andre tamiler, som første bolig. Andre valgte selv hvem de ville bo sammen med. En del var blitt kjent på asylmottaket og noen kjente til hverandre fra hjemlandet. Tre eller fire kamerater flyttet sammen og delte alle oppgaver og utgifter. De leide leilighet, eller de kjøpte sammen dersom de ikke klarte å finne noe på leiemarkedet.

En venn kjøpte en leilighet i en liten by i nærheten av Oslo. Jeg og en kamerat flyttet inn og vi tre bodde sammen i to år. Jeg betalte kr 1800 i leie pr. mnd. til kameraten min. Utover dette delte vi alle utgifter og oppgaver i huset. Hver måned gjorde vi opp oss i mellom. (Tidligere asylsøker)

En venn som hadde en 4 roms leilighet i en drabantby i Oslo, skulle flytte til India og spurte om jeg ville leie. Han sa jeg kunne bo der så lenge jeg ville. Jeg gikk sammen med tre slektninger som var studenter som meg, slik at vi kunne leie sammen. Vi bodde opprinnelig på hybler alle sammen. De som bodde i sentrum opplevde mye bråk og ville gjerne flytte. Vi flyttet sammen og følte oss som en familie. Vi delte kostnadene og betalte kr 1300 hver i husleie (1986). Kort tid etter fikk vi beskjed fra India om at eieren av leiligheten kom tilbake fordi barna hans var syke. På denne tiden var det vanskelig å få noe sted å bo i Oslo. Vi prøvde å leie, men fikk alltid beskjed om at boligen var leid ut. Vi satte inn egen annonse, men fikk ingen svar. Da bestemte vi oss for å kjøpe bolig sammen. Jeg kjøpte i mitt navn. De tre andre lånte kr 50 000 hver til meg. Jeg fikk låne litt av en bror i Tyskland, 300 000 fra Sibø og resten fra banken hvor jeg hadde konto. Leiligheten kostet kr 650 000. I tillegg måtte vi kjøpe alt inventaret, vi hadde ingenting fra før. Vi lagde et system oss i mellom, slik at hvis noen ville flytte ut, skulle de få pengene sine tilbake, men uten renter. Hvis vi ikke hadde vært venner og stolt på hverandre, hadde det ikke gått. Vi snakket mye om hvordan vi skulle ordne opp oss i mellom for å unngå konflikter. (Tidligere asylsøker)

Å bo sammen var sosialt for dem det fungerte for, det var økonomisk overkommelig og det var en måte å skaffe bolig på i et stramt marked. Dessuten var det en måte å klare seg selv på. Ved å samarbeide klarte de å skaffe seg et sted å bo, uten å be om kommunal hjelp.

4.3.6.3 *Personal- og bedriftsbolig*

De som arbeidet i distriktene fikk ofte bedrifts- eller personalbolig hvis de ønsket. Dette forekom også i Oslo. En har bodd i personalbolig i praktisk talt alle år hun har vært i Norge. Tilbudet har vært gunstig og hun har kunnet avansere fra hybel til tre-roms leilighet. Hun begrunner det selv med at det er praktisk å bo rett ved siden av jobben og at det føltes trygt.

Når hun jobber sent om kvelden, behøver hun ikke ta T-banen for å komme hjem. Det ville hun ikke like. En annen grunn er at hun selv etter å ha bodd i Oslo i 20 år, har drømmer om å flytte tilbake til Sri Lanka. Denne informanten har råd til å kjøpe bolig, men ønsker det ikke. En annen hadde søkt og fått personalbolig gjennom Oslo kommune, da det var vanskelig å finne noe på egen hånd. Han ønsket å skifte jobb og hadde store dilemmaer om han kunne gjøre det. Han hadde ikke økonomi til å kjøpe bolig, og visste at det var vanskelig å finne noe å leie. Hans problem var om han kunne utsette familien for nok en boligjakt. Han valgte ny jobb og måtte flytte ut av den kommunale personalboligen.

4.3.6.4 Boligjakt gjennom det tamilske nettverket

Tamilene har et stort nettverk seg i mellom. Nettverket er grunnleggende når det gjelder utveksling av informasjon og bistand til hverandre. Når en trenger bolig, spør en de en kjenner, de en møter tilfeldig osv. Dette fungerer fordi det ligger innebygget en forståelse for at tamiler i Norge på noen områder er avhengig av og tjener på å bistå hverandre. Å bistå på boligmarkedet inngår i dette. Det handler om å fortelle om boliger en vet er ledig, å fremleie leilighet en selv disponerer, men ikke trenger for øyeblikket og det handler om å selge leiligheter innen nettverket. En forteller at han i løpet av 15 år i Oslo bare har skaffet seg bolig gjennom det tamilske nettverket. I 1999 var det imidlertid slutt, da var markedet så stramt at det ikke var noe tilgjengelig her heller.

Det er et forhold som gjør det mulig å hjelpe hverandre på boligmarkedet. På bakgrunn av det informantene forteller, kommer det frem at tamilene er bevisste på at bolig er en knapp og vanskelig tilgjengelig ressurs. Det innebærer at en ikke gir fra seg en bolig en har oppnådd, hvis en ikke må. Har en f.eks. fått leie en hybel som en etter en stund selv ikke har behov for, sier en ikke opp avtalen. Man fremleier den i stedet til en annen tamil som trenger et sted å bo. Noe lignende skjer på kjøpemarkedet. Informanter og bekjente av informanter har kjøpt boliger når de har hatt økonomisk anledning til det. F.eks. har tamiler som har bodd og jobbet i Nord-Norge kjøpt bolig i Oslo-området før de selv har flyttet. Fordi de har spart, har de kunnet kjøpe når markedet var gunstig. Leilighetene leies ut til tamiler. Lignende eksempler er at en heller ikke selger en bolig en har kjøpt, såfremt en ikke må av økonomiske grunner. En selv eller andre i familien kan få behov for boligen på et senere tidspunkt. Imens leies den ut til tamiler. Et annet eksempel er en som har en romslig bolig og som kontinuerlig leier ut et eller to rom til andre tamiler, mens de prøver å skaffe seg noe eget. De leier rom, men inngår som en del av husholdningen i det daglige. Dette er sosialt og en måte å utvikle og holde vedlike gjensidige nettverk. En annen variant av dette er de som flytter til et nytt sted for å jobbe. Mens de leter etter bolig, bor de hos venner i nærheten. For de som jobber og flytter innen Oslo og kommunene rundt, er dette en vesentlig hjelp for å klare å organisere dagliglivet på en måte som ikke sliter en ut med arbeidsreiser.

En informant var spesielt opptatt av at det var vanskelig for nyankomne eller nygifte tamiler å etablere seg på boligmarkedet. For å hjelpe tamiler fra samme familie og landsby, kjøpte vedkommende en leilighet for utleie. Etter 10 år ble leiligheten solgt til en i familien, uten fortjeneste.

En annen familie som flyttet til Oslo fra en distriktskommune, fikk leie av en tamil. Da de etter et år måtte flytte ut, fikk de leie en annen leilighet av en annen tamil. Etter en stund som leietakere fikk de kjøpe denne leiligheten. De undersøkte ikke andre muligheter. De var fornøyde med boligen og strøket og stolte på at tamilen som solgte ikke lurte dem.

4.3.6.5 Boligjakt gjennom annonser

Som nevnt foran har svært få fått leie bolig ved å svare på annonser eller selv sette annonser i avisen. To har imidlertid lyktes. Den ene hadde akkurat da fått jobb i en velrenommert statsbedrift og fokuserte på dette i annonsen, og ikke på at han var utlending. Han fikk et svar. Han fortalte da at familien var tamilsk. Dette var ikke avgjørende for utleier, som var norsk. Som utleier var han opptatt av at leiesøkeren hadde fast jobb i statsbedriften.

En annen så en annonse for utleie av kommunale boliger (80-tallet). Vilåret var at man kunne betale husleia uten kommunal, økonomisk støtte. Vedkommende opplevde ingen spesielle vanskeligheter ved denne boligformidlingen. Det ble fokusert på hans økonomiske evne, ikke på hans opprinnelse.

Blant de som har kjøpt bolig har imidlertid annonser vært en viktig kilde til informasjon, såfremt de ikke har kjøpt av andre tamiler.

4.3.6.6 Kjøp fremfor leie

På grunn av knappheten på tilgjengelige og rimelige utleieboliger, har mange prøvd å kjøpe bolig så fort de kunne. Som en bemerket som hadde fått bolig fra Oslo kommune etter opphold i asylmottak, hvorfor må vi både bo dårlig og betale mye når vi tjener penger selv? Han fikk vite om en ledig leilighet gjennom en venn og flyttet dit. Leiligheten var eid av en innvandrер (ikke tamil). Husleia var høy. Han valgte da å flytte og kjøpe selv. Dette trekket går igjen blant informantene. De prøver å ordne seg slik at de kan kjøpe egen bolig. Da får de kanskje like høye månedlige utgifter som ved leie, men de betaler til seg selv. Og, de bestemmer selv hvor lenge de vil bo i leiligheten, kontrakten er ikke tidsbestemt og ingen kan kaste dem ut.

Det er imidlertid en ulempe heftet ved situasjonen. Tamilene har vært i Norge i en relativt kort periode og har hatt begrensede muligheter til å spare store beløp. Det innebærer at mange har hatt få valgmuligheter og kjøpt blant det billigste på markedet i Oslo. En familie har vært ekstremt uheldig. Etter opphold på asylmottak, har de flyttet 11 ganger i løpet av 12 år. Syv av gangene har de kjøpt bolig. Årsakene til alle flyttingene har blant annet vært at familien har vokst, svært sjenerende trafikkstøy, og overgrep mot datteren på skoleveien. Ved det siste kjøpet, da de også hadde best økonomi, var det bomiljøet og hensynet til barna som var det viktigste.

4.3.6.7 Bruk av medlemskap i boligbyggelag

Ingen av informantene har meldt seg inn i boligbyggelag før de har kjøpt bolig. Ingen har heller oppgitt at de har meldt inn sine barn. Flere har imidlertid oppdaget fordelene med medlemskap etter at de har kjøpt sin første borettslagsbolig. Det har gitt dem ansiennitet og de har kunnet avansere til bedre boliger innen samme boligbyggelag. Ved en kombinasjon av høyeste bud og ansiennitet, har de fått tilslag på leiligheter de har ønsket seg.

4.3.6.8 Kombinasjon av fremgangsmåter for å finansiere boligkjøp

Kjøp av bolig i Oslo området er en stor investering. Fra midt på 80-tallet til 1999 har informantene kjøpt boliger i størrelsesorden mellom 47' og en drøy million. Den rimeligste var en liten 1-roms leilighet sentralt i Oslo. Den dyreste var en rekkehusleilighet i et etablert

boligområde i en omegnskommune. Den dyreste ble kjøpt i 99, den rimeligste i 1986. De fleste har imidlertid kjøpt for mellom 300' og 700', litt avhengig av tidspunkt.

For å klare å finansiere boligkjøpene, har det vært brukt en kombinasjon av fremgangsmåter. For det første gir alle informantene inntrykk av at de har arbeidet mye for å ha mulighet til å spare. En fortalte om et sparesystem i nettverket som bidro til dette. De var en gruppe på 20 personer som la fem tusen kroner i en felles pott hver måned. En av de 20 fikk utbetalt hele beløpet, dvs. 100' kroner, hver gang. Utdelingen gikk på omgang. Det var et sterkt sosialt press i forhold til å klare å spare fem tusen kroner i måneden. Da personen som organiserte sparingen flyttet, falt systemet sammen. Informanten klarte ikke å fortsette å spare like mye på egenhånd. Et slikt "tvungent" sparesystem hjelper den enkelte, og gjør en i stand til å låne bort til venner som f.eks. trenger penger til egenkapital til bolig.

Flere har lånt av familie og venner for å skaffe tilstrekkelig med egenkapital. Det har ofte dreid seg om mindre beløp fra flere personer. Noen har også lånt av familie som bor i andre land. De som har kjøpt rimelige boliger under 100', har i noen tilfelle klart seg med sparepengene sine. De som har solgt bolig for å kjøpe ny, har fått pengene for salget som startkapital. De som ikke har fått solgt tidligere bolig, blant fordi den lå i et lite attraktivt område, har fått penger fra utleie av denne som bidrag til nedbetaling av lån på ny leilighet. Det er gjennomgående at det gjøres store anstrengelser for å nedbetale boliglån raskt.

Noen opplyser at det har vært vanskelig å få tilstrekkelig lån i egen bank fordi de har for høy studiegjeld. For å finne andre låneinstitusjoner har de benyttet internett aktivt.²³

Et par har opplyst at de har brukt medgiften fra inngåelse av ekteskap til boligetablering. En hadde f.eks. fått kr. 100' fra konas familie da de giftet seg. Det gikk rett inn i bolig. I et annet tilfelle var det brudens sparepenger som fungerte som en slags medgift og ble satt rett inn i det felles boet.

4.3.6.9 Nøysomme boligpreferanser

Inntil informantene har etablert seg i stabile jobber med rimelige inntekter, har de i overveiende grad vært nøysomme i sitt forhold til boligmarkedet. Det er få som har levd over evne. Dette har på mange måter vært en dyd av nødvendighet, inntil de har opparbeidet kapital. Når de har fått informasjon om boliger og områder gjennom eget nettverk, har dette vært i områder hvor bekjente allerede bor. Det har vært en tendens til å bosette seg i boliger / områder som er lite attraktive på markedet, dvs. at boligene er relativt billige i forhold til andre områder og tilbud. Et eksempel er en som kjøpte en leilighet i en omegnskommune til Sarpsborg. Boligen lå i en av få blokker i kommunen. Blokka var kjent for bråk. Det innebar at han fikk kjøpt 130 m² for 135' i 1994. Miljøet i blokka har etter hvert blitt bedre og de trivdes mens de bodde der.

En slik strategi for boliganskaffelse innebærer at de finner frem til forholdsvis rimelige boliger, at de klarer bokostnadene og at de bosetter seg i et område hvor de har bekjente slik at de kan bli del av et sosialt liv.

²³ Det hevdes at tamiler er aktive brukere av internett. Det henger sammen med at det er vanskelig å få oppdatert informasjon om hva som skjer på Sri Lanka i Norge. På internett skaffer de derimot lett informasjon.

4.3.7 Faktorer som kan bidra til å forklare hvordan tamilene har løst sitt boligproblem

4.3.7.1 Erfaring med diskriminering

Tamilene har erfaring med diskriminering fra hjemlandet. Det innebærer at de har erfaring i å lage strategier, individuelt eller i fellesskap, for å omgå diskrimineringen der den hindrer deres egne mål. De har erfaring i å være kreative for å oppnå det de ønsker, selv om de møter hindringer. Den raske etableringen på arbeidsmarkedet, gruppens evne til å utnytte studiemuligheter og planlegge langsiktig er tegn på dette. Det samme er tilpasningen på boligmarkedet, som i stor grad skjer uten vesentlig offentlig hjelp, gruppen sett under ett. Et annet tegn på kreativitet og initiativ i gruppen, gjelder alle de som har tatt hele sin utdannelse i Norge uten å få oppholdstillatelse. Hvis myndighetene beslutter at de skal ut, blir de sendt til hjemlandet. For å unngå dette henvender de seg til et annet vestlig land som tar i mot utdannende, arbeidsvillige personer.

4.3.7.2 Trygghet gjennom eget nettverk

Tamilene er oppvokst i et samfunn som har skilt og forskjellsbehandlet mellom etniske grupper. De selv tilhører minoritetsgruppen og har mange negative erfaringer med det offentlige. Skepsisen har de med seg til Norge. Her møter de en lignende situasjon, de er en blant flere minoriteter i Norge. Møtet med det offentlige er i første rekke gjennom utlendingsmyndigheten, en instans som skal kontrollere om vilkår for opphold er rettmessig. Flere har opplevd at venner og kjente har blitt sendt ut av landet, av grunner som er ukjente eller virker urimelige for dem. De har dermed få erfaringer med at de kan stole på myndighetene²⁴. Når det gjelder norske borgere, som opptrer som f.eks. naboer eller utleiery er de også usikre.

Vi vet ikke om vi kan stole på nordmenn. Vi vet ikke hvordan de tenker så vi vet ikke om vi blir lurt. Derfor foretrekker vi tamiler. Selv om vi ikke er venner eller bekjente, kan vi kommunisere. Vi behøver ikke så mange formaliteter ved utleie, for vi skjønner vi hverandre. Med en tamil som utleier kan vi kommunisere og forstå hva leieavtalen innebærer. Med norske utleiery har vi ingen garanti for at vi får fortsette å bo i boligen, om vi blir kastet ut vilkårlig eller om det kan oppstå andre ubehageligheter. (Tidligere student, nå etablert på arbeidsmarkedet)

4.3.7.3 Hjelp via løse nettverk

Det som kjennetegner informantene, er at det virker som flere, men ikke alle, har et stort nettverk i Norge. Noen har familiemedlemmer, men ikke alle. Det er et løst nettverk som inkluderer slekt, folk fra samme landsby og fra samme kaste. Denne gruppen hjelper en og bistår en hvis en kan. Nettverket fungerer ikke bare slik at det formidler informasjon. Det handler også om at man gjør noe aktivt for å hjelpe andre. I Osloregionen virker det som det bor såpass mange tamiler at det har utviklet seg et eget boligmarked. Dette markedet blir brukt internt i nettverket for å hjelpe hverandre.

Samtidig er det ikke til å komme forbi at politiske uenigheter og ulikt syn på bl.a. tigrene, fører til at mange holder en viss avstand. Men, de som inngår i nettverk får del i mye uformell og nyttig informasjon. Utover det å informere om jobbmuligheter og ledige boliger, handler det også om så konkrete ting som å spleise folk sammen i kollektiver. På vei til selvstendig

²⁴ Som eksempel på skepsis til myndighetene, fortalte en som selv jobber i en kommune, at ingen tamiler ”tror” på at de får pensjon fra norske myndigheter når de blir pensjonister. Han sa at det kommer de ikke til å tro før de får erfaring med at det er sant, dvs. når noen blir så gamle at det er aktuelt.

bolig har flere gått veien om kollektiv. Det gjelder både enslige og familier, og både i leieboliger og eierboliger.

4.3.7.4 *Forpliktende bånd*

Det hevdes at tamilene har forpliktelser til å hjelpe den nærmeste familie, uansett hvor den måtte befinne seg i verden. Det innebærer at de som har inntekt og kan avse noe, sender det til andre nære familiemedlemmer som har behov. Det betyr at det går penger ut av landet og det kommer penger inn i landet på denne måten. F.eks. hvis en trenger kapital, kan nære familiemedlemmer stille opp, uavhengig av hvor de er bosatt i verden. Forpliktelsene fører også til at en huser familiemedlemmer som trenger det. Det kan dreie seg om både søsken og foreldre. Det innebærer ikke bare at en åpner sitt hjem for familien, men at en prøver å skaffe et hjem hvor det er plass til familien. Det hevdes at forpliktelsene i forhold til familien er en viktig grunn til at tamilene er så engasjert på arbeidsmarkedet. De har en moralsk plikt til å hjelpe, og må derfor jobbe mye for å klare nettopp disse forpliktelsene.

For eksempel er det tradisjon i det tamilske miljøet å gi medgift når døtrene gifter seg²⁵. En fortalte hvordan sønnene i familien, som dro fra Sri Lanka og fikk seg jobb, måtte følge opp denne forpliktelsen.

Jeg fikk hjelp av familien til å reise ut. De samlet sammen penger til billett slik at jeg kunne dra fra Sri Lanka til Norge. Jeg fikk det økonomiske overskuddet som familien hadde. Da jeg kom hit og begynte å tjene penger, måtte jeg betale tilbake. For at søstrene mine skulle bli gift, var det viktig med medgift. Særlig hvis de ville bli gift ut fra Sri Lanka for å unngå krigen. Det betydde at jeg måtte fortsette å spare til medgift. Min far har mistet jobben pga krigen så ansvaret ligger på meg. I praksis betyr det at jeg må betale for søstrene mines medgift før jeg kan gifte meg selv.
(Ung mann)

Det hevdes i miljøet at på Sri Lanka var det vanlig at barna sørget for foreldrene når de ble gamle. Noen syntes dette er et system som godt kan videreføres i Norge så lenge få vet om det norske pensjonssystemet vil gjelde for tamilene. Informantene hevdet at det var ulike mønstre for organisering av økonomi mellom barn og foreldre. Mønstrene henger antakelig sammen med sosial bakgrunn og foreldrenes inntektsevne. Den ene varianten var at foreldrene la alt til rette for barna sine. Den andre at barna måtte ut og jobbe så snart de var ferdig med grunnskolen. Barnas inntekt gikk rett inn i familieøkonomien. I en del tilfelle hvor f.eks. fiskeindustrien hadde behov for arbeidskraft og foreldrene gjerne ville styrke økonomien i familien, ble det hevdet at ungdom ble presset til å jobbe, mer enn hva som var sunt.

4.3.7.5 *Endring i livssituasjon*

De fleste tamilene var relativt unge da de kom til Norge. De kom alene, enten de allerede var gift eller ikke. Alder kombinert med sivil status bidro til at de kunne prioritere arbeid og utdanning. Hvordan de bodde var ikke så viktig, så lenge de hadde et sted å sove og spise som ikke kostet for mye. Etter noen år, da det ble behov for å etablere familie i Norge, ble det også behov for en bedre og mer stabil bosituasjon. Med ektefeller og barn ble det nødvendig å prioritere boligsituasjonen mer enn tidligere. Det er nettopp ved endring av livssituasjon vi ser at mange av husstandene i utvalget beveger seg inn på kjøpemarkedet. På leiemarkedet var det vanskelig å oppnå en tilstrekkelig, tilfredstillende boligsituasjon for familier.

²⁵ Når det gjelder medgift ble det fortalt at Tigrene har bestemt å gjøre slutt på dette. De som gifter seg på Sri Lanka får derfor ikke så lett medgift lenger. De som gifter seg i utlandet er derimot utenfor Tigrenes rekkevidde og kan fortsette tradisjonen med medgift.

4.3.7.6 *Behov for selvstendighet*

Tamilene i utvalget gir inntrykk av at det er viktig at de kan klare seg selv og være uavhengige av offentlig hjelp. Få av informantene har f.eks. mottatt sosialhjelp. Det dreier seg bare om den første perioden etter opphold i asylmottak. Noen få har fått sosialhjelp til konkrete vanskelige situasjoner, men ingen har mottatt slik støtte over lang tid. Det er flere grunner til at tamilene prøver å unngå å havne i situasjoner hvor de trenger sosial hjelp. For det første er de stolte, og erfaringene med å oppsøke sosialkontor var at det var ydmykende og de måtte igjennom en omfattende byråkratisk prosess som de ikke hadde kontroll over. Dessuten fulgte det med begrensninger på egen handlefrihet. Sosialhjelpspengene måtte brukes til bestemte ting, mens egne tjente penger kunne de bruke til hva de ville. Med egne penger kunne de selv velge om de ville bruke alt på bolig, eller f.eks. kjøpe bil eller andre forbruksvarer eller reise. Mange har slektninger spredd over store deler av den vestlige verden og noen av informantene prioriterte å reise på besøk, fremfor å øke boligstandarden.

Behovet for selvstendighet ga seg også som nevnt tidligere, utslag i ønske om å eie egen bolig. Preferansene var knyttet til selveier fremfor borettslag. Dette fordi det var lavere felleskostnader og tillatt å leie ut hvis en ønsket. Økonomisk selvstendighet krever inntekt. I de fleste husstandene var det gjennomgående at både menn og kvinner arbeidet. På Sri Lanka var ikke dette vanlig, men det ble hevdet at krigen hadde fremskyndet denne tendensen. Det var bruk for alle både i geriljabevegelsen og ellers. Situasjonen i Norge krevde også flere inntekter for å klare utgiftene. Kvinnene i utvalget ga inntrykk av å like å jobbe. Flere sa det var kjedelig å gå hjemme alene, eller bare med små barn. Kvinnene hadde likevel hovedansvaret for hjemmet og jobbet færre timer enn mennene. Da jeg spurte en informant som hadde to jobber hvordan han orket det i det lange løp, svarte han:

Du vet, vi har arbeidsdeling i familien. Jeg går på jobb om morgenen og kommer hjem til ferdig middag. Så hviler jeg en times tid før jeg går på neste jobb. Hvis vi hadde hatt det sånn som dere, at jeg måtte hente unger og lage mat, hadde det ikke gått. (Dobbeltarbeidende familiefar)

4.3.7.7 *Ønske om status*

Tamilene kommer fra et lagdelt samfunn hvor en persons sosiale status er synlig gjennom materielle ting. Noen av informantene var forundret over at det ikke var det samme i Norge. Her kan en lege ta bussen til jobben. På Sri Lanka ville det aldri forekomme, han ville kjøre egen (fin) bil. Informantene fortalte at det var viktig for tamilene å vise seg i mellom at de var vellykkede. Utdanning, titler og forbruk ga status. Når det gjaldt forbruk prioriterte flere bil, pc, fine TV'er o.s.v., ting som var synlige i omgangskresten. Å vise status gjennom bolig var vanskeligere, fordi det krevde mye høyere kapitalinvestering og var vanskelig å oppnå gjennom bare sparing, da boligprisene på slutten av forrige århundre steg raskere enn lønningene.

Informantene er også opptatt av å ta kvalifiserende utdanning. Det ga inntak til en annen del av arbeidsmarkedet, en kunne gjøre karriere og det medførte tittel, noe som ble høyt verdsatt i en del av miljøet. Tamilene i utvalget har tatt eller holder på med følgende utdanninger; sykepleier, omsorgsarbeider med fagbrev, apotektekniker, tannlegeassistent, kokk, psykolog og økonom. I tillegg har en tatt grunnfag, to er ferdig med cand.mag. og holder på å gjøre ferdig høyere grad. Av de 14 informantene var det intervjudispunktet fire som jobbet innen renhold. To av disse hadde de høyeste oppgitte inntektene på husstands nivå.

4.3.7.8 Egen boligsituasjon på Sri Lanka

Alle informantene forteller at de har vokst opp i egne hus med hager, hvor det vokste blomster, mango, bananer osv. Noen kommer fra Jaffna, andre fra mindre landsbyer. Alle bodde romsligere hjemme enn de gjør i Norge. Den tekniske standarden var imidlertid ikke like høy. En fortalte at han bodde i det eneste huset i området med egen elektrisk vannpumpe. De var en av de få som var selvforsynt med vann. Det at de bodde i egne hus kan bidra til å forklare at det er en del av informantene som plages av støy i Norge. Blant familien i utvalget er det også flere som sier de ønsker å bo på mindre, rolige steder og ikke nødvendigvis midt i Oslo sentrum. Distriktsbakgrunnen fra Sri Lanka kan bidra til å forklare at tamilene har trivdes i distriktene i Norge.

4.3.7.9 Forventninger til fremtiden

Drømmen blant mange av informantene var å vende tilbake til hjemlandet, *hvis det blir varig fred*. Men, det var vanskelig å tro på varig fred. På Sri Lanka var de fleste hjemmene deres bombet eller overtatt av militæret eller geriljaen. Få familiemedlemmer var igjen. Det var ingenting å reise hjem til. Bare en drømte fortsatt om å leve som pensjonist på Sri Lanka, de andre hadde gitt opp å tro at det ville være mulig. Da de skjønnte at de ikke kunne reise hjem, ble norsk statsborgerskap et alternativ. Endring av statsborgerskap er en vesentlig handling i forhold til hjemlandet, da det innebærer at en mister retten til å arve fast eiendom. Slik situasjonen har utviklet seg for de fleste av informantene, trodde de at Norge var deres nye hjemland. En uttalte at hun følte fred i Norge. Hun hadde bodd halve livet sitt her og sønnen hennes følte seg som norsk.

Da forventningene endret seg fra å se på seg selv som midlertidige arbeidsinnvandrere i Norge, til innbyggere, innebar det også en langsom endring av drømmer som knyttet seg til fremtid i Norge. Barna var oppvokst her, de snakket norsk og skulle ta del i dette samfunnet. I forhold til bolig og bomiljø utviklet noen tanker om hvordan de ønsket seg det her. Som mange norske ville noen gjerne bygge eget hus i et rolig område. To informanter som ikke kjente hverandre, ønsket begge å bosette seg på Ås utenfor Oslo. Begrunnelsen var at det var landlig, vakkert, stille og rolig, samtidig som det lå i nærheten av Oslo. Dessuten ble det understreket at det var et inkluderende og ressurssterkt innvandremiljø i kommunen.

4.3.8 Oppsummering

Tamilene har forlatt Sri Lanka først og fremst pga. forhold i hjemlandet. De har flyktet fra diskriminering og borgerkrig og det er i dag ikke noe alternativ å reise hjem, da de fleste hjemmene er ødelagt, familien er reist og krigen fortsatt pågår.

Det som særlig kjennetegner deres situasjon i Norge, er et stort engasjement for å etablere seg på arbeidsmarkedet og bli økonomisk selvstendige. Økonomisk selvstendighet blir oppfattet som vesentlig i forhold til å kunne bestemme over egne liv. Det viktigste har derfor vært arbeid og utdanning, og de har reist dit hvor dette har vært mulig. Dette selv om de som har hatt status som flyktninger, har hatt rett til f.eks. sosialhjelp. Økonomisk bevissthet har medført at mange, etter at de kom til Oslo-området, har vært aktive for å kjøpe egen bolig. De fleste informantene har derfor bodd kort tid i leieboli i Oslo-området. Tendensen mot å eie selv, alene eller sammen med andre, er selvsagt også koplet til at det nesten er umulig å

oppdrive leiebolig på fornuftige vilkår. De har på mange måter vært presset over i eiermarkedet.

Et annet kjennetegn ved det tamilske miljøet er et aktivt fungerende nettverk. Gjennom nettverk blir nyankomne loaset inn på boligmarkedet, i kollektiver, eller hjemme hos noen med ekstra plass. Den løse delen av nettverket som omhandler formidling av informasjon om muligheter osv., virker som den inkluderer de fleste. Det tettere og mer forpliktende nettverket er i sær knyttet til familie og i noen grad venner. I dette nettverket er det forventet at en hjelper hverandre, økonomisk og på andre måter, enten man bor i Norge eller i et annet land. Det binder en f.eks. slik at en får økonomiske forpliktelser for foreldre i hjemlandet, men det gir også muligheter ved at en kan låne penger, f.eks. til egenkapital på boliglån.

Den økonomiske bevisstheten er sammensatt. På den ene siden arbeides det intensivt for å styrke eget økonomiske handlingsrom, det organiseres sparing og det investeres i relativt rimelige boliger og områder. På den annen side er det for en del viktig å kunne vise materielt at de har lyktes i Norge. Det prioriteres å skaffe bil, pc, fine TV'er osv.

Kombinasjonen av fungerende nettverk tamiler i mellom og bevissthet på anskaffelse av bolig, har ført til at det har vokst frem et slags tamilsk boligmarked. Boliger leies, fremleies og skifter eier innen det tamilske markedet. En begrunnelse som blir gitt er at en verken stoler på nordmenn som personer eller på systemet, inntil det motsatte er bevist.

Som gruppe er tamilene fortsatt i en boligetableringsprosess. Noen har oppnådd en tilfredstillende boligsituasjon, men de fleste er på vei. Hyppige flyttinger er et uttrykk for dette. Erfaringene fra tamilene viser at det å eie bolig, ikke er det samme som å bo tilfredstillende. Mange har måttet kjøpe blant det billigste på markedet og har dermed ikke hatt anledning til å kjøpe seg til gode bokvaliteter. Eierskap styrker ens handlingsmuligheter, men er ikke tilstrekkelig i forhold til å bo i en tilfredstillende bolig, et godt naboskap, og et godt bomiljø.

4.4 Den somaliske gruppen

De aller fleste somalierne i Norge har kommet hit som flyktninger på grunn av borgerkrig i eget land, eller på familiegjenforening med folk som har flyktet. Bare få somaliere kom til Norge før borgerkrigen. Det kommer fortsatt flyktninger og familiemedlemmer til flyktninger. De største antallene kom i 1991 med 513 personer og i 1997 med 510 personer. Pr. 01.01.99 bodde det i alt 6977 somaliere i Norge. Av disse var 5397 født i Somalia, mens resten (1580) er født i Norge (SSB, Aktuell befolkningsstatistikk, 2/2000) .

Somalierne hadde som gruppe i 1999 inntil 12 års botid i landet. Alle som har fått innvilget opphold som flyktninger eller på humanitært grunnlag, har hatt mulighet til å bli bosatt i en kommune etter samarbeid mellom Utlendingsdirektoratet og den enkelte kommune. Av ulike grunner er det en del som har sørget for den første bosettingen selv. Somalierne er den flyktninggruppe hvor flest er blitt bosatt utenfor Oslo (Fafø, 1995). De som har kommet på familiegjenforening har som hovedregel flyttet rett til sin familie fra transittmottaket på Tanum i Bærum. Ca. 7 av 10 som har blitt bosatt utenfor Oslo har senere flyttet til Oslo (Fafø, 1995, s. 74). I vårt utvalg dreier det seg om 39 hushold av et utvalg på 102 hushold som er blitt intervjuet. Flyttingen har ført til at 52 %, eller 3659 innbyggere med somalisk bakgrunn i Norge, bor i Oslo (SSB, Aktuell befolkningsstatistikk, 2/2000).

SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere fra 1996 viser at bare 7 % av somalierne eier den boligen de bor i. Dette er den desidert laveste andelen blant de innvandrere- og flyktninggrupper som SSB har undersøkt. Gjennomsnittet blant nordmenn er 75 %.

4.4.1 Hvorfor forlot somalierne Somalia?

Somalia ble egen stat i 1960 etter å ha vært delt mellom fem like kolonimakter (Højdahl, 2000). Deler av Somalia er fortsatt en del av Kenya og Etiopia. På slutten av 70-tallet ble det voldelig uro og borgerkrigen ble intensivert i 1987 - 1988. Til forskjell fra Sri Lanka handler det ikke om en politisk krig mellom definerte grupper med uttalte mål. Somalia ble utsatt for strider mellom klaner og lokale "warloards" som etter hvert utviklet seg til voldelige gjenger. Bakgrunnen for kampene og den somaliske statens sammenbrudd, kan knyttes til fattigdom, krig om knappe ressurser, økende urbanisering og stor avstand mellom det tradisjonelle klansystemet og oppbyggingen av en moderne stat. Dessuten var den nye staten kjennetegnet av å være svært undertrykkende. Etter at staten brøt sammen, har gjenger kontrollert hver sine områder. Gjengene angrep hvor som helst og hvem som helst. Det handlet mye om å spre frykt og terror, vold, ran og overtakelse av eiendom. Innbyggerne flyktet spontant, dvs. at mange bare løp av gårde i redsel. Mange havnet i flyktingleire i Kenya. Uavhengig av bakgrunn ble alle her klassifisert som flyktninger, dvs. definert som uten kvalifikasjoner og verdighet (Farah, 2000). Hadde de reist til Kenya på egenhånd før krigen, hadde de blitt tatt i mot ut fra hvilken posisjon de hadde, som handelsmenn, professorer, offentlig ansatte osv.

Somalia har vært lammet som stat og har ikke hatt regjering på mange år. I annen halvdel av år 2000 ble det imidlertid foretatt valg på ny president.

4.4.2 Hvorfor valgte somalierne å flykte til Norge?

De fleste somaliske flyktningene havnet først i flyktningleire i nabolandene Kenya, Etiopia og Tanzania. Andre ble plassert i transittleire lenger unna, som f.eks. i Tyrkia. En del hadde med seg pass, andre hadde ikke. De som var unge og som flyktet på 90-tallet, hadde ofte ikke pass, da de hadde levd i et land uten regjering og offentlig styre.

Det fortelles at det måtte skaffes nye pass for å komme ut av flyktningleirene, bl.a. fordi det krevdes visum for å reise med somalisk pass. I flyktningleirene og andre steder var det meglere som ordnet nye pass og billetter. Flyktningene kom dit det var mulig å oppdrive billetter. En fortalte at de kunne velge mellom å reise videre til USA, Canada eller Europa. Europa var billigst. Og, Europa var lik Norge da det var aktuelt for henne å reise. For dette betalte hun rundt \$1200 for meglervirksomheten pluss drøye \$ 3000 for flybilletten. Fordi det var tilfeldig hvor meglerne hadde billetter til, havnet hennes familie i flere land. Hun har søsken i Sverige, England, USA og Canada. Hadde hun kunnet velge selv, ville hun valgt Sverige eller England. De som har kommet senere har kommet på familiegjenforening og har således bare fulgt etter de som kom som flyktninger. En annen som ikke har sittet i flyktningleir fortalte at familien flyktet i redsel pga tilfeldig vold og drap. De betalte en sjåfør det meste de hadde i gull og han kjørte dem til en flyplass i Etiopia. Derfra fikk de fly til Norge. Bestemmelsesstedet var for dem helt tilfeldig. Det som var viktig var å komme bort.

Blant dem som kunne påvirke hvor de skulle reise, hadde overleverte historier fra flyktninger som allerede hadde kommet til Europa eller andre steder, innflytelse på valgene. Historier om muligheter på bolig- og arbeidsmarkedet og type velferdssystem hadde betydning. Det samme hadde kriterier for oppholdstillatelse og kriterier for statsborgerskap.

Somalierne i utvalget begynte å komme til Norge i 1985, men de fleste har kommet etter 1990. Litt over halvparten kom i første halvdel av nittitallet. Det innebærer at mange har vært relativt kort tid i Norge. De har også kommet i en periode da presset på boligmarkedet har økt, spesielt i Oslo.

Tabell 3: Andel informanter som har kommet til Norge i ulike perioder.

Ankomstår	Prosent (N = 102)
1985-1989	11,8
1990 – 1994	55,9
1995 – 1999	32,4

Somalierne kom som flyktninger eller på familiegjenforening med tidligere flyktninger. Etter at flyktningene fikk oppholdstillatelse, ble de etter hvert bosatt i en kommune. De som kom på familiegjenforening flyttet normalt rett hjem til sin familie, etter kort opphold på transittmottak.

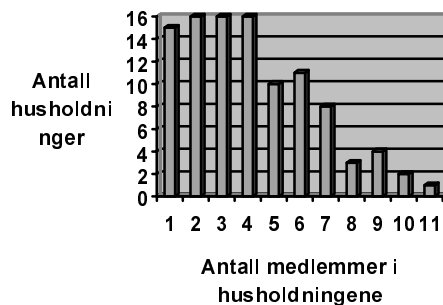
4.4.3 Om utvalget i undersøkelsen

De 102 somaliske husholdene som er intervjuet i denne undersøkelsen, representerer 419 personer eller 11,5 % av alle somalierne som bodde i Oslo pr. 01.01.99. Informantene er funnet frem til gjennom snøballmetoden, med utgangspunkt i nettverket til en gruppe somaliske

kvinner. En del ble også plukket ut mer tilfeldig, ved at de ble spurt på gata, på T-banen osv. om de ville delta i undersøkelsen.

Informantene som er intervjuet er i 89 % av tilfellene kvinner. De er intervjuet som representanter for husholdene. 57 % av kvinnene lever uten ektemann og er ansvarlige for husholdet. Flere har det økonomiske ansvaret i og med at offentlige støtteordninger i hovedsak går til kvinnene fordi de har hovedansvaret for barna. Kvinnene hadde i overveiende grad ansvar for og god informasjon om familiens økonomi og boligsituasjon. Tradisjonelt har somaliske kvinner ansvar for hjem og barn. I Norge har mange også fått ansvar for boliganskaffelsen, da de har vært uten mann. Som nevnt i kapittel 2 er kvinneutvalget også en konsekvens av forhold i det somaliske miljøet hvor det blir hevdet at kvinner ikke kan snakke med fremmede menn. Som kvinnelig forsker var da min innfallsport til miljøet, kvinnene.

Figur 4: Det somaliske utvalget. Antall husholdningsmedlemmer fordelt på de 102 husholdene i undersøkelsen.

Husholdene som er intervjuet varierer i størrelse mellom 1 og 11 personer. 84 % av husholdene i utvalget består av 1 – 6 personer. Det som kjennetegner de store husholdene er at de består av mange barn, i ulike aldre. Dessuten at husholdene er kvinnedominert, i den forstand at de aller fleste husholdene består av en voksen kvinne, mens bare 45 % av disse kvinnene bor sammen med ektefelle. Det er flere årsaker til dette. Mange er krigsenker, en del har ektemann fortsatt i Somalia og mange er skilt. I flere av familiene med mange barn, er det i tillegg til egne barn, barn fra tidligere ekteskap eller fra nær familie. Barn fra tidligere ekteskap er som oftest fars barn. Barn fra nær familie er barn som ikke har egne foreldre i live, eller foreldre som av ulike grunner ikke har kommet til Norge. I fem av husholdene bor det andre voksne som er i nær slekt. Husholdskonstellasjonene er sterkt preget av at personene kommer fra et land i krig hvor familier er blitt splittet og familiemedlemmer drept.

Somalierne utgjør en ung befolkningsgruppe i Norge. Informantenes alder varierer mellom 19 og 59 år. Bare 5 av informantene er over 45 år.

Som nevnt er det mange av husholdene som bare har en voksen person og da en kvinne. Bare få av disse har en ordnet bolig- og arbeidssituasjon. For de fleste er det vanskelig å kombinere å være enslig forelder i en ukjent kontekst, lære norsk, skaffe bolig og skaffe jobb.

4.4.4 Hvorfor flytter somaliere fra distriktene til Oslo?

Undersøkelsen foregår i Oslo-området. Alle informantene ble imidlertid ikke bosatt her av Utlendingsdirektoratet/kommune. 39 av informantene har bodd i andre kommuner før de flyttet til Oslo.

Tabell 4: Første bosettingsregion²⁶

Første bosettingskommune /UDI-region	Prosent (N = 89)
Oslo	48,3
Region Øst utenom Oslo	7,9
Region Indre øst	20,2
Region Sør	4,5
Region Vest	5,6
Region Midt-Norge	5,6
Region Nord	7,9
Total	100

43 personer i husholdet har oppgitt at første bolig i Norge var i Oslo. De andre (59) har selv valgt å flytte til Oslo.

Det er flere grunner til somaliere flytter fra distriktene til Oslo. Mange opplever at tilbudet på undervisning, muligheter for deltakelse i lokalsamfunnet og jobb er både magert og dårlig i små kommuner. Når det gjelder jobb hevder en av informantene at det generelt er færre jobber i små kommuner, og at somaliene stiller bakerst i køen til ledige jobber. Hans opplevelse var at andre flyktninger ble foretrukket før somaliere. Når det gjelder kvinner, hevdes det at de får flere tilbud om deltakelse i aktiviteter og jobb i Oslo. Dessuten er det andre muligheter i Oslo som oppleves som attraktivt. Det handler for det første om at det bor flere somaliere i nærheten av hverandre, fra egen familie og andre, noe som bidrar til at det kan utvikles nettverk. En får flere å snakke med og en kan velge mer hvem en vil omgås. Det finnes treffsteder for somaliere i Oslo og gruppen har moské i byen. Det hevdes dessuten at det er bedre tilbud om norskundervisning i Oslo enn på småsteder. For ungdom er det mer variert tilbud, både hva gjelder utdanning, fritid og jobb. Noen oppga å ha flyttet til Oslo fordi de ønsket å bo i en stor by. De som kommer fra Mogadishu er vant til storbyliv. I 1985 hadde byen 700 000 innbyggere (Encyclopedia Britannica).

Når det gjelder voksne menn, er det noen som opplever å ha forbedret sin arbeidssituasjon i Oslo, mens andre hadde det lettere før. Det gjelder f.eks. en mann som var leder av et internasjonalt senter i en liten kommune. Det medførte at han var en sentral person i innvandrermiljøet og i kommunen. I Oslo har derimot denne kompetansen ikke vært direkte omsettbart til arbeidsmarkedet. Han har i stedet måttet omskolere seg, noe som har medført at det har tatt tid å komme over i lønnet arbeid.

Betydningen av å inngå i et nettverk for å trives, kommer frem gjennom et intervju med en kvinne. Hun flyttet til Oslo pga. ensomhet.

Vi bodde i et rekkehus i en liten by. Jeg og de tre døtrene mine hadde en fire roms leilighet. Leiligheten var fin og det var pent rundt. Om dagen var barna mine ute og lekte. Jeg ble ensom. Det bodde ikke somaliere i nærheten og jeg kunne ikke norsk. Da de andre somaliene i byen flyttet, orket jeg ikke mer. Jeg hadde ingen å snakke med. Da tok jeg med barna og dro til Oslo. (Kvinne som kom på familiegjenforening, men som i dag er skilt)

²⁶ Utlendingsdirektoratet har delt Norge inn i seks regioner og har fordelt bosettingsarbeidet på disse.

4.4.5 Somaliernes boligsituasjon på intervjutidspunktet

Det som skiller somaliernes situasjon på boligmarkedet fra både nordmenn og andre grupper, er den lave andelen som eier egen bolig. I utvalget er det 1 % som er selveier og 6 % som er andelseiere i borettslag. Like mange bor hos venner eller familie. 86 % bor til leie. Av disse bor 15 % på hospits. Slår vi sammen de som bor hos andre og de som bor på hospits, innebærer det at 21 % av utvalget i realiteten var uten fast bosted på intervjutidspunktet.

4.4.5.1 Kortvarige leieforhold

Da det er sjelden at de som bor til leie får tidsbestemt kontrakt, er det få i utvalget som har oppnådd en boligsituasjon hvor de selv kontrollerer hvor lenge de vil bo, såfremt de klarer bokostnadene. De andre bor på midlertidige kontrakter. En del leier av utleiere som regnes som seriøse, slik som kommunen (43), USBL (5) og Studentsamskipnaden (1). Hos disse utleierne oppnår man heller ikke tidsbestemte kontrakter, men kontraktsforholdene er kjent og man sies ikke opp på vilkårlig grunnlag. Når man leier kommunal bolig er det mulig å fornye kontrakten hvis forholdene tilsier det²⁷. Flere av informantene som leier av kommunen, tar det for gitt at kontrakten kan videreføres. De som leier av USBL opplyser at de kan få fornyet kontrakten i inntil seks år. Andre utleiere er private utleieselskap (21) og privatpersoner (22). Når det gjelder privatpersoner som er utleiere, har 13 av disse utenlandsk bakgrunn. Syv har pakistansk bakgrunn og en har tamilsk bakgrunn. Dette sammenfaller med funn fra casene om disse to gruppene. Særlig pakistanerne har begynt å investere i boligmarkedet og leier ut når de ikke har behov for boligene selv. En del av de somaliske informantene opplever at det ikke er mulig å få leie av andre enn de som selv har utenlandsk bakgrunn. Utleiere med innvandrerbakgrunn er ikke like skeptiske som nordmenn til å leie ut til boligsøkere med innvandrerbakgrunn.

Tabell 5: Forholdet mellom hvor lenge informantene har kontrakt på leieforholdet, og hvor lenge vedkommende ønsker å bo i boligen. Prosent (N=95).

Hvor lenge informanten <i>ønsker</i> å bo i boligen						
	< 1 år	1-3år	> 3 år +	Vet ikke		
Kontraktsforhold, hvor lenge informanten <i>kan</i> bo i boligen	< 1 år	9	1	2	3	16
1 – 3år	12	1	16	12	40	
3 år >	3	0	9	6	20	
Vet ikke	16	1	2	5	24	
Total	40	3	29	26	100	

Tabellen viser at somaliene bor midlertidig og har lite kontroll med egen bosituasjon. 56 % har kontrakt på 3 år eller mindre. Ca. ¼ vet verken hvor lenge de har kontrakt på leiligheten, eller hvor lenge de ønsker å bo der de bor. Bare 20 % av utvalget har en leiekontrakt som varer i 3 år eller mer.

Tabellen viser at det er flere informanter som ønsker å bo i den boligen de disponerer på intervjutidspunktet, lenger enn de har kontrakt. Mens det er 20 % som vet at de kan bo i boligen i tre år eller mer, er det 55 % som ønsker å bo mer enn tre år eller ikke har gjort seg opp noen mening om hvor lenge de ønsker å bo. De som ikke har gjort seg opp noen mening, vil kanskje se hvordan leiesituasjonen og mulighetene på markedet utvikler seg. Det er i alle

²⁷ Et kommunalt botreningscenter for flyktninger opererer er med andre vilkår. Det fungerer mer som et hospits.

fall et tegn på at de ikke direkte mistrives. Et annet trekk som er slående, er at 40 % ønsker å flytte raskt, dvs. innen et år, selv om det bare er 16 % som har kontrakt for et år eller mindre. Flere svarte at de ønsket å flytte så snart som mulig, hvis de fant noe annet. Dette kan tyde på at en anseelig andel blant informantene bor i lite tilfredstillende boligsituasjoner. Dette henger antakelig sammen med at de ikke opplever å ha en tilfredstilte boligsituasjon. Det kan dreie seg om forholdet til utleier, kostnader, om boligen og om bomiljøet, både fysisk og i forhold til naboene. Når det gjelder forholdet til utleier, forteller en eldre kvinne som bor alene og leier sokkeletasjen i et rekkehus:

Før var utleieren (pakistansk) bare hyggelig. Han hjalp meg med praktiske ting og det var ingen problemer. Så en dag ville han kaste meg ut. Jeg sa ok, jeg skal gå på sosialkontoret. Så ombestemte han seg og sa at jeg kunne fortsette å bo her hvis jeg betalte mer. Men, at hvis jeg ble boende, så fikk jeg ikke lov å ha overnattingsbesøk av barna mine, heller ikke hvis jeg blir syk. Hvis jeg finner noe annet vil jeg flytte med en gang. Jeg ønsker å finne et sted hvor jeg kan bo trygt resten av livet. Jeg vil gjerne bo i dette området for her bor datteren min og andre somaliere som jeg kjenner. (Eldre kvinne og tidligere nomade)

Å bo på korte, tidsbestemte kontrakter er et problem når det ikke er selvvalgt og det samtidig er vanskelig å finne noe annet. Det kan innebære at en må flytte, uten å ha noe å flytte til. I slike situasjoner havner noen på hospits, andre hos familie eller venner. Over tid, og hvis det gjentar seg, medfører det en vanskelig livssituasjon, spesielt for barnefamilier. En av informantene sier hun fornyer kontrakten hver måned. De får bare bo i leiligheten til de finner noe annet. En annen forteller at familien ble sagt opp etter to måneder, selv om de har kontrakt for seks måneder. En tredje husstand forteller at kontrakten har gått ut og er ikke fornyet. Familien var blitt lovet en større leilighet i gården av utleier, men den ble leid ut til noen andre. Nå bare håper de at de kan fortsette å bo i leiligheten til de klarer å finne noe annet som er større.

De fleste opplever det som et problem at de bor midlertidig. De kan ikke slå seg til ro.

Vi bor til låns på ubestemt tid. Det er ikke vi som bestemmer hvor lenge vi kan bo her. Når som helst kan vi få beskjed om å flytte. (Ung mann i heltids jobb)

Hvordan en oppfatter situasjonen henger nøye sammen med hva slags erfaringer en har gjort seg på boligmarkedet. En kvinne som flyttet til Oslo i 1993, har til våren 1999 bodd hos venner eller på hospits. Hun har ansvaret for en mindreårig gutt og ønsker derfor en stabil boligsituasjon. I løpet av 1999 hadde gutten gått på tre skoler i Oslo. Høsten 1999 klarte hun å finne en liten hybelleilighet på 25 m² i et hybelbygg i sentrum. Dette var første gang hun hadde sin egen bolig i Oslo, og hun opplevde det som en lettelse og begynnelsen på en ordning av tilværelsen. Hun hadde klart å finne et alternativ til hospits. Hun behøvde ikke lenger å dusje om natta for å få varmt vann. Hun behøvde ikke å stå i kø for å lage mat eller gå på do. Strøket var hyggelig og gutten gikk på skole i nærheten. Hun hadde egen kontrakt på leiligheten. Samtidig var hun redd. Det var en del bråk i huset og det bodde narkomane i etasjen under. Hun likte ikke å gå i oppgangen og fulgte alltid gutten ut og inn av huset. Men, de hadde sitt eget sted å bo og kunne låse døra, som var av stål.

4.4.5.2 Hyppighet i flyttinger

Bare 20 % av de intervjuede har kontrakt på 3 år eller mer. Resten har mer kortvarig kontakt, noe som innebærer flytting. Tabellen under viser hvor mange ganger informantene har flyttet siste fem år.

Tabell 6: Antall flyttinger siste fem år, hvis de har bodd i Norge så lenge. Prosent (N=102).

Antall flyttinger siste 5 år							
0 ganger	1 gang	2 ganger	3 ganger	4 ganger	5 ganger	6 ganger	7 ganger
8	18	23	20	17	9	3	4

Tabellen over er ikke utfyllende da 32 % av informantene har bodd i Norge i fem år eller mindre. Tabellen gir likevel et inntrykk av situasjonen. Minst 16 % har flyttet mer enn en gang i året. Minst 37 % av informantene har flyttet mellom tre og fire ganger i løpet av de siste fem årene. Hyppige flyttinger er belastende for de fleste, men i sær for barnefamilier. En konsekvens av hyppige flyttinger er at det er vanskelig for barna å etablere vennskap. Dessuten må barna enten skifte barnehage/skole ofte, eller de må reise ut av nærmiljøet for det samme. Sammen med kortvarige kontraktsforhold bidrar ofte og ikke ønskede flyttinger til en usikker boligsituasjon. Man har ikke kontroll over egen boligsituasjon og må forsøke å få hverdagslivet til å gå rundt selv om en bor trangt, midlertidig og på usikre vilkår.

4.4.5.3 Hjemløse på hospits

Tretten av informantene bor på hospits, alene eller sammen med sine familier. Hospitsbeboerne fordeler seg på et privat hospits i Oslo sentrum og et kommunalt botreningscenter for flyktninger. Flere av informantene har bodd begge stedene. Felles for stedene er at det er trangt, det er få fellesrom og det er kø for å lage mat og gå på badet. På det private hospisset er det ikke uterom, slik at det er vanskelig for barn å få lekt. Foreldrene forteller at barna ofte er syke og at de kryper på gulvet mellom bena til de voksne i fellesrommet. Fellesrom som bad og kjøkken deles av syv familier. På det private hospisset bodde det ikke bare flyktninger. Det bodde også narkomane der, noe som bekymret foreldrene til små barn.

På det kommunale botreningscenteret for flyktninger bor det bare flyktninger og andre med innvandrerbakgrunn. Da intervjuene ble foretatt var den største gruppen beboere somaliere. Botreningscenteret har en liten lekeplass for barna, barnehage og lekserom med flere datamaskiner. Det er også fellesrom i tilknytning til hyblene. Senteret er primært for nyankomne flyktninger og flyktninger som kommer på familiegjenforening til personer som ikke har en ordnet bosituasjon. Blant våre informanter er det to som er nyankomne til Norge. De fire andre har bodd flere andre steder og bor her pga. boligmangel. Nestleder ved senteret opplever at nyankomne flyktninger er motiverte og positivt innstilte. De føler seg trygge etter opphold i flyktningleir og opplever den materielle standarden som bra. De som har bodd andre steder i Oslo eller Norge er ikke like positive. De har ikke lyktes med å etablere seg og er på mange måter tilbake til utgangspunktet. Informantene hevdet at de følte seg kontrollert. Alle hadde f.eks. plikter i forhold til felles renhold, men de opplevde at reglene var for rigide i forhold til at de hadde oppgaver utenfor senteret. For eksempel må en del av mødrene følge barna sine til ulike skoler i byen. I følge beboerne må en også søke for å få lov til å oppholde seg andre steder. Hvis en er borte fra senteret mer enn et visst antall netter uten å ha sagt i fra, blir en kastet ut og tingene en har blir plassert på lager. De som hadde vært lenge i Norge opplevde derfor at det for dem var bedre å bo på privat hospits. Der kunne de komme og gå som de ville uten at noen brydde seg.

4.4.5.4 De fleste bor trangt

I Norge regnes det som at en bor trangt, om det bor flere personer i en bolig enn det er antall rom. Unntak er enslige som bor på et rom, de regnes også som å bo trangt. De somaliske husholdene teller inntil 11 personer, men det er ingen som bor i boliger med mer enn seks

rom. 23 % av husstandene som er intervjuet bor ikke trangt, ifølge norsk norm. Blant de som ikke bor trangt, finner vi de som har kjøpt bolig selv. Resten, dvs. 77 %, bor trangt. Blant de intervjuede somalierne er det ulike grader av trangboddhet.

Tabell 6: Andel blant intervjuede somaliere som bor i ulik grad av trangboddhet. Prosent (N= 100).

Ikke trangbodd, 1 person eller mindre pr. rom.	Trangbodd, mer enn 1 person pr. rom	Ekstra trangbodd, mellom 2 og 3 personer pr. rom	Ekstra trangbodd, 3 personer og mer pr. rom	
23	43	28	6	100

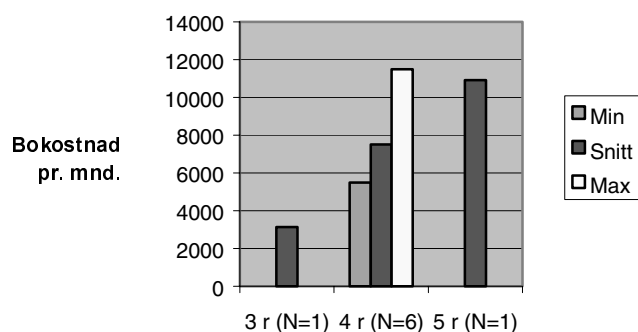
Blant de som bor ekstra trangt, er det f.eks. en husstand på ni personer som bor på tre rom. Husstanden på 11 personer bor på 4 rom. De fleste informantene sier i intervjuene at de har for liten plass, spesielt i forhold til barna. En reaksjon som går igjen, er forundringen over at det bygges så små boliger i Norge. Det fortelles om at de hadde romslige hus hjemme i Somalia, hvor de store barna hadde hvert sitt rom. De behøvde ikke å flytte når de ble store. I Norge opplever de at mange somaliske ungdommer flytter ut fordi det er for trangt hjemme. En fortalte at det ikke var plass til henne hjemme. Hun sov på stua eller av og til på rommet til søstrene. Da hun ble 18 år ville hun flytte og bo for seg selv. Moren opplevde det annerledes. Hun syntes rekkehuset med fire rom var stort nok, selv om det var mange barn. Barna flyttet ut etter hvert og da ble det passe. De var vant til å bo mange sammen.

Det ble fortalt at det at ungdommer flyttet hjemmefra, var et nytt fenomen som var oppstått i Norge. Det skjedde pga ulike forhold som opptrådte samtidig. Det handlet for det første om trangboddhet og fattigdom, men også om press på å være selvstendig og ta ansvar for seg selv. Det var en rollemodell som ungdommene lærte fra norsk ungdom. Problemet var at presset og behovet for å flytte hjemmefra kolliderte med mulighetene på boligmarkedet. Det var lite å flytte til.

4.4.5.5 Bokostnader

Syv av informantene bodde i selveier eller borettslag på det første intervjuetidspunktet, og en husstand var i ferd med å flytte til borettslagsleilighet de nettopp hadde kjøpt. For disse husstandene utgjorde bokostnadene, felleskostnader og renter og avdrag på lån. Tre av informantene er gjeldfrie. En finansierte boligkjøp med forsikringspenger etter mannens død, mens to kjøpte borettslagsbolig da markedet var dårlig og prisene lave på begynnelsen av 90-tallet. De som har gjeld har finansiert boligkjøpet ved hjelp av flere finansieringskilder. Tre hadde spart og klarte å betale egenkapitalen med egne midler. Fire har etableringslån fra Husbanken, en har lån i en annen låneinstitusjon og en fikk noe overskudd fra salg av annen leilighet. Gjennomgående for de som eier selv er at de har relativt romslige boliger. Gjennomsnittlig bokostnad for fire-roms eid bolig var ca. kr 7500, mens gjennomsnittet for de som leier bolig med samme antall rom var i underkant av kr 6500.

Figur 5: Bokostnader pr. mnd. (1999) for somaliere i undersøkelsen som eier egen bolig (N=8).

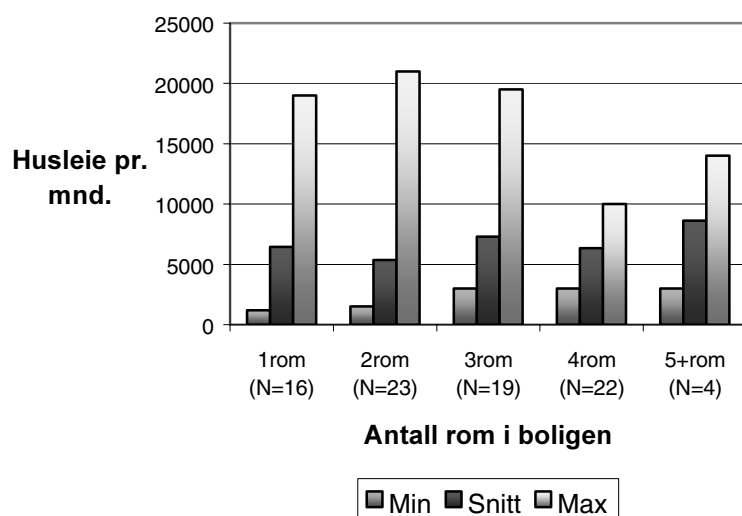

Åtte²⁸ av informantene i utvalget eier egen bolig. Resten, dvs. 94 informanter leier bolig. Bokostnader for leietakere består i første rekke av husleie. Men det er også andre kostnader som er forbundet med det å finne en leiebolig og inngå et leieforhold. Det handler om gebyr for å stå på venteliste i et utleiefirma, eller for å få se på lister over ledige boliger, det handler om depositum og om gebyr for leiekontrakt.

Rundt ¼ av utvalget har betalt utleieformidlere. Beløpene har variert mellom kr 150 og kr 1600. Dette er summer som må betales enten en får bolig eller ikke. 50 % av utvalget har betalt depositum, i størrelsesorden kr 2000 – kr 52000. For å klare å betale dette har halvparten fått kommunal garanti for depositumet, nesten 20 % har fått kommunalt lån til depositumet og ca. 30 % har skaffet pengene selv. Det er imidlertid bare fire av informantene som har betalt gebyr for å få leiekontrakt. Det har kostet mellom kr 1500 og kr 2000. For de som har betalt både for å stå på liste, depositum og gebyr for kontrakt, kan det bli en høy etableringskostnad for å få en leiekontrakt. Hvis kontrakten er kortvarig, blir det relativt dyrere, fordi disse kostnadene må betales flere ganger. Depositumet får en normalt igjen, men det er likevel penger som skal skaffes og som en ikke selv kan disponere før leieforholdet opphører.

²⁸ Den ene familien som var i ferd med å flytte på første intervju tidspunkt, hadde flyttet ved 2. gangsintervjuing og er med i figuren over.

Figur 6: Husleie pr. mnd. i forhold til størrelse på bolig (antall rom). N= 84.

Det som slår en ved denne figuren er at det er de minste boligene som er de dyreste, og at det er store forskjeller i hva som betales for samme antall rom. 16 stykker bor i 1-roms leilighet eller på hybel og husleia varierer mellom kr 1200 og kr 19000. De som betaler mest, bor på privat hospits. For de som bor på et kommunalt botreningsenter betales det rundt kr 10-12000 i måneden.

4.4.5.6 Boligsituasjonen slik den oppleves av de som eier egen bolig

De som har kjøpt egen bolig opplever boligsituasjonen annerledes enn de som bor til leie. Alle har bodd til leie før og sammenligner med det. Den største forandringen de merker er at de bestemmer selv. De bestemmer selv hvor lenge de vil bo der de bor. Ingen kan kaste dem ut. Alle som har kjøpt har skaffet seg forholdsvis romslige boliger. En begrunnelse for hvorfor de trives er nettopp dette, at de opplever å ha nok plass. En familie har eid en annen bolig før denne.

Før bodde vi i en mindre bolig som vi også eide, men den var alt for liten. Nå, for første gang siden jeg kom til Norge på slutten av 80-tallet har vi valgt selv! Vi har valgt boligområde og bolig. Det er en helt ny og overveldende opplevelse. Vi har skaffet så stort hus at jeg til og med kan ha et rom for meg selv. Jeg kan gå inn på rommet mitt og låse døra. Nabolaget er også hyggelig, vi er som en stor familie. Der vi bodde før var det derimot en del rasisme. De likte ikke utlendinger. Her er det helt annerledes og jeg trives veldig godt. (Tidligere flyktning, nå veletablert og i heltidsjobb)

Noen av de som eier fikk kjøpt boligen billig av Oslo kommune på begynnelsen av 90-tallet. Oslo kommune hadde garantert for en del nybygde boliger, og da markedet var dårlig, ble disse solgt for nesten bare fellesgjelda. På grunn av de dårlige tidene på boligmarkedet fikk en del husstander overta boliger uten å betale innskudd. De måtte imidlertid forplikte seg til å bo i boligen i 10 år før de kunne flytte og selge. To husstander i utvalget er i denne situasjonen. De er fornøyd med både bolig og bomiljø og har fått anledning til å etablere seg og bli en del av nabolaget. De har ingen ønsker om å flytte. I stedet for å være på kontinuerlig boligjakt har de voksne i familien brukt kreftene på å hjelpe andre, utdanning og arbeid.

4.4.6 Opplevde hindringer i jakten på bolig

Somaliernes store problem er å finne bolig. Av mangel på tilstrekkelig inntekt og kapital, opererer de aller fleste, 92 % av utvalget, på leiemarkedet. På leiemarkedet finnes det få boliger til en rimelig pris som leies ut til somaliere. Mange må ha kommunal, økonomisk støtte for å klare kostnadene. Mange har opplevd at nordmenn ikke vil leie ut til utlendinger, og i alle fall ikke til somaliere.

Utleierne spør alltid om vi er somaliere, og da får vi nei. Jeg tror de spør fordi de tror at somaliske familier alltid er store og får mye besøk. Og det er jo helt sant. (Ung kvinne)

Utover at de er somaliere og ofte bor i store familier, hevdes det at det er et stigma å være svart, muslim og innvandrer. Det skaper skepsis blant utleiere.

Tabell 7: Opplevde vanskeligheter ved forsøk på å leie bolig. Prosent (N=102). Kategoriene er ikke utelukkende. Hver informant har krysset av på alle de ulike hindringene vedkommende har møtt i sin jakt på leiebolig.

Opplevde vanskeligheter	Prosent
Fant ingen ledig leilighet	51
Ville ikke leie ut til innvandrere	35
For dyrt	34
Husleia var høyere enn kommunen ville gi støtte til	23
Utleier krevde bevis på fast jobb	22
Huseier ville ikke leie ut til personer med kommunal garanti for husleia	21
Huseier ville ikke leie ut til personer med kommunal garanti for depositum	19
Kortvarig leiekontrakt	17
For kort botid i kommunen	15
Fikk ikke kommunalt kontantlån til depositum	12
Ble tilbudt for dårlig bolig	12
Fikk ikke kommunal garanti for husleie	11
For mange barn	1

Somalierne i undersøkelsen har blitt møtt med et sett av hindringer i jakten på leiebolig. Det er viktig å ha i mente at flere hindringer ofte opptrer samtidig og uten sammenheng med hva som finnes av virkemidler for å overkomme hindringene. Hindringene kan knyttes til markedet, til kriterier ved kommunale hjelpeordninger og til den enkelte eller gruppen vedkommende tilhører.

I noen tilfelle vil de opplevde hindringene være sterkt knyttet til egen opplevelse av hva som er bra og dårlig. Enhver vil vurdere en situasjon ut fra hva en har erfart tidligere i livet. I noen tilfelle vil imidlertid vurderingen av hva som er bra og dårlig, være svært forskjellig mellom personer og mellom boligsøkere og kommunen. Fra informantene er det et eksempel som var vanskelig å forstå for meg med norsk bakgrunn og oppvokst i blokk i drabantby. En barnefamilie hadde fått tilbud om en fire-roms leilighet i 3. og 4. etasje i en blokk. Familien takket nei. Årsaken var at foreldrene vurderte at det var farlig å bo i leiligheten med små barn. Stua var i 4. etasje med vinduer helt ned til gulvet. De så for seg at vinduene ville knuse hvis ungene kom bort i dem, og at ungene ville falle ut. Dernest var leiligheten i to etasjer med trapp. Hvordan skulle de små barna unngå å falle ned trappa uten å slå seg? Hvis de flyttet inn i denne leiligheten, måtte foreldrene passe på barna hele tiden. De opplevde at det var så farlig at de heller ikke kunne stole på barnevakter. Det ville gjøre det vanskelig for foreldrene å gå på skole og jobb. Hvis de takket ja til denne boligen, ville foreldrene bli bundet til boligen for å passe barna.

4.4.6.1 Hindringer på kjøpemarkedet

Bare åtte av de 102 husstandene har kjøpt egen bolig. To har opplyst at de ikke har møtt på spesielle vanskeligheter, kjøpeprosessen har gått greit. Også på kjøpemarkedet er de vanskelighetene en møter, en mismatch mellom egne forutsetninger som boligkjøper og samspillet med markedet og offentlige hjelpeordninger. De hindringene som kan knyttes til den enkelte, handler om at de ikke visste nok om hvordan markedet fungerte og hvordan en burde gå frem. Det er f.eks. forbausende få som kjenner til boligbyggelag og at det kan være fordel å være medlem, f.eks. i forhold til utleieboliger. En fortalte at han ikke trodde det var noen forskjell på OBOS og andre utleiende. Han trodde ikke han kunne stole på dem. Han visste heller ikke at borettslag ikke kunne nekte ham å kjøpe bolig fordi han var svart. En annen fortalte f.eks. at hun ikke hadde forstått at en kunne klage på avslag på etableringslån. Fra andre (ikke somaliere) hadde hun etter hvert fått vite at det hjalp å klage. Hennes inntrykk fra andre var at det å klage i seg selv, økte sjansene for positive svar.

En annen vanskelighet var at kjøperne ikke hadde nok penger til egenkapital og ikke fant noe de hadde råd til. Når det gjelder hindringer knyttet til markedet har to opplevd at selgerne ikke ville selge til innvandrere, like mange har opplevd at megler ga lite hjelp. Tre har opplevd det som en ulempe at de ikke har vært medlem i boligbyggelag. Det viktigste har nok likevel vært at de potensielle kjøperne ikke har fått lån, verken i privat bank eller i Husbanken. Et problem i forbindelse med etableringslån, har for noen vært at saksbehandlere i kommunen har holdt tilbake opplysninger om lånets størrelse, noe som har vanskeliggjort boligsøkeprosessen for den enkelte. Ved bare å informere om tilsagn om lån muntlig, har saksbehandler kunnet feilinformere om lånets størrelse. I tilfelle hvor kommunal boligkonsulent skulle hjelpe vedkommende med å legge inn bud, har dette også blitt opplevd som en hindring, i den forstand at de ikke har fått tilslag.

4.4.6.2 Hindringer knyttet til leiemarkedet

Som gruppe opplever somaliene at det er få ledige boliger som er tilgjengelige for dem. Når det er få ledige boliger, innebærer det at utleiende kan velge hvem de vil leie til. Alle informantene har et sted å bo, selv om noen bor hos familie eller venner. Et ektepar som valgte å flytte fra hospits til et rom hos tanta til mannen, hadde dårlige erfaringer med å forsøke å skaffe seg bolig via det åpne markedet.

Jeg tror vi har vært på rundt 30 visninger for å leie bolig. Vi har for det meste sett på leiligheter på Furuset og Lindeberg. De fleste utleiende har vært pakistanere. Hver gang er det rundt 10–15 andre der også. De fleste andre er innvandrere. Vi har aldri fått tilbud. (Ung kvinne)

Det virker som det er vanskelig å vinne konkurransen om å få leie en bolig, da det er så mange andre i samme situasjon. Dessuten har drøyt 1/3 av informantene møtt utleiende som sier rett ut at de ikke ønsker å leie ut til innvandrere/somaliere. I de tilfelle de likevel kan gjøre det, settes leieprisen høyt og mange opplever at de blir tilbudt kortvarige kontrakter og dårlige boliger. Fordi det er utleiers marked, kan de sette de vilkårene de ønsker overfor boligsøkere. Et vilkår som mange (25 %) blir møtt med, er at utleier krever bevis for fast jobb, i stedet for f.eks. bevis eller garanti for at de kan betale husleia.

Noen av informantene var medlem i boligbyggelag og sto på venteliste til utleiebolig. Det hadde de gjort i flere år. De sa de ofte var på OBOS for å høre om det var noe ledig, men uten

resultat. En hadde meldt seg ut fordi han opplevde at det var bortkasta penger å være medlem, når han ikke fikk bolig. Han hadde behov for utleiebolig nå, ikke om ti år.

4.4.6.3 Hindringer knyttet til kommunale støtteordninger

I de tilfellene vanskeligstilte boligsøkere ikke selv klarer å skaffe seg et tilfredsstillende sted å bo, kan kommunen hjelpe. Kommunen har utarbeidet ulike virkemidler som skal støtte vanskeligstilte på det private leiemarkedet. Dette handler om kommunal garanti for husleia, kommunal garanti eller kontantlån til depositum og sosialhjelp til å dekke hele eller deler av husleia. Som det går frem av tabellen over var det mellom 12 og 14 prosent av informantene som hadde opplevd å ikke få kommunal garanti for husleie eller kontantlån til depositum når de trengte det for å skaffe bolig. Nesten ¼ av informantene har opplevd at boligen de har funnet har hatt høyere husleie enn hva kommunen har villet dekke over sosialhjelpsbudsjettet. En annen vanskelighet med de kommunale hjelpeordningene, er at utleierne ikke vil leie til personer som får kommunal bistand. For boligsøkerne blir det her to terskler som må forseres. Først må de tilfredsstillende de kommunale kriteriene for å få bistand, og så må de finne utleiere som aksepterer slik bistand. For de som har søkt kommunal bolig, er det 17 % som har opplevd at de ikke tilfredsstiller kriteriet om botid i kommunen (tre år).

En informant har søkt bolig i Ungbo, hvor hun tilfredsstiller kriteriene. Da hun fikk tilbud om bolig, fortalte hun at hun håpet mannen og sønnen hennes fikk vedtak om familiegjennforening og at de kom til Norge. Mannen var for gammel til Ungbo og da falt tilbudet bort, hvis hun ikke ville bo alene.

4.4.6.4 Hindringer knyttet til person/gruppe

Flere av hindringene handler om samspillet eller mismatchen mellom markedet og den enkelte. Når utleiere velger å ikke ville leie ut til bestemte grupper, som f.eks. innvandrere, er det et utslag av at markedet er slik at det er mulig å foreta slike prioriteringer. Boligsøkeren kan derimot ikke velge sin bakgrunn og det er vanskelig som enkeltperson i den enkelte sak å argumentere for at hudfarge osv. ikke har noe å gjøre med ens kvaliteter som leietaker. Kravet om fast jobb er et kriterium som den enkelte i en viss grad kan gjøre noe med. Annen forskning viser imidlertid at det forekommer utstrakt diskriminering på arbeidsmarkedet (Rogstad, 1998) i Norge og at det er vanskelig for personer med innvandrerbakgrunn å få fast jobb. Når det gjelder somaliere er gruppen blant de som av ulike årsaker har hatt store problemer med å komme i arbeid. En forklaring er at husholdningene i utvalget er kvinnedominert og ofte består av små barn, noe som vanskeliggjør arbeidsdeltakelse. Mangel på godt betalt jobb gjør samtidig at en ikke kan inngå leieforhold med for høye leier, hvis ikke kommunen vil betale og huseier aksepterer dette. En kvinne i utvalget som har som jobb å bistå flyktninger med å finne bolig, hadde fått denne begrunnelsen fra en norsk kvinne for at hun ikke ville leie ut til sosialhjelpsmottakere:

Jeg har betalt skatt i alle år. Jeg vil ikke ha skattepengene mine tilbake nå i form av husleie betalt over sosialbudsjettet. (Norsk kvinne, utleier)

En av informantene oppgir å ikke ha fått leie fordi de har for mange barn. Dette var overraskende lite, i forhold til at 16 % av utvalget består av mellom 7 og 11 personer. Det kan imidlertid hende at det brukes andre argumenter for å avslå. Under intervjuingen fortalte en kvinne om hvordan hun unnlot å fortelle at hun hadde mange barn. En annen fortalte at hun ikke fikk leie hybel fordi det ikke var lov å ha barn der.

4.4.6.5 Forpliktelser og forventninger

Somalierne har forpliktelser til å hjelpe sin familie, hvis de har det vanskelig. Det innebærer at flyktninger som bor i Norge må hjelpe andre i familien som har det vanskeligere. I boka 'Yesterday, Tomorrow' skriver Nuruddin Farah (2000) om flyktningene som lever i leire i Kenya. En del av dem fremstår som relativt velhavende, bl.a. fordi de får sendt penger fra nær familie som oppholder seg i vestlige land. For flyktingen som bor i vesten, er dette klart en økonomisk belastning. Det begrenser deres muligheter til å spare til å forbedre egen materielle situasjon i eksil. På den annen side fremstår det som opplagt at en hjelper sin nære familie som lever i en vanskelig situasjon.

På boligmarkedet i Oslo har det vist seg å være et problem at det forventes at somalierne er gjestfrie og åpner sine hus for andre som trenger et sted å bo. Boligene blir i noen tilfelle overfylte. Det kan bli mye lyd som plager naboer og som i siste instans kan føre til utkastelser av både gjester og leietakere. Flere av informantene var oppmerksomme på dette. De var opptatt av at gjestfriheten deres ikke måtte forstyrre naboene. Noen var også opptatt av at de ikke måtte forstyrre vertens privatliv. Det innebar at gjestene bare måtte være til stede for å sove og holde seg unna på dagtid. Til tross for at det er krefter i det somaliske miljøet som forsøker å begrense 'skadevirkningene' av gjestfriheten på omgivelsene, er det ikke til å komme forbi at mistanken om at boligen kan fylles opp, kan gjøre at utleierte foretrekker andre leietakere.

4.4.7 Strategier for å skaffe bolig

De fleste somalierne i undersøkelsen har hatt og har fortsatt vanskeligheter i forhold til å skaffe seg en tilfredstillende boligsituasjon. Likevel bor de fleste, om enn midlertidig. Mange av flyktingen som ble bosatt i Oslo på 80-tallet og senere, ble ikke bosatt i kommunale boliger, men fikk hjelp til å leie privat. Når kontraktene gikk ut, har de i prinsippet måttet klare seg selv (Bersaas og Steen, 2000).

4.4.7.1 Bo hos andre

Det er en vanskelig situasjon når en person eller en familie ikke har noe sted å bo. Det er vanskelig å avvise en av sine som ber om hjelp fra de som har tak over hodet. 38 % av utvalget har flyttet fra andre kommuner til Oslo. Flere bare flyttet og håpet at de skulle finne et sted å bo. Løsningen var ofte å flytte inn til familie eller bekjente inntil de fikk ordnet noe selv. Det samme gjelder for de som bor på midlertidige kontrakter. Mellom to leieforhold, bor de ofte hos andre. 39 % av informantene har bodd hos andre, fordi de ikke har hatt sted å bo. En som har kjøpt bolig, fortalte at hun nesten alltid hadde folk boende. Hun opplevde det som belastende, men samtidig som et slags sikkerhetsnett. Hvis hun selv kom i en vanskelig situasjon senere, visste hun at hun ville få hjelp. Det var en type hjelp som ikke kunne erstattes av sosialkontoret. Gjestfriheten er stor. Det er få som sier nei til å hjelpe andre som er uten bolig. En familie med seks barn som nettopp hadde fått en kommunal tre-roms bolig etter flere hospits opphold, tok f.eks. nesten med en gang inn en kvinne med barn. De bodde der i noen måneder før de fant noe eget. En annen, en enslig mor med et barn, fortalte hvordan hun opplevde det som en støtte å ha en annen boende. Kvinnen selv var i full jobb og måtte gå tidlig om morgenen. Når det bodde en annen voksen hos henne, kunne hun lage frokost til hennes datter, være hjemme etter skolen osv.

4.4.7.2 Lån av penger

En annen type hjelp som utveksles i nettverket er *lån av penger*. Det lånes litt fra flere til å dekke manglende egenkapital på lån, penger til depositum og andre utgifter som har med bolig å gjøre. En som kjøpte bolig la inn høyere bud enn det hun hadde lån til. Hun regnet med å kunne låne resten av venner, og det fikk hun. Det lånes også til kjøp av møbler. Lånene er uten renter.

4.4.7.3 Hjelp til å finne bolig

En fortalte hvordan hennes mor gikk rundt i området for å finne ut om det var noe datteren kunne leie. Hun gjorde lignede innsatser for andre som trengte hjelp til å skaffe bolig. Dette gjaldt bl.a. eldre kvinner som ikke kunne norsk. En annen fortalte hvordan hun hjalp venninner med bolig. Hun oppsøkte utleiere for dem og forhandlet frem leieavtaler.

4.4.7.4 Utteksling av informasjon

Det fortelles at det utveksles informasjon og erfaringer over et bredt spekter. Det handler bl.a. om arbeidsmarkedet, kurstilbud og muligheter på boligmarkedet. En som alltid har klart seg selv på boligmarkedet, fortalte hvordan han snappet opp informasjon fra andre om ledige boliger. Den boligen han bodde i på intervjutidspunktet, hadde han fått høre om gjennom bekjente på kafé. Et somalisk par skulle flytte pga. skilsmisse. Han tok kontakt med dem, fikk navnet på utleier og ringte for å få leie boligen. Andre forteller liknende historier. En som hadde fulgt med på annonser og vært på et utall visninger uten hell, fikk til slutt leie bolig gjennom bekjente. Hun hadde en pakistansk venninne som hadde en onkel som hadde en bolig han skulle leie ut. En annen side ved denne formen for nettverk, var at de "*lærte gjennom andres erfaringer*" og brukte erfaringene i sin leten etter bolig. Fordi å skaffe bolig var noe de fleste opplevde som vanskelig, snakket de ofte om egne og andres erfaringer på boligmarkedet.

4.4.7.5 Allianse med autoritetspersoner

Med autoritetspersoner menes i denne sammenheng personer som har større sannsynlighet enn somaliere til å nå frem på boligmarkedet. Fordi det oppleves å være diskriminering av somaliere på boligmarkedet, kan det derfor være nyttig å gå i allianse med en norsk person. En fortalte følgende historie:

Jeg måtte finne en ny leilighet, og leste annonser. Jeg så en leilighet rett i nærheten hvor det skulle være visning samme kveld. Jeg ringte og spurte om jeg kunne komme med en gang, men eier sa nei, jeg måtte vente til visningstiden. Da fikk jeg en norsk venninne til å ringe. Hun fikk komme med en gang, og vi gikk begge to. Eierne trodde det var hun som skulle leie og hun fikk kontrakten til underskriving der og da. Jeg skrev under og eier turte ikke protestere. (Kvinne, senere eier av borettslagsleilighet)

En annen familie som hadde bodd i flere lite tilfredstillende boligsituasjoner, var avhengig av hjelp fra sosialkontoret. Det skjedde aldri noe. De fikk heller ikke veiledning i hvordan de kunne prøve å skaffe bolig selv. De gikk til advokaten sin og han sendte brev til kommunen om at familien måtte få et sted å bo. Det hjalp og kommunen skaffet dem den boligen de bodde i på intervjutidspunktet.

4.4.7.6 *Bo sammen*

I en situasjon hvor det er vanskelig å finne et sted å bo, er en strategi å bo sammen med andre. Blant somalierne er det mange som bor hos andre mens de leter etter egen bolig. Noen få har skaffet bolig sammen med andre. En ung kvinne som bor sammen med en familie opplever dette som en utilfredsstillende situasjon, men samtidig var det den eneste muligheten hun hadde. Ved å dele med andre fikk hun et sted å bo og til en pris som kommunen var villig til å støtte. Å bo sammen på denne måten forekommer ikke ofte blant informantene i utvalget, men har vært en løsning for noen.

4.4.7.7 *Egenaktivitet*

Noen av informantene er tydelige på at de ikke kan forvente at andre skal hjelpe dem, verken kommunen, familie eller bekjente. Det er en holdning at man må være aktiv selv for å skaffe både jobb og et sted å bo. For noen er en slik holdning koplet med mistro til at f.eks. kommunen vil hjelpe en. En kan ikke sitte og vente, men må selv ta kontakt og oppsøke miljøer hvor det kan være mulig å oppnå det en er på jakt etter, f.eks. bolig. Aktiv oppsøking av nettverk og gjentatte besøk på boligkontor er eksempler på slik aktivitet.

4.4.7.8 *Strategi kjøp*

De som har kjøpt bolig har alle sammen funnet frem til boligen gjennom annonser i avisa og meglere. Ingen har kjøpt bolig av bekjente eller ved hjelp av bekjente. De har kjøpt på det åpne markedet. Overraskende er likevel at 50 % av selgerne hadde innvandrerbakgrunn, dog ingen somalisk. Et annet kjennetegn er at fire av åtte har fått etableringslån, mens bare en av åtte har fått lån i privat bank. En forteller imidlertid at det var krevende å søke etableringslån. Hun forteller at det var et stort byråkrati og at hun måtte vente i et halvt år fordi årets kvote var brukt opp. Andre kilder for finansiering har vært penger fra forsikring, salg av leilighet, oppsparte midler og lån fra familie og venner.

4.4.7.9 *Spontanitet, tilfeldighet og håp*

En av informantene hevder at somalierne lever og forholder seg mye til tilfeldigheter. Dette henger sammen med at mange opplever at de har liten kontroll over egen nåsituasjon, akkurat som de hadde liten kontroll over egen fluktsituasjon. For å klare seg innebærer det at de må makte å forholde seg spontant til situasjoner og muligheter som oppstår. Det hevdes at dette ikke er noe nytt for somaliere. Som et tidligere nomadefolk som alltid var i bevegelse og på reise, var de vant til å forholde seg til vesentlige ting som å overleve. Fokus på overlevelse, innbar at de foretok handlinger som de ikke visste resultatet av og som kunne innebære risiko. Det at mange har flyttet fra en distriktskommune til Oslo uten at det er planlagt på forhånd hvor en kan bo, er et eksempel på dette. Det er flere eksempler på hvordan informanter har løst sin boligsituasjon forholdsvis spontant. En som fikk en uke på seg til å flytte, visste ikke hva hun skulle gjøre. I sin fortvilelse fortalte hun kjøpmannen på hjørnet hva som hadde skjedd. Han svarte, også spontant, ”*jeg kjøper en bolig så kan du leie den!*” Etter tre dager var det ordnet og de fikk kontrakt på to år som senere er fornyet. Før de får beskjed om å flytte, gjør hun ingenting i forhold til å skaffe ny bolig. De bor bra og er fornøyd med boligsituasjonen. En annen fikk avslag på etableringslån. Hun hadde ikke noe alternativt sted å bo, og reiste til London med barna for å bo hos søsteren sin. Da hun kom tilbake viste det seg at avslaget var omgjort. Hun hadde 10 dager på seg til å finne en bolig. Hun fikk en slektning til å passe barna, kjøpte mobiltelefon og brukte all tid på å ringe på annonser og gå på visninger.

Hun la inn høyeste bud uten å ha alle pengene, og regnet med at hun fikk låne resten av venner.

4.4.7.10 Mangel på strategier

Hvis det er riktig at somalierne forholder seg relativt spontant til tilværelsen, er det ikke så rart at det virker som en del av informantene mangler strategier for hvordan de skal klare å forbedre sin boligsituasjon. Strategier er forbundet med en viss grad av planer for fremtiden. For å lage planer og hvordan en skal nå dem, må en ha en viss innflytelse over eget liv og oversikt over noen alternativer i den konteksten en befinner seg. Med det store kapitalbehovet som er nødvendig for å etablere seg på boligmarkedet, oppstår det et gap mellom informantenes muligheter og kravene på boligmarkedet. I en slik situasjon blir det lett til at en ikke ser andre muligheter enn å søke og håpe på kommunal bolig. På spørsmål om hva som har hjulpet informantene i deres søken etter bolig, svarte 22 % at de ikke har fått hjelp fra noen, verken fra eget nettverk eller fra kommunen. På spørsmål til av en av informantene om hva hun og mannen prøver å gjøre for å bedre sin situasjon, ble det svart: *"Hva kan vi gjøre? Nordmenn er så vanskelige!"* Dette utsagnet handler antakelig både om manglende meningsfull kontakt mellom informanten og norske miljøer, og manglende samsvar mellom informantens erfaringer fra hjemland i forhold til boliganskaffelse og boligsystemet hun møter i Norge.

4.4.8 Faktorer som kan bidra til å forklare somaliernes boligsituasjon

Somalierne situasjon på boligmarkedet er preget av utestengning og lite kontroll. Dette avsnittet vil derfor være fokusert på hva det er som kan forklare dette, heller enn hva som har bidratt til at de har klart å løse sin boligsituasjon innenfor en kontekst de selv ikke har innflytelse på. Det har vært spesielt uheldig for denne gruppen at boligmarkedet i Oslo har vært preget av høy etterspørsel og høye priser i det meste av perioden, bortsett fra på begynnelsen av 90-tallet da det var svikt i markedet og vanskelig å selge nye boliger. Akkurat dette fenomenet var heldig for en del boligsøkere som fikk kommunal bistand. De fikk kjøpe nye boliger for fellesgjelda og ble således etablert på det alminnelige boligmarkedet. Et annet fenomen som har vanskeliggjort denne gruppens stilling på boligmarkedet, er at mange av flyktningene som ble førstegangsbosatt i Oslo, ikke ble bosatt i kommunal bolig, men i private leieforhold på tidsbegrensede kontrakter. Når kontraktene gikk ut måtte flyktningene i prinsippet selv finne bolig.

4.4.8.1 Prioritering – overleve

Somalierne flyktet fra Somalia for å overleve. De flyktet fra flyktningleire i Kenya med samme hensikt, å overleve som menneske, bort fra kategorien flyktning i den kenyanske konteksten. Det kan virke som overlevelse og det å forholde seg til øyeblikket har vært det vesentlige også for oppholdet i Norge. Situasjonen på boligmarkedet har forsterket fokuset på overlevelse. En annen grunn er som nevnt at somalierne kom til en totalt ukjent kontekst hvor sammenhenger var ukjente og hvor de hadde ingen eller liten kontroll over egen situasjon. F.eks. da de kom til Norge som asylsøkere, hadde de (selvsagt) ikke kontroll over avgjørelsen av asylsaken, de hadde liten innflytelse på når og hvor de ble bosatt i Norge, de kjente ikke språket og kulturen og de hadde lite å si i forhold til om deres tidligere utdanning og ev. arbeidserfaring ble akseptert på arbeidsmarkedet. I tillegg var det nye samfunnet de kom til skeptiske til religionen deres, måten de organiserte privatlivet på, med arrangerte ekteskap,

flerkoneri, høy grad av skilsmisse og som følge av dette, tradisjon for stebarn i familien. Å ha liten kontroll over egen situasjon gjelder også andre grupper av flyktninger. Men, det virker som den somaliske gruppen trenger tid til å omstille seg til nye omgivelser, og at majoritets-samfunnet trenger tid til å finne måter å inkludere gruppen på, særlig på bolig- og arbeids-markedet.

4.4.8.2 Offentlig hjelp – et tveegget sverd

Som flyktninger har somalierne hatt rett til hjelp til etablering i Norge. Utlendingsdirektoratet sammen med kommunene har hatt plikt til å skaffe flyktningene en første bolig. De har også hatt rett til sosialhjelp til livsopphold hvis de ikke har hatt arbeidsinntekt. De som har kommet på familiegjengenforening har flyttet til familien sin, på hospits eller kommunen har hjulpet til med å skaffe egnet bolig. Flyktningene har på en måte blitt opplært til å forvente hjelp, samtidig som de er avhengige av å kunne klare seg mest mulig selv, for å oppnå en tilfredsstillende boligsituasjon i Norge som de selv har kontroll over.

Det kan virke som retten til hjelp fra det offentlige er et tveegget sverd for den somaliske gruppen. For nyankomne og for enslige forsørgere er det en nødvendighet for å overleve. Hvis familiene derimot ikke forsøker å redusere avhengigheten av offentlige overføringer over tid, vil de ha liten mulighet til å få økt kontroll over egen boligsituasjon. En kvinne som har vært i Norge i 13 år og som er i full jobb, er bekymret for en del av mennene. Hun sier det er nytt for dem at de ikke behøver å jobbe for å få penger. Og, selv om de ikke får så mye, så får de nok, i den forstand at de kan overleve uten å jobbe her. Det er imidlertid ikke nok i forhold til å få en tilfredsstillende boligsituasjon for seg og for familien. Dersom det er et ønske å få kontroll over egen bolig- og livssituasjon, må somalierne bevege seg i retning av eiermarkedet, eller boligpolitikken må endres. Det må enten bygges rimelige, regulerte utleieboliger hvor en kan bo ubegrenset i tid, eller det må bli lettere å erverve bolig med offentlig hjelp til å dekke de løpende utgiftene. Inntil og samtidig med at politikken endres, må de somaliske husholdene bli mer aktive på arbeidsmarkedet for å kunne ta mer kontroll over egen situasjon på boligmarkedet.

4.4.8.3 Organiseringen av familiene har konsekvenser for forholdet til det offentlige

De somaliske husholdningene i utvalget er kvinnedominert. Mange kvinner har kommet alene som flyktninger eller sammen med barn. Noen har hatt menn i Norge, noen i andre land. Noen har giftet seg med en somalisk mann i Norge, eller ektemenn har kommet på familie-gjengenforening. Flere har skilt seg i Norge. Skilsmisse er tradisjonelt ikke forbundet med negativt stigma i det somaliske miljøet (Lewis, 1994). Det har vært et stort sosialt press fra det somaliske miljøet og fra familie i andre land til å føde barn, selv om man lever i en usikker flyktningsituasjon. Konsekvensen er at mange kvinner er opptatt med små barn og har hatt begrenset mulighet til å engasjere seg på arbeidsmarkedet. Fra hjemlandet har de ikke hatt tradisjon for arbeid utenfor hjemmet. Der var det mannens oppgave å sørge for økonomien i familien. I Norge har imidlertid mye av økonomien vært knyttet til kvinnene, fordi de har hovedansvaret for barna og fordi overføringer fra det offentlige i stor grad følger den som har ansvaret for barna. Til en viss grad kan en si at det offentlige har overtatt mannens rolle som ”skaffer”. For å endre den midlertidige situasjonen på boligmarkedet, må imidlertid husholdet skaffe seg arbeidsinntekt, slik boligmarkedet fungerer i Norge. Alle husholdene som har kjøpt bolig, har minst en arbeidsinntekt.

4.4.8.4 Aktivitet for å bedre egen situasjon på arbeidsmarkedet

37 % av husholdene i utvalget har arbeidsinntekt. 18 % av informantene har fulltidsjobb. De fleste av disse er kvinner. 34 % av ektefellene har yrkesinntekt. Utover dette har en stor andel av informantene engasjert seg i aktiviteter for å styrke egen stilling i Norge, i forhold til egne barn og i forhold til arbeidsmarkedet. Rundt ¾ av informantene er enten i jobb, går på norskkurs, Amo-kurs eller er i utdanning ved siden av å ha ansvaret for hjemmet. To er meldt arbeidsledige. Dette tyder på at det er aktivitet for å komme i arbeid, noe som på sikt kan bedre situasjonen på boligmarkedet. Interessen for kvalifisering stemmer med en annen undersøkelse om arbeidsledigheten i det somaliske miljøet i Oslo av H. A. Keynan (1999). Her forklarer somalierne selv sin lave arbeidsdeltakelse med at de snakker for dårlig norsk, har for lite utdanning eller ikke får anerkjent den utdanningen de faktisk har. I tillegg er de opptatt av at de mangler relevant arbeidserfaring og er lite kjent med det norske arbeidsmarkedets organisering og lover. I rapporten kommer det også frem at somaliere som gruppe har fått et dårlig rykte hos arbeidsgivere, noe som reduserer mulighetene på arbeidsmarkedet.

Å få jobb er dermed ikke alltid enkelt. Selv til vaskejobber kreves det gode norskkunnskaper. En kvinne fortalte hvordan hun hadde løst problemet med behovet for norsk i jobben. Hun hadde skaffet seg mobiltelefon, og hver gang arbeidslederen sa noe til henne som hun ikke forsto, ringte hun en venninne som var god i norsk. Arbeidslederen snakket på telefon med venninnen, og venninnen oversatte tilbake på telefon. For å beholde jobben hadde kvinnen funnet frem til en alternativ måte å løse et språkproblem på.

En informant hadde reflektert over dette at somalierne som gruppe var relativt lite aktive på arbeidsmarkedet. Hun var opptatt av at en del av vanskelighetene var forbundet med det å akseptere at en måtte gå ned i status. Mange av somalierne som har flyktet til et vestlig land, er del av middelklassen. Mange bodde i byene i romslige hus. I 67 % av husholdene i utvalget hadde minst en av de voksne videregående skole eller mer. 20 % hadde utdanning på universitetsnivå. Bare 5 % var uten utdanning. Det var imidlertid ikke ensbetydende med å være fattig. I Somalia kan en godt eie eiendom, buskap og drive handel uten skolegang.

Jeg hadde en jobb forbundet med status i Mogadishu. Det var en voldsom overgang til å være flyktning i mottak. Jeg måtte jobbe med meg selv for å klare å begripe hva slags fremtid jeg kunne ha i Norge. Jeg skjønnte at jeg ikke ville få noen tilsvarende jobb. Jeg kunne engelsk, men ikke norsk. Jeg var ikke relevant i Norge, slik jeg hadde vært det i Somalia. I Norge måtte jeg begynne nederst og jobbe meg oppover. Jeg måtte klare å legge bak meg hva jeg hadde vært før og begynne på nytt. Det tror jeg er det vanskeligste for somaliere i Norge, å legge bak seg hva de var hjemme og forstå at her har det ingen betydning i forhold til posisjon. Å forstå at posisjon i Norge må erverves fra bunn av. De erfaringene vi har kan imidlertid ha betydning for hvordan vi klarer å forholde oss til nye situasjoner. Da jeg skjønnte at jeg måtte begynne nederst, begynte jeg å vaske doer. Men jeg satte meg mål, jeg skulle videre. Etter å ha vasket doer, har jeg hatt andre jobber. Nå er jeg miljøarbeider. Mannen min har tatt utdanning i Norge og har fått jobb i forhold til det. Problemet for mange somaliske menn i Norge, er at de ikke klarer å begripe at de ikke behøver å vaske resten av tiden i Norge. De må sette seg mål slik at de kommer videre. Jeg tror det er bra at flere bydeler skal starte prøveprosjekt med at en må jobbe for å få økonomisk støtte. De voksne må komme seg ut for å tjene penger. Vi er ikke vant til å få penger uten å måtte gjøre noe. (Somalisk kvinne med høy sosio-økonomisk status fra Somalia)

Kvinnens erfaring er på mange måter at en må tvinge seg selv til å akseptere og forstå at en i norsk sammenheng er å betrakte som en fattig og ubetydelig flyktning, selv om en hadde innflytelse i Somalia. Samtidig er hun opptatt av at det er mulig å gjøre noe med egen situasjon. Til en viss grad bryter dette med den somaliske tradisjonen hvor en i mye større

grad er født inn i roller og posisjoner, mens en i Norge har en viss mulighet til å påvirke egen situasjon og posisjon og gjøre karriere.

4.4.8.5 *Ingen tradisjon for å spare*

Ingen av informantene har snakket om at de har vært opptatt av å spare. Mangel på penger i Norge har lært dem til å økonomisere med det de har, men ifølge en av nøkkelinformantene har de ikke tradisjon for å spare.

Hjemme hadde vi nok penger, vi var ikke bekymret. Her synes norske noe er dyrt hvis det koster 1000 kroner, enda de har mer penger enn oss! Vi sparer ikke så mye og derfor er det vanskelig å skaffe bolig. Vi låner av hverandre til depositum, men klarer ikke å spare nok til egenkapital til å kjøpe bolig. Nå må vi tenke mer økonomi enn hjemme og det er for så vidt bra, men vi er ikke vant til det.

Dessuten synes vi det er viktig å ha det fint inne. Alle somaliere vil ha skinnmøbler. Noen kjøper brukt, noen nytt og noen på avbetaling og det blir jo kjempedyrt! De fine møblene er en måte å vise at vi hadde det bra i Somalia. I Norge har vi ikke så mange andre måter å vise at vi er eller gjerne vil være noe mer enn fattige flyktninger. (Kvinne, veletablert)

Informanten har observert at pakistanere gjør det på andre måter. De har lavt forbruk, sparer og deler husholdning.

4.4.8.6 *Sikkerhetsnett*

På bakgrunn av intervjuene virker det som en del av somaliene har et utstrakt nettverk som kan aktiveres ved behov. Samtidig er det skiller mellom klaner og grupper som har stått mot hverandre i krigen. Det hevdes, i alle fall blant kvinnene at skillene mellom klanene er redusert i Norge. De som er del av store familier har bl.a. den fordel at de kjenner mange som de er i slekt med og som man av den grunn føler et slags samband med. Selv om man ikke har jevnlig kontakt, kan slektskapet og andre bekjente fungere som et slags sikkerhetsnett i vanskelige situasjoner. Det som kjennetegner somaliene og som er viktig i forhold til nettverket, er at det virker som de deler med andre av det de har, selv om de selv ikke har i overflod. Dette har betydning når en har problemer med å skaffe seg et sted å bo. Selv om andre selv bor trangt, hersker det en gjensidig forventning om gjestfrihet. Angående forpliktelser i familienettverk fortelles det at hvis f.eks. en bror tjener penger og klarer seg, må han hjelpe sine brødre til de også klarer seg. Dette er en tradisjon som mange har brakt med seg fra Somalia. En kvinne fortalte at hennes far tidligere jobbet i Kuwait. For det han tjente måtte han sørge for sin egen familie som bestod av kone og seks barn, pluss sine tre brødre som bodde i Somalia. Forholdet til å dele med andre gjelder enten en har skaffet bolig selv eller har fått hjelp, enten en tjener penger selv eller får offentlig bistand. En fortalte følgende lignelse i forhold til det å dele med andre:

Hvis du er tørst og en gir deg et glass vann for å stille tørsten, så har han ikke noe med om du deler vannglasset med en annen som heller ikke har noe å drikke.

Lignelsen legger ansvaret for hvordan en vil forvalte det en har på den enkelte. Den viser at det er en egenverdi å dele med andre. Samtidig sier den ingenting om at du fordi du har delt med andre, har rett til et nytt glass vann.

4.4.8.7 Egen boligsituasjon i Somalia

Mange av de som har kommet til Norge tilhørte middelklassen i Somalia. Endel var nomader og noen var handelsmenn. Mange kom fra hovedstaden Mogadishu hvor de bodde i romslige boliger med 3-5 soverom. Andre kom fra byer nord i Somaliland og fra grenseområder mot Kenya. De som bodde i hus hadde hage. Andre bodde i leiligheter. Det ble fortalt at de som hadde offentlige stillinger fikk bolig med jobben. Jo høyere stilling, jo bedre bolig. Møbler og hushjelp fulgte med boligen. En fortalte at han bodde i studentbolig før han flyktet. En annen fortalte at hun kom fra en bondegård på landet. En var vokst opp i Kuwait hvor faren var oljearbeider. Der bodde familien i en 4-roms leilighet av høy standard. Når det gjaldt standarden på husene i Mogadishu, var det varierende, men de hadde god plass. De rike hadde fine møbler, importert fra Italia.

4.4.8.8 Forventninger til fremtiden

I overveiende grad ønsker somalierne som er intervjuet å vende tilbake til Somalia. ”*Somalia hvis fred*” er et utsagn som går igjen. Likevel sier ¾ at de ikke vet om de faktisk kommer til å flytte tilbake. De vet ikke om de har noe å flytte til. Det har sammenheng med at somalierne flyktet fra krig og vold, mer enn at de flyktet til noe. Det har også sammenheng med at mange familier er blitt spredd over store deler av verden, og at de ved å vende tilbake kan ha lite håp om å få se disse igjen. Det har antakelig også sammenheng med at det er få som føler seg inkludert og velkommen i det norske samfunnet, så de er usikre på om de vil bli boende her. En sammenligner situasjonen i Norge med Sverige.

En somalier som bor i Sverige i 5 år føler seg som svensk. En somalier som bor i Norge i 10 år, føler seg som somalier. Dette henger ikke sammen med arbeidsmarkedet, men at i Sverige får vi en stabil leiebolig. Vi får på en måte slippe inn i det svenske hus. Somaliere som må flytte rundt på det private leiemarkedet opplever ikke å ha fått flytte inn i det norske hus. (Ung mann som har klart seg uten offentlig hjelp på boligmarkedet)

En jente på 16 år som går på skolen og snakker flytende norsk, sier hun vil reise hjem på dagen om det blir fred hjemme. Andre tvilte på mulighetene for varige fredsløsninger og innstilte seg på å bli lenge i Norge. Familier med barn var opptatt av at barna følte seg som norske, de ville være fremmede i Somalia. Et annet forhold som bandt til Norge var mulighetene for utdanning. Flere voksne hadde ambisjoner på egne og på barnas vegne. Som en sa; barna kan aldri få så bra utdanning i Somalia som i Norge. Blant de voksne som tok utdanning, var det imidlertid flere som vurderte utdanning på bakgrunn av hva som var omsettelig i ulike land. Sykepleierutdanning, media og økonomi var eksempler på dette.

Høsten 2000, etter at det hadde vært valg på ny president i Somalia, var det noen som begynte å håpe. Det var en aksjon på gang blant somaliske flyktninger. Alle som kunne, skulle betale \$ 100 hver til statskassen i Somalia for å bidra til å bygge opp landet. Det ble fortalt at en del hadde flyttet tilbake fra USA og Canada. Det ble fortalt om fire barnefamilier fra Oslo som hadde flyttet sommeren 2000. En av hovedinformantene fortalte at hun selv planla å flytte tilbake våren 2001. Selv om hun var blant dem som klarte seg relativt bra, ønsket hun å flytte hjem. En grunn var at hun etter hvert hadde fått fire sønner. Hun mente det var umulig å oppdra fire gutter på en god måte i Oslo. En annen grunn var knyttet til det lite inkluderende norske miljøet. Hun fortalte at flere av naboene ikke hilste, de gikk bare rett forbi. Det mistrivdes hun med. Sommeren 2000 hadde hun besøkt slekt i andre europeiske land og hadde opplevd at menneskene der var mer åpne og mindre skeptiske enn nordmenn.

Som andre innvandrergupper søker somaliere norsk statsborgerskap etter som de oppnår tilstrekkelig botid i landet. Begrunnelsen som blir gitt er ikke at de føler seg som norske, men at de trenger papirer og pass. Mange var uten pass da de kom, og med norsk pass blir det mulig å reise. Det er også en fordel at de slipper å søke visum når de reiser i Europa.

4.4.9 Oppsummering

De somaliske informantene i denne undersøkelsen er som gruppe ikke etablert på boligmarkedet. Men, det er likevel unntak som viser at det er mulig å oppnå en tilfredsstillende boligsituasjon og at offentlige hjelpeordninger som etableringslån er av betydning for denne gruppen. Noen informanter som var i en slik situasjon at etableringslån kunne være aktuelt, visste imidlertid ikke at de hadde mulighet til å søke. Få har opparbeidet tilstrekkelig inntekt til å få boliglån i privat bank. Det viser seg også at de som har fått hjelp av kommunen til å kjøpe leilighet uten å ha tilstrekkelig yrkesinntekt, har oppnådd en ordnet tilværelse hvor de kan bruke energi og krefter på andre ting enn å jakte på bolig. De har fått anledning til å bli kjent i og bli en del av et nabolag. Barna inngår i nettverk med andre barn i nærmiljøet og har trygghet for at de får fortsette på skolen de har begynt på.

Som gruppe har somaliene forsøkt det meste i forhold til kjente måter å forsøke å skaffe bolig på. De fremgangsmåtene som har vært skåret med mest hell, har vært å gå igjennom kommunen for å få leie kommunal bolig, eller få bistand til å leie privat, eller å bruke sitt nettverk. Eget nettverk har fungert i forhold til å få bo hjemme hos andre mens en selv er uten bolig, få vite om ledige boliger som en kan leie, og i forhold til å låne penger til boligformål. Midlertidigheten knyttet til det å bo, har imidlertid krevd av boligsøkerne at de har klart å gripe de sjansene som tilfeldig har bydd seg. Det innebærer en evne til å forholde seg spontant til muligheter samtidig som en tror at situasjonen vil ordne seg når det er nødvendig. F.eks. når kontrakten på boligen går ut. Det problematiske i forhold til dette er at det ikke handler om å forholde seg spontant til boliganskaffelse en gang, men over tid, i en rekke ulike leieforhold.

Samtidig som mange har glede av å være del av et nettverk, er det relativt mange (22 %) som verken har venner eller familie som de kan få hjelp fra i Norge. De blir således helt avhengige av hjelp fra det offentlige, hvis de ikke klarer seg. I slike situasjoner blir relasjonen til og kvaliteten på den offentlige hjelpen av avgjørende betydning for den boligsøkendes livssituasjon.

Hovedinntrykket av gruppen er at somaliere i Oslo lever som en slags ufrivillige nomader. En er opptatt av at de som folk er nomader, men da har de sitt eget telt og bestemmer selv når de vil flytte. Situasjonen i Oslo er for mange mer å betrakte som en fortsettelse av flyktningtilværelsen. Det hevdes at flyktninger på flukt som lever under akutt stress bare er opptatt av øyeblikket (Beiser, 1987, s. 437). Fortid og fremtid blir fortrent og uvesentlig i forhold til å overleve. Det kan innebære at også erfaringer og kunnskap man hadde før blir satt til side og ikke gjort relevante i den nye konteksten en befinner seg i som flyktning. På mange måter kan det være likhetstrekk mellom det å være på flukt i eget land og å være på jakt etter et fast tilholdssted/bolig i Norge. Begge deler er for mange preget av hjemløshet, fremmede mennesker, kortvarige og usikre relasjoner og mangel på beskyttelse og opplevelse av kontroll over egen situasjon. Når en ikke opplever kontroll over egen situasjon, blir den enkeltes strategier snarere knyttet til overlevelse her og nå, enn fremtid. Planlegging av egen fremtid

krever at en har noe innflytelse på hvordan det vil gå en fremover. Den manglende kontrollen og oversikten henger selvsagt sammen med at boligmarkedet i Osloregionen på slutten av 90-tallet har lite å tilby folk uten fast arbeid og penger. På den annen side har det vist seg at somalierne lager strategier på andre områder av livet som de har mer innflytelse på. Det gjelder bl.a. kompetanseoppbygging i forhold til arbeidsmarkedet.

Det kan virke som den usikre boligsituasjonen for somaliere i Oslo bidrar til å forlenge flyktnings-tilværelsen. Situasjonen handler om å overleve på boligmarkedet, å ha et sted å bo med sin familie hvor en kan føle seg trygg. Så lenge en som person ikke har fått erfaringer for at en ikke lenger er på flukt, vil en oppføre seg som om man er på flukt. Usikkerheten er nærværende både i en selv og i omgivelsene som er vanskelige å forstå og ha innflytelse på.

5 Analyser på tvers av casene

I dette kapitlet forsøker jeg å kaste lys over hva som skiller og hva som er likt mellom de tre etniske gruppene, hva gjelder inkludering eller ekskludering på boligmarkedet. Fordi økonomi har så stor betydning for boliganskaffelse, starter kapitlet med en sammenligning mellom de tre gruppenes økonomiske evne, basert på inntektsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå. For å sette gruppene i relasjon til nordmenns håndtering av boligmarkedet, har jeg dernest identifisert ulike hjelpetiltak som nordmenn som gruppe disponerer ved boliganskaffelse og sett på forekomsten av disse blant informantene i de tre gruppene. Sammen med de empiriske casebeskrivelsene, utgjør dette bakgrunnen for å sammenlikne og forklare mønster for utestengning og strategier for inkludering på boligmarkedet blant de tre gruppene. Til slutt er det med noen betraktninger om hva slags virkninger prosessene i majoritetssamfunnet har for de etniske minoritetenes muligheter og oppnådde resultater på boligmarkedet.

Når en vurderer hvor godt de tre gruppene har lyktes, er det viktig å ha i mente at de ble valgt fordi de er ulike på vesentlige variabler som antas å ha betydning for hvor godt en klarer seg på det norske boligmarkedet. De hadde ulike motiver for å komme til Norge, har ulik oppholdstid i landet og har blitt møtt med ulike forventninger fra majoritetssamfunnet. Resultatet slik vi ser det i dag, er at pakistanerne som gruppe er etablert på boligmarkedet, mens somalierne er på vei inn i samfunnet. Tamilene befinner seg i en slags mellom posisjon. En kan imidlertid stille spørsmål ved hvorfor det skal ta så mange år å oppnå en tilfredsstillende boligsituasjon. Ut fra en samfunnsøkonomisk synsvinkel skulle en tro det ville lønne seg å sørge for at innbyggere raskest mulig får en tilfredsstillende boligsituasjon. Å bo trygt er en forutsetning for stabile oppvekstvilkår, og for mulighet til å engasjere seg i utdanning og arbeid.

5.1 Variasjoner mellom de tre gruppenes økonomiske evne

I et markedsstyrt boligmarked som det vi finner i Oslo, er det enkeltes husholds økonomi helt avgjørende for hva slags boligsituasjon en har mulighet til å oppnå. Selv om det er flere forhold som har hatt betydning for hvordan informantene i de tre casegruppene har klart seg på boligmarkedet, fremstår økonomi som helt vesentlig når en har valgt å bo i Oslo. Når det gjelder økonomi handler det ikke bare om at en har penger, men også hvor pengene kommer fra. Penger fra egen inntekt og fra løpende, faste offentlige overføringer som ulike trygder, aksepteres som grunnlag for lån til kjøp av bolig, såfremt den samlede inntekten i husholdet er høy nok og forutsigbar. Penger som stammer fra sosialhjelp har ikke samme verdi, selv om kommunen betaler høye beløp for dekke husleie som går til private utleiere. Kommunen vil som prinsipp ikke dekke oppbygging av privat formue gjennom kjøp av bolig til økonomisk vanskeligstilte, når de løpende bokostnadene må dekkes med sosialhjelp. Dette selv om det kan hjelpe vanskeligstilte til å etablere seg på boligmarkedet. Bankene aksepterer heller ikke sosialhjelp som sikker inntekt, såfremt ikke kommunen vil garantere for fremtidige utbetalinger. Fordi strukturen på boligmarkedet er slik at boligetablering så sterkt er knyttet til det å eie egen bolig, har dette betydning for de som av ulike grunner ikke klarer seg uten sosialhjelp for å bo.

Tabellen nedenfor viser gjennomsnittlig inntektsregnskap for familier fra Pakistan, Somalia og Sri Lanka for 1997, basert på tall fra Statistisk sentralbyrå. Inntektsregnskapet er regnet ut for familier og ikke husholdninger. Det innebærer for eksempel at hvis familier bor sammen, noe som ikke er uvanlig blant en del etniske minoritetsgrupper, så vil de enkelte familiene i husholdningen stå oppført med hver sin inntekt. Dette innebærer at gjennomsnittlig familieinntekt i mange tilfelle vil være lavere enn gjennomsnittlig husholdningsinntekt.

Tabell 8: Inntektsregnskap for familier²⁹, etter referansepersonens landbakgrunn. Førstegenerasjonsinnvandrere. Pakistan, Somalia og Sri Lanka. Gjennomsnittlig beløp. 1997. Kroner. Kilde: SSB Inntektsstatistikk 1997. Bestilte tabeller.

	<u>Pakistanere</u>	<u>Tamiler</u>	<u>Somalier</u>
Yrkesinntekter	162 000	208 600	38 000
+ Kapitalinntekter	8 200	1 400	200
+ Overføringer	81 300	41 600	102 100
Av dette :			
Pensjoner fra folketrygden	29 800	4 300	10 700
Arbeidsledighetsstrygd	6 000	13 300	5 100
Barnetrygd	18 500	9 800	15 500
Bostøtte	1 700	500	4 300
Sosialhjelp	11 100	7 000	49 600
= Samlet inntekt	251 400	251 500	140 300
- Sum utlignet skatt og negative overføringer	49 800	56 100	10 600
= Inntekt etter skatt	201 700	195 400	129 700
Antall familier	5 968	3 668	2 464

Tabellen viser at mens tamilene har høyest arbeidsinntekt, er det pakistanerne som kommer ut med høyest inntekt etter skatt. Begge gruppene har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Blant somalierne er det annerledes. I denne gruppen er faste, offentlige overføringer størst, dernest sosialhjelp og til slutt yrkesinntekt. Selv om det gis mye i overføringer til den enkelte familie, blir likevel gjennomsnittsinntekten 65'-70' kroner lavere enn for pakistanere og tamiler. Tatt i betraktning at de somaliske familiene jevnt over også teller flere personer, betyr dette i praksis enda større forskjell i inntekter, i somaliernes disfavør. Dette inntektsbildet har helt klart betydning for gruppens utsatte stilling på boligmarkedet. I tillegg til at pakistanske og tamilske familier har høyere inntektsnivå, bodde flere av informantene i hushold som besto av flere familier. Kopling av familier og dermed inntekter i en husholdning har stor betydning for husholdningens økonomiske evne og muligheter til å konkurrere på boligmarkedet.

²⁹ Fra SSB's inntektsstatistikk for 1997, egne tabeller utkjørt for denne undersøkelsen. **Om inntektsstatistikk for innvandrere;** Inntektsstatistikken er basert på opplysninger fra ligningsregisteret, selvangivelsesregisteret, lønns- og trekkoppgaveregisteret, sosialhjelpsregisteret, Statens lånekasse for utdanning, Husbankens bostøtteregister og registre i Rikstrygdeverket. Statistikken omfatter bosatte i Norge ved utgangen av det aktuelle inntektsåret. Familie er benyttet som enhet i begge tabeller. Gruppering av personer til familier er foretatt ved hjelp av et familienummer som er knyttet til hver enkelt person. Familienumrene blir holdt løpende à jour ved meldinger om vigslar, skilsmisser, dødsfall, flyttinger med videre. Innvandrerfamilier er i denne statistikken avgrenset til familier hvor referansepersonen er førstegenerasjonsinnvandrer uten norsk bakgrunn. Landbakgrunnen til referansepersonen i familien avgjør om vi snakker om pakistanske familier, somaliske familier eller familier fra Sri Lanka. For gifte par vil referansepersonen være mannen, mens det for samboerpar med felles barn vil være kvinnen. En enslig person blir regnet som en egen familie i statistikken. Samboerpar med særkullsbarn (ingen felles barn) og samboerpar uten barn regnes som to familier. Inntektstallene er ikke korrigeret for forskjeller i familiestørrelse.

Forklaringen på forskjellene i yrkesdeltakelse og inntekt mellom gruppene, kan ikke bare forklares med at pakistanere og tamiler har vært lenger i Norge enn somaliere og fått bedre anledning til å etablere seg på arbeidsmarkedet. Det viser neste tabell. Alle gruppene øker sin andel av yrkesinntekt over tid, men nivået er ulikt gruppene imellom.

Tabell 9: Yrkesinntekt og inntekt etter skatt for familier, etter referansepersonens landbakgrunn og år for første opphold i Norge. Førstegenerasjonsinnvandrere. Pakistan, Somalia og Sri Lanka. Gjennomsnittlig beløp. 1997. Kroner. Kilde: SSB. Bestilte tabeller.

Pakistan	Gj.snitt	Før 1988	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Yrkesinntekter	162 000	170 800	131 200	137 900	124 900	138 300	163 100	162 600	172 700	153 800	145 300
= Inntekt etter skatt	201 700	219 400	159 500	153 900	142 900	157 000	173 400	165 400	178 800	154 300	136 600
Antall familier	5 968	4 525	292	216	116	87	106	91	100	137	110
Sri Lanka	Gj.snitt	Før 1988	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Yrkesinntekter	208 600	244 600	200 600	184 100	205 100	202 500	161 000	150 300	148 800	126 900	113 700
= Inntekt etter skatt	195 400	225 800	189 800	175 200	193 300	189 700	168 100	151 200	154 000	123 000	101 300
Antall familier	3 668	2 027	253	288	228	201	163	123	33	80	115
Somalia	Gj.snitt	Før 1988	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Yrkesinntekter	38 000	97 700	61 500	57 500	41 900	43 900	32 200	18 800	18 900	15 500	5 800
= Inntekt etter skatt	129 700	174 300	153 700	150 100	140 900	139 100	122 200	119 100	132 400	116 700	107 200
Antall familier	2 464	197	199	309	196	335	284	254	170	170	128

Selv om mange får overføringer, viser tabellen at yrkesinntekten stiger for alle gruppene etter som botiden i Norge øker. For somaliere som har bodd i Norge fra før 1988 er den gjennomsnittlige yrkesinntekten på i underkant av kr 100 000, mens den for pakistanere er på ca. kr 171 000 og for familier på ca. kr 245 000. På bakgrunn av tabellen kan vi ikke si noe om hvorfor familier øker sin yrkesinntekt mer enn de to andre gruppene etter som botiden i Norge øker. At nyankomne pakistanere har høyere yrkesinntekt enn tamiler, kan forklares med at de kommer til etablerte familier som enten kan formidle jobber eller kjenner godt til hvordan en kommer seg raskt i arbeid på annen måte. Fra casene har det imidlertid kommet frem at pakistanerne har kommet som arbeidsinnvandrere, tamilene som studenter og flyktninger og somaliene som flyktninger. Fra de

to første gruppene var det hovedsaklig arbeidsføre menn som kom først og deretter familiene. Slik var det ikke blant somaliene. Der kom mange kvinner og barn først. Uforholdsmessig mange av de somaliske familiene består av krigsenker med eller uten barn, separerte og skilte³⁰, og gifte kvinner hvor mannen ikke har kommet til Norge. Det gir dårlig grunnlag for rom for yrkesdeltakelse i en familie og gjennomsnittlig inntekt blir lav. Botid alene i forhold til oppnådd boligsituasjon, virker dermed ikke likt innenfor de tre gruppene. Andre forhold som husholdningssammensetning, kvalifikasjoner inkludert språkkunnskaper og opplevelse av muligheter vil også ha betydning.

5.2 Variasjoner i tilgang på alminnelige 'hjelpetiltak' for å skaffe bolig

Denne undersøkelsen er en sammenligning av hvordan tre etniske grupper håndterer boligmarkedet. For å få belyst i hvilken grad boligsøkere i de tre gruppene har tilgang til samme hjelpemidler som nordmenn i boliganskaffelsesprosessen, er slike hjelpemidler identifisert. Dernest er det foretatt sammenligninger mellom gruppene i bruk av slike hjelpemidler. Bruk av offentlige hjelpemidler rettet mot vanskeligstilte er også sammenlignet med nordmenn.

En viktig forskjell mellom den alminnelige nordmann og en boligsøker med etnisk minoritetsbakgrunn, er at for nordmenn inngår boliganskaffelsen som del av et naturlig livsløp knyttet til livsfaser. For etniske minoriteter kan det være slik (annen generasjon), men behøver ikke, da de kan ha kommet til Norge når som helst i livsløpet. For førstegenerasjonsinnvandrere innebærer etablering i Norge et brudd med forventet livsløp i opprinnelseslandet. En konsekvens av bruddet, geografisk forflytting og ny sosial kontekst, er at denne gruppen boligsøkere starter boligetableringsprosessen under helt andre forutsetninger enn den typiske nordmann.

5.2.1 Nordmenns bruk av ulike 'hjelpetiltak' for å skaffe bolig

Nordmenns boliganskaffelse er i stor grad knyttet til livsfaser. Livsfasen indikerer både preferanser og faktiske muligheter. Mange flytter ut hjemmefra rundt 20 års alder. Da skal man enten fortsette på høyere utdanning eller man går ut i jobb. Boligsituasjonen følger av dette.

De fleste nordmenn skaffer seg bolig enten ved å kjøpe eller bygge bolig selv. I byområder bor mange en periode i leiebolig, før de kjøper eller bygger bolig. Midlene til kjøp/bygging skaffes til veie gjennom lån som nedbetales av den enkelte. Husholdningens lønnsnivå blir derfor vesentlig i forhold til boligambisjoner. De aller fleste (82 %) låner penger i banken for å kjøpe/bygge bolig. Få (14 %) låner i Husbanken (Lars Gulbrandsen og Tale Hellevik, 1998). Egenkapitalen skaffes enten bare ved egne oppsparte midler, eller så har også mange unge i etableringsfasen mottatt overføringer fra foreldre som kan brukes til dette (Langsether (1993)). Bare 4 % har lånt penger til egenkapital av venner eller slektninger, mens under 1,5 % har fått tilskudd fra kommunen eller Husbanken. Langsether viser at unge i etableringsfasen får flest overføringer fra foreldre, men at 40 - 50 åringer mottar størst beløp. Det innebærer at en får

³⁰ Sammenlignet med alle andre grupper har somaliere en høy skilsmisse frekvens. 16% av somaliere som giftet seg i perioden 1987 - 1990 er skilt etter 5 år. Tilsvarende tall for nordmenn er 6 % (Vassenden, 1997).

litt drahjelp til f.eks. egenkapitalen når en skal etablere seg første gang i egen bolig, og mer når en er etablert.

Daatland (1998) og Gulbrandsen og Langsether (1998) viser at betydningen av arv og gaver mer er knyttet til bidrag underveis enn til fullfinansiering av bolig³¹. Ca. 30 % av foreldregenerasjonen sier selv at de har bistått barn med bolighjelp. Dette gjelder hele landet og betyr både kapital og f.eks. tomt til hus, deler av hus eller et ledig hus på gården. Hver fjerde pensjonist sparer for å trygge sine barns eller barnebarns fremtid. De fleste andre gjør det i praksis selv om de ikke er så opptatt av det, bl.a. ved at boligformue frigjøres ved død (Gulbrandsen og Langsether, 1998). Fordi gjennomsnittlig levealder er høy (78 år for menn og 82 år for kvinner), betyr det at barn arver sine foreldre i 50 - 60 års alder, på slutten av sitt yrkesaktive liv og lenge etter at de har etablert seg på boligmarkedet. Boligetableringen skjer derfor i hovedsak med egne midler, men med tilskudd fra foreldregenerasjonen. Foreldrearven kan brukes til å nedbetale gjeld, skaffe dyrere bolig eller til annet forbruk, eller hele eller deler av arven kan overføres direkte til barnebarn.

5.2.2 Hjelpetiltak som letter boliganskaffelsen

Nedenfor er det identifisert faktorer eller 'hjelpetiltak' som kan gjøre det lettere å skaffe bolig. Hjelpetiltakene er alminnelige i det norske samfunn, selv om de ikke er likt fordelt i befolkningen. Hensikten med offentlige hjelpetiltak er at de skal bidra til omfordeling, slik at de som ikke har tilgang til tilstrekkelig med private hjelpetiltak, likevel kan bli satt i stand til å skaffe seg en alminnelig bolig. Dette gjelder i prinsippet også for innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn.

Hjelpetiltak når en skal skaffe bolig:

- Inntekt (nivå, forventninger om økning og permanens)
- Opparbeidet formue (egen sparing, arv, gaver, aksjer, fast eiendom, gevinster)
- Andre private hjelpetiltak i boliganskaffelsesprosessen: arv, pengegaver, tomtegave, mulighet til å låne penger
- Kausjonister
- Medlemskap i boligbyggelag
- Egne erfaringer og kunnskap om hvordan boligmarkedet fungerer
- Andres erfaringer; familien har historie på boligmarkedet, eller hvis innflytter, det er noen fra samme sted som har flyttet til storbyen før
- Offentlige, økonomiske virkemidler og kommunal bolig

Disse hjelpetiltakene kan ikke vurderes isolert hver for seg. Penger og kunnskap om hvordan boligmarkedet fungerer, som hvor en får hva slags bolig og boligområde til hvilken pris, vil ha betydning for hvordan en håndterer boligmarkedet og hva en får. Tidspunktet for boliganskaffelse vil også være vesentlig i forhold til muligheter, priser, lover og regler, offentlige virkemidler og lånevilkår.

³¹ Med velferdsstaten fulgte en endring av avhengigheten mellom generasjonene og de regler som regulerte dette forholdet. Med lov om sosial omsorg fra 1965 forsvant voksne barns økonomiske ansvar for foreldrene (Daatland, 1998). Med sosialhjelpen forsvant også behovet for at foreldrene skulle ta økonomisk ansvar for voksne barn. Oppsparte midler kunne gå til eget forbruk i stedet for til barn ved arv eller forskudd på arv.

I denne undersøkelsen har jeg vært opptatt av hvordan personer/familier/hushold håndterer boligmarkedet. Det er derfor de forholdene som den enkelte selv kan ha mer eller mindre kontroll over som er trukket spesielt frem. Andre forhold som påvirker ens muligheter til å skaffe seg en passende bolig, som lover og regler og lånevilkår på det aktuelle tidspunkt og hvor hett markedet er, utgjør en del av konteksten.

Tabell 10: Bruk av typiske 'norske' hjelpemidler blant hushold med pakistansk, tamilsk eller somalisk bakgrunn i boliganskaffelsesprosessen, basert på opplysninger i intervjuene.

Hjelpetiltak;	Pakistanere	Tamiler	Somalier
Arbeidsinntekt	Ja	Ja	Et mindretall
Formue	Ja	Ja, noe	Nei
Arv, pengegaver, tomtegave	Ja, arv = medgift Bolig Pengegaver	Ja, arv = medgift	Ja, livsforsikring et tilfelle
Lånemuligheter i privat låneinstitusjon	Ja	Ja og nei	Ja, et tilfelle
Kausjonister	Familie Sibo /Sifbo	Bekjente Sifbo	Nei
Lånemuligheter i nettverk	Ja, i familien	Ja, i nettverket, inn- utland	Mindre beløp i nettverket
Erfaring /kunnskap om boligmarkedet	Ja	Stor variasjon	Bruddstykker

Ikke overraskende viser tabellen at de pakistanske husholdene har opparbeidet og anvendt hjelpemidler for å skaffe bolig som er typiske for norske husstander. Når det gjelder gaver strekker hjelpsomheten seg dessuten videre mellom generasjonene. Hvis de pakistanske husholdene i undersøkelsen har hatt økonomi til det, har de prioritert å bistå barna økonomisk med bolig. Det innebærer at pakistanerne som gruppe på mange måter har tilpasset seg det norske boligmarkedet, men på sin måte. De har på mange vis klart å kombinere egen familiestruktur og måter å organisere husholdningsøkonomi på, med det eksisterende boligmarkedet.

Tamilene har ikke bygget opp like mye formue, men har på den annen side høy arbeidsinnsats og et bredt nettverk, noe som har bidratt til at de som gruppe i en viss forstand 'kontrollerer' et eget boligmarked. Det ser imidlertid ut til at økte inntekter fører til frigjøring fra det tamilske nettverket på boligmarkedet.

Når det gjelder somalierne påvirker den relativt lave yrkesdeltakelsen deres muligheter til å få del i hjelpetiltakene. I stor grad utløser egen eller nettverkets yrkesdeltakelse hjelpetiltakene. Hjelpetiltak som ikke er avhengig av yrkesdeltakelse, er erfaring og kunnskap om hvordan boligmarkedet fungerer for den spesielle gruppen. Dette er nært knyttet til nettverkets og egen oppholdstid i landet. Det tar tid å erverve erfaringer på boligmarkedet. Det som er interessant her, er at gruppene har kunnskap om ulike deler av markedet. Alle gruppene har kunnskap om det spesielle med å være innvandrere som skal inn på et boligmarked med helt andre strukturer og innslusningskanaler enn de er vant med fra hjemlandet. Men, de opererer på ulike deler av markedet og markedet har ulike oppfatninger av dem som boligsøkere, noe som påvirker erfaringer og muligheter.

5.2.3 Bruk av hjelpemidler rettet mot vanskeligstilte på boligmarkedet

Tabellen nedenfor gir en sammenligning av de tre gruppens bruk av boligvirkemidler for vanskeligstilte, sett i forhold til hverandre og til dels i forhold til nordmenn. Opplysningene er

hentet fra ulike kilder og er ikke direkte sammenlignbare, men de gir en indikasjon på variasjon mellom gruppene.

Tabell 11: Bruk av hjelpemidler som er rettet mot vanskeligstilte på boligmarkedet.

Hjelpetiltak;	Pakistanere	Tamiler	Somaliere	Nordmenn
Husbank tilskudd*	En i utvalget fått bevilget, foreløpig ikke brukt	Nei	Nei	
Etableringslån Husbanken. SSB, levekår 1996. Norge**	19% (N=53)	41% (N=69)	86% (N=7)	1% (Oslo) (N=190) (BU-1995)***
Sibo/Sifbo (før -92) Lån, garanti, disp for medlemskap i bbl	Lån Garanti for lån Disp for medlemskap	Garanti for lån	Nei	Nei
Kommunal bolig. SSB, levekår 1996. Norge.**	10 % (N=298)	7 % (N=387)	35 % (N=310)	3,1 % (N=4453) (BU-1995)***
Kommunal bolig. Utvalget. Oslo	7,6 % (N=13)	7 % (N=14)	46 % **** (N=93)	Ca. 4,5 % av boligene i Oslo er kommunale utleieboliger.
Bostøtte Utvalget Oslo	15% (N=15)		20% (N=102)	Ca. 4,5 - 5 % av husholdningene
Sosialhjelp til husleie Utvalget, Oslo	15% (N=15)	Ja noen få i perioder	53% (N=102)	

*I rapporten om boligetablering konkluderes det at en minimal andel av tilskuddene har gått til flyktninger og innvandrere. (Øistensen, 1998).

**Levekår blant innvandrere i Norge, 1996. SSB. Andel etableringslån er sett i forhold til de som eier egen bolig. Andel som bor i kommunal bolig er sett i forhold til alle husholdningene i de enkelte gruppene, uavhengig av .disposisjonsform.

*** Boforholdsundersøkelsen for 1995. Utvalgsundersøkelse i hele befolkningen. Byggforsk.

**** Dette omfatter kommunale leieboliger, Ungbo og boliger i kommunalt botreningsenter for flyktninger.

Tabellen viser at de aller fleste nordmenn klarer seg selv på boligmarkedet. Bare små andeler er avhengige av offentlige virkemidler for å bo. Somalierne skiller seg mest ut den andre veien. Den somaliske gruppen er i stor grad avhengig av boligsosiale virkemidler for vanskeligstilte. Når det gjelder de to andre gruppene, er det heller slik at de fleste klarer seg, men at vanskeligstilte i gruppene har behov for de boligsosiale virkemidler for å bo. At en høy andel somaliere bor i kommunal bolig henger sammen med at de er kommet som flyktninger og blitt bosatt i en kommune, ofte i kommunal bolig. At andelen er høyere i Oslo enn for resten av landet, henger antakelig sammen med at mange har flyttet til Oslo fra andre kommuner og at en stor andel av gruppen forblir økonomisk vanskeligstilt over lengre tid enn andre flyktning- og innvandrergupper.

Å være vanskeligstilt på boligmarkedet kan være forskjellige ting. Når det gjelder disse tre etniske gruppene, kan det hevdes at blant pakistanerne er det få vanskeligstilte, men at disse er vanskeligstilte over lang tid. Blant tamilene er det mange som har vært periodisk vanskeligstilte, i sær kort tid etter opphold på asylmottak. Men, de fleste har beveget seg over i en situasjon hvor de stort sett klarer seg selv, selv om det kan være vanskelig. Somalierne er på sin side som gruppe, langvarig vanskeligstilte, gitt definisjonen avhengig av boligsosiale virkemidler.

5.2.3.1 Bruk av Sibbo/Sifbo og etableringslån for å finansiere kjøp

Andelen som har benyttet Sibbo/Sifbo og etableringslån for å klare å finansiere boligkjøp, varierer sterkt mellom gruppene. Ordningene har vært og er behovsprøvd, med øvre og nedre inntektsgrenser og er dermed en indikator på økonomien i de tre casegruppene. Garanti for lån fra Sibbo, innebar i praksis at selskapet stilte som kausjonist for låntakere. Pakistanerne har

som gruppe vært lenge i landet og har etablert seg på arbeidsmarkedet og klarer i dag å finansiere boligkjøp uten vesentlig bruk av etableringslån. Mange i gruppen tilfredstiller antakelig ikke kriteriene i dag, ved at husholdningene har for høy inntekt. Annen generasjon vil imidlertid ha andre forutsetninger og behov enn sine foreldre. Selv om mange får hjelp til bolig fra foreldre, gjelder dette først og fremst eldste sønn. Det vil være store variasjoner internt i gruppen, avhengig av økonomiske muligheter og hvor fast en følger gamle tradisjoner. Tamilene har raskt blitt deltakere på arbeidsmarkedet, noe som har gitt grunnlag for egen inntekt og mulighet til å få etableringslån. Den høye andelen somaliere, som har mottatt etableringslån, tyder på at somaliere som kommer i arbeid tjener lite nok til å falle inn under ordningen, og for lite til å få banklån.

En annen forklaring på ulik bruk av etableringslån kan være kunnskap om ordningen. Det er antakelig slik at de som har mye å gjøre med sosialkontor og/eller boligkontor lettere får tilgang på informasjon om denne ordningen. Flyktninger som har behov for økonomisk bistand eller annen oppfølging fra kommunen, forventes derfor å være nærmere slik informasjon enn de som ikke er klienter i kommunen. Informanter som ikke var i jevnlig kontakt med sosialkontoret, hadde liten eller ingen kunnskap om ordningen.

5.3 Mønster for utestengning av gruppene på boligmarkedet

De tre etniske minoritetsgruppene hadde pr. 1999 ulik posisjon og ulike muligheter på boligmarkedet. De opererer også på ulike deler av markedet og vil derfor møte ulike hindringer. Mens pakistanere som gruppe stort sett befinner seg på eiermarkedet, vet vi ikke nok om hvordan boligsøkere av pakistansk opprinnelse, født og oppvokst i Norge, vil møte utfordringene på boligmarkedet når de skal etablere seg for første gang. Tamilene på sin side befinner seg i en mellomposisjon, de er aktive både på eier- og leiemarkedet. Somaliene er derimot nesten helt avhengige av leiemarkedet, dog med hederlige unntak. Nedenfor skal jeg se om det finnes fellestrekk i ev. utestengning på boligmarkedet, innen og på tvers av grupper.

5.3.1 Leiemarkedet

Denne undersøkelsen bekrefter tidligere undersøkelser om at innvandrere med synlig ikke-vestlig opprinnelse stenges ute fra deler av boligmarkedet. Utestengningen er mest tydelig på det private leiemarkedet. Det er et gjennomgående inntrykk at denne gruppen boligsøkere blir avvist fordi de har innvandrerbakgrunn. Dette begrunnes med at avvisningen kommer før søkerne har fått presentert seg på andre måter enn med bakgrunn. Når søkerne ringer på annonser, er f.eks. første spørsmål om de er innvandrere, dersom de snakker gebrokkent norsk. Ingen som har fått slike spørsmål, har fått leie bolig. De tamilene som snakket godt norsk, sa selv i fra med en gang på telefonen at de var tamiler. Bare i et tilfelle brydde ikke utleier seg om dette.

I tillegg til den direkte avvisningen av leietakere på grunn av opprinnelse, finnes det tilleggsgrunner som forsterker bildet. Det handler om at utleiere setter kriterier som virker skjevt mellom grupper av boligsøkere. Det handler f.eks. om at mange utleiere ikke aksepterer depositum og husleie med garanti fra kommunen. Dette kan de gjøre så lenge det er nok av andre boligsøkere som ikke behøver kommunal garanti. Alle boligsøkere med dårlig økonomi og som er avhengig av kommunal, økonomisk bistand, rammes av dette. Det settes også krav

om fast arbeid, noe som utelukker familier uten personer i arbeid. Mange av de somaliske husholdningene som består av kvinner og barn rammes her.

Det er videre et bestemt inntrykk at utleierne skiller mellom de etniske gruppene. Somalierne møter større avvisning enn tamilene gjør, selv om de også møter få åpninger. Somalierne får svar med en gang at utleier ikke vil leie ut til dem. Pakistanerne er for tiden mindre aktive på leiemarkedet og merker ikke problemet på samme måte. For somalierne er avvisningen på det private utleiemarkedet av stor betydning, fordi det foreløpig er få i gruppen som har en slik økonomi at de kan operere på kjøpemarkedet. Som gruppe er de helt avhengige av å finne leiebolig.

På det kommunale leiemarkedet er det andre kriterier som har som konsekvens at vanskeligstilte med innvandrerbakgrunn, og i denne undersøkelsen somalisk bakgrunn, stenges ute. Det handler for det første om krav til tre års registrert botid³² i Oslo kommune for å kunne søke kommunal bolig. Dersom det blir fattet positivt vedtak, må en stå på ny venteliste i boligbedriften. Med dette kriteriet kan det virke som Oslo kommune setter et tre års kriterium for å bli fullverdig 'borger' av Oslo by. Det er et åpent spørsmål om dette kriteriet for å prioritere blant vanskeligstilte er juridisk holdbart. Et annet kriterium er knyttet til økonomi, og handler om at kommunen har øvre grenser for hva den aksepterer som husleie som det kan gis kommunal støtte til. Begge disse kriteriene kan virke rimelige fra et kommunalt synspunkt, det gir retningslinjer for å prioritere mellom søkere. For de som er uten bolig, og spesielt den somaliske gruppen, fungerer det imidlertid som terskler for inkludering på boligmarkedet, sammen med tersklene på det private markedet. For noen blir boliganskaffelsen på leiemarkedet å sammenligne med gjennomføring av tvungne hinderløyper som en ikke har kvalifikasjoner for å kunne klare.

Tabell 12: Mønster for utestengningsmekanismer på leiemarkedet.

Svært ofte		UTESTENGNINGSMEKANISMER PÅ LEIEMARKEDET		Ofte	
Bakgrunn - etnisk, nasjonal, religiøs		Krav til leietaker Privat marked		Kommunale kriterier	
Somalierne	Tamiler	Ikke avhengig av kommunal øk. hjelp til husleie og depositum	Fast arbeid	Øvre grenser for husleie som kommunen vil gi støtte til	Krav om 3 års botid i kommunen for å søke kommunal bolig

Tabellen viser tre ulike kategorier av utestengningsmekanismer på leiemarkedet som boligsøkere med innvandrerbakgrunn kan møte. Det mest vanlige er å bli avvist på grunn av egen bakgrunn, f.eks. at en er utlending, svart og muslim. Det skilles mellom gruppene og somalierne blir oftere avvist enn tamiler. Dernest at utleiere stiller formelle krav til leiesøkerne som er vanskelige å oppfylle, ofte knyttet til arbeid. Når det gjelder kommunal bistand er det utformet kriterier som kan være vanskelige å tilfredstille, enten de er knyttet til leieobjektet eller til leietaker.

5.3.2 Kjøpemarkedet

På kjøpemarkedet møter ikke de tre gruppene samme avvisning som på leiemarkedet. Men det er interessant å merke seg at selv om det blant informantene bl.a. hevdes at selgerne er mer

³² Kravet om registrert botid medfører i praksis mer enn tre år for mange vanskeligstilte med innvandrerbakgrunn, kanskje særlig for dem som kommer fra orale samfunn med lite byråkrati.

opptatt av penger enn hvem de selger til, så forekommer det også her forsøk på utestengning. Både blant tamiler og pakistanere er det informanter som har opplevd å bli forsøkt holdt utenfor i konkrete budrunder. Det er ikke selger, men megler som har forsøkt å holde vedkommende utenfor. Forklaringene har vært at andre har gitt høyere bud eller at boligen er solgt. Informanter i begge grupper har også opplevd at naboer har fått selgere til å omgjøre salg eller forhindre salg til beboere med pakistansk og tamilsk bakgrunn. Alle disse tilfellene er knyttet til salg av selveierboliger, leiligheter eller hus. Informantene har ikke fortalt om forsøk på utestenging ved kjøp av borettslagsleiligheter. De har på den annen side fortalt om trakassering i bomiljøet, fra personer i borettslagsstyrer, vaktmester og tildels naboer når de først har flyttet inn i borettslag.

Når det gjelder å få lån i banken til å kjøpe bolig, er det kommet frem noen få tilfelle hvor informanter av pakistansk og tamilsk bakgrunn har opplevd problemer med å få lån. Avslagene har vært knyttet til at inntektsgrunnlaget ikke har vært godt nok. Mange med innvandrerbakgrunn har hatt og har fortsatt problemer med å få fast jobb, de er i stedet knyttet til arbeidsmarkedet gjennom en serie korttidsengasjementer og deltidsjobber, ofte flere samtidig. Et annet problem, er at den totale lånebyrden har blitt vurdert som for omfattende, studielån tatt i betraktning. Fordi lånesøkerne ikke fikk leie på leiemarkedet, ikke fikk lån i egen bank, var de likevel avhengige å få lån for å kjøpe bolig, noe som medførte at de fikk dyrere lån enn i egen bank, og altså en enda vanskeligere husholdningsøkonomi.

50 % av somalierne i undersøkelsen som bor i eid bolig, har kjøpt med etableringslån fra Husbanken, formidlet gjennom kommunen. Det hevdes at prosedyren oppleves som tungvinn og byråkratisk. I et tilfelle fordi det aktuelle årets kvote i følge informanten var brukt opp i februar måned, noe som innebar lang venting. I et annet tilfelle hevdes det at den kommunale lånekonsulenten oppga lavere innvilget lånebeløp enn hva som faktisk var tilfelle, noe som gjorde det vanskelig å finne en bolig innenfor lånets ramme. Et annet forhold som fremheves som negativt, var at boligsøkerne ikke fikk se og utlevert sakspapirene som angikk dem selv i låneprosessen. De var dermed helt avhengige av hva som ble formidlet muntlig av saksbehandler og kunne ikke kontrollere opplysningene.

Tabell 13: Utestengningsmekanismer på kjøpemarkedet.

Tilfeldig		UTESTENGNINGSMEKANISMER PÅ KJØPEMARKEDET		
Naboer	Meglere	Privat låneinstitusjon	Husbankens etableringslån	
Påvirker selger til å ikke selge til innvandrere	Holder innvandrere utenfor siste budrunde	Krav: Garanti for permanent og høy nok inntekt Sikkerhet, total gjeldsbyrde	Prosess: for små lånekvoter Tilbakeholdelse av sakspapirer	Kriterium: Øvre grense på lånebeløp Øvre og nedre inntektsgrenser

Kjøpemarkedet blir av de fleste opplevd som relativt åpent og tilgjengelig av boligkjøperne med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn, såfremt de kan skaffe den nødvendige kapital. Tabellen over forsøker å oppsummere på hvilke måter informanter har opplevd å bli forsøkt utestengt på kjøpemarkedet. På det private markedet opptrer dette tilfeldig, i den forstand at det er knyttet til personers (megler, naboer) skjønn og forsøk på å forhindre kjøpere med innvandrerbakgrunn å kjøpe. I de private låneinstitusjonene er avslagene på lån knyttet til bankens vurdering av økonomisk sikkerhet. Når det gjelder kommunal bistand til å kjøpe med etableringslån, er avslagene og hindringene både knyttet til forhold ved prosessen, kriterier knyttet til etableringslånordningen og til skjønn hos saksbehandler.

5.3.3 Flytting, en konsekvens av vanskeligheter med tilgang til det alminnelige boligmarkedet

Hyppighet i flyttinger sier noe om hva slags mulighet en har hatt til å etablere seg både med hensyn på arbeid/utdanning og bolig. Tabellen nedenfor viser minste og meste antall flyttinger blant informantene i den perioden den etniske gruppen har vært i Norge. Tabellen viser også gjennomsnittlig botid i hver bolig. Hvis det hadde vært like vanskelig eller lett for alle med innvandrerbakgrunn å skaffe bolig uavhengig av tidsperiode, skulle en forvente at pakistanerne hadde flyttet mest og somalierne minst. Informasjonen fra denne undersøkelsen tyder på at det ikke er slik. Pakistanerne som har vært lengst i Norge og har lengst gjennomsnittlig botid i hver bolig. Det er dokumentert at pakistanerne bodde dårlig da de kom som arbeidsinnvandrere (Bø, 1985), men de må ha hatt mer stabile kontraktsforhold enn hva som har vært tilfellet for flyktningene som har kommet senere. En tilleggsforklaring er at de flyttet hyppigere i den første perioden i Norge. Det mest overraskende er tamilenes høye flytteaktivitet. Dette kan forklares på flere måter. For det første har de flyttet rundt i landet etter som hvor de har funnet utdanning og jobb. Men, dette forklarer ikke at flere har flyttet hyppig i Osloregionen. Det henger snarere sammen med vanskelig tilgang til det alminnelige boligmarkedet. Tallene bekrefter at det er vanskeligere å etablere seg i en tilfredstillende bosituasjon på 80- og 90-tallet enn det var før reguleringene på boligmarkedet ble opphevet i 1984. Den somaliske gruppen har vært relativt kort tid i Norge og få har oppnådd stabile kontraktsforhold, uavhengig av kommunen. Likevel har de lengre botid i hver bolig enn tamilene som i hovedsak eier egen bolig.

Tabell 14: Sammenlikning av hyppighet i flyttinger mellom de tre etniske gruppene

Etnisk opprinnelse	Tidsperiode	Snitt botid i hver bolig	Minste antall flyttinger i perioden	Høyeste antall flyttinger i perioden
Pakistansk (N=13)	1970 – 2000	5 år	0	6
Tamilsk (N=14)	1985 – 2000	1 år og 8 mnd	4	13
Somalisk (N=102)	1990 – 2000	2 år	0	7

Tabellen over gir en indikasjon på variasjon mellom og i gruppene hva gjelder flytting og bostabilitet i den perioden de har vært i Norge. Minste og høyeste antall flyttinger viser at det er stor variasjon i og mellom grupper. Det problematiske i forhold til botid er ikke at en bor to år eller mindre i en bolig i en etableringsperiode. Det problematiske er at det for flere dreier seg om et vedvarende mønster, snarere enn noe som skjer en eller et par ganger. Spesielt vil dette være problematisk for barnefamilier.

5.3.4 Hvordan kan utestengning av grupper på boligmarkedet forklares?

Hvordan kan en så forklare utestengningen? På leiemarkedet har det antakelig sammenheng med at her er det lov å diskriminere. Husleieloven har ingen bestemmelser som legger

begrensninger på utleier ved valg av leietakere. Det er ingen offentlig regulering av inngangen til det private leiemarkedet. Det finnes ikke noe køsystem, noe som innebærer at hvert utleie tilfelle er en ny konkurranse blant boligsøkere. Det er fritt opp til utleier å bestemme på hvilket grunnlag han velger leietakere og avslag trenger ingen begrunnelse. Det er få signaler fra det offentlige om at det er diskriminerende å ikke velge leietakere med innvandrergrunn. Jussen har foreløpig ingen beskyttelse mot diskriminering pga. bakgrunn. Den eneste saken som har vært ført for rettsapparatet frikjente et boligformidlingsfirma som var anmeldt for forskjellesbehandling³³. Både når enkeltpersoner leier ut en bolig og når profesjonelle utleiere leier ut, kan de velge bort akkurat hvilke leietakere de vil, enten det dreier seg om svarte, homofile, enslige mødre, sosialklienter eller andre grupper de ikke liker. Det kan virke som det er allment akseptert at utleier kan velge fritt, selv når det dreier seg om profesjonell utleie. Det vesentlige for utleiere burde være at husleia blir betalt til avtalt tid, og at leietakerne bruker leiligheten på en alminnelige måte og følger vanlige husordensregler. Det finnes ikke belegg for at leietakere med innvandrerbakgrunn systematisk ikke overholder plikter knyttet til et leieforhold. Det er imidlertid belegg for å hevde at utleieres håndtering av boligmarkedet systematisk utestenger leietakere med innvandrerbakgrunn når boligmarkedet er presset. En konsekvens er at i den grad denne gruppen får leie, er det ofte på den delen av markedet som ikke er attraktiv for mer foretrukne leieboere.

En annen forklaring kan være at utleiere, bankansatte og meglere som alle andre blir påvirket av det generelt negative bildet av innvandrere i media. Så fremt en ikke selv har personlige kontakter, bekjentskaper eller venner med innvandrerbakgrunn, vil inntrykket fra media påvirke en til å bli skeptisk mot å ha leietakere med innvandrerbakgrunn. En velger i stedet leietakere som likner mer på en selv, slik som f.eks. nordmenn eller andre med kjent bakgrunn. Den franske filosofen Deleuze mener at utestengningen av innvandrergrupper ikke lenger handler om fremmedfrykten for 'villmannen', men snarere om inkludering av det som er likt (Lie, 2000). En grunn til dette er antakelig at en tror at det er lettere å forutsi fremtidig handlingsmønster blant de som en oppfatter som lik enn selv, enn blant dem som man oppfatter som mer ulik en selv. Det kan f.eks. forklare den mindre skepsisen mot bosniere. Til tross for at de også er muslimer, er de dog hvite og europeere. Nye undersøkelser har nettopp vist at bosniere i Norge møter mindre utestengning på leiemarkedet og blir mer inkludert i bomiljø (Udi, 2000, Stamsø, 1999) enn flyktninger med annen bakgrunn. Så lenge det er press på boligmarkedet er det uproblematisk for utleiere å velge blant de som er mer eller mindre like en selv. Inkludering av de som er like, kan også bidra til å forklare at mange tamiler foretrekker å leie og kjøpe av hverandre. Det kan forklare at en del leietakere med innvandrerbakgrunn opplever at de bare får leie av utleiere med innvandrerbakgrunn. Selv om det er forskjeller mellom f.eks. pakistanere (utleiere) og somaliere (leietakere), så er det fellestrekk. Begge er mørke utlendinger i Norge og begge er muslimer. Tilknytningen til islam bidrar til at begge grupper har erfaringer med å møte skepsis pga. religion i det norske samfunnet.

En tredje og mye brukt forklaring er at det er mangel på utleieboliger i Oslo og at det er mange andre som også har problemer med å finne bolig. Det er riktig, men samtidig er det verken dokumentert eller påstått at f.eks. studenter systematisk velges bort av utleiere.

Hva kan så forklare forskjellen på utestengning på leie- og eiermarkedet? En vesentlig forskjell er at kjøp og salg av boliger er mer lovregulert (borettsloven og lov om eierseksjoner). Salg av borettslagsboliger skal i tillegg formelt kontrolleres av forretningsfører. Til forskjell fra husleieloven, har borettsloven og lov om eierseksjoner

³³ Høyesterett, 27.08.99. Kjennelse i sak lnr. 42b/1999 snr. 19/1999.

bestemmelser som angår salg og overtakelse av eiendom som har som mål å unngå at personer blir utelukket fra å kjøpe en bolig på usaklig grunnlag. I følge loven er det usaklig å forhindre kjøp, fordi kjøper ikke har etnisk norsk bakgrunn eller er norsk statsborger. At slike forsøk likevel forekommer i kjøpsprosessen, viser at lovverket ikke er tilstrekkelig for å unngå negativ forskjellsbehandling. Det kan også hende at det spekuleres i at kjøpere med innvandrerbakgrunn ikke kjenner lovverket så godt at de vet at det ikke er lov å stenge dem ute. Eksempelene som er nevnt med at naboer får selgere til å trekke salget, kan tyde på dette. En tamil som var oppmerksom på problemstillingen, syntes det var uvesentlig om det var lov eller ikke å holde ham utenfor en kjøpsprosess. For ham var det ikke ønskelig å flytte inn i en leilighet hvor han visste at naboene aktivt hadde prøvd å forhindre ham fra å kjøpe bolig. Han ville ikke bare kjøpe tak over hodet, han ville også gjerne kunne ha et avslappet forhold til sine nærmeste omgivelser.

Det finnes ikke belegg for å hevde at selgere av bolig er mer vennligstemte og høyverdig moralske overfor etniske minoriteter enn utleiere. Til forskjell fra utleierne, selger selgerne seg ut av en situasjon, og de fleste vil ikke være så opptatt av hvem som legger inn høyeste bud. De skal ikke opprettholde relasjoner til kjøper og det meste av kontakten i salgsprosessen går gjennom megler. Utleiere skal derimot opprette og utvikle en relasjon til leietakerne. Som oftest vil denne relasjonen ha formell karakter og være knyttet til betaling av leie og overholdelse av husordensregler. For utleiere som leier ut privatbolig, handler det derimot også om at leietaker skal bruke vedkommendes bolig i et stykke tid og kanskje være nabo. I slike situasjoner har det vist seg at de fleste velger leietakere som de kan identifisere seg med.

Hva som derimot medvirker til at mellommenn som megler og bankansatte i noen tilfelle er skeptiske til å slippe boligsøkere med innvandrerbakgrunn til, kan en bare spekulere over. Når det gjelder meglere kan det hende at naboer til eiendommer på salg, har kontaktet megler og bedt vedkommende forsøke å selge til en kategori som naboene ønsker, eller unngå å selge til ikke ønskede kategorier. Fra økonomisk ressurssterke miljøer verserer det slike historier. Hvis innvandrere legger inn bud, vil naboer legge inn høyere bud. Når det gjelder bankansatte kan det godt hende at de følger bankens rutiner for lånetilsagn, men at dette får uheldige konsekvenser for lånesøkere med innvandrerbakgrunn som ikke har alternative finansieringskilder å støtte seg til.

5.4 Sammenlikning av strategier for å finne bolig mellom de tre gruppene

Mange vil synes det er unødvendig å bry seg med hva slags strategier grupper av befolkningen har utviklet for å skaffe seg bolig. For de fleste handler det om å kjøpe eller leie noe en råd til på et sted en ønsker å bo. Det er lite problematiseringer rundt hva boligsøkere faktisk gjør for å klare å finne et sted å bo. Når det gjelder boligsøkere med synlig, ikke vestlig opprinnelse har det vist seg at de blir valgt bort eller ikke alltid tilfredsstillende kriterier som er satt for tilgang til det alminnelige boligmarkedet. Disse gruppene kommer fra land med helt andre utgangspunkt for boliganskaffelse enn hva de møter i Norge. Strukturen på boligmarkedet i Pakistan, på Sri Lanka og i Somalia er alle forskjellige fra Norge. Et trekk som imidlertid er likt, er at rike mennesker kan kjøpe det de ønsker. Andre har utviklet andre kanaler for å skaffe bolig. I norsk sammenheng må mennesker med opprinnelse i andre land lære så mye om strukturen på det norske boligmarkedet, at de klarer å finne fremgangsmåter for å skaffe seg en bolig. Gitt det politiske målet om at det skal legges til rette for at det økonomisk og myndige menneske skal være 'sjølvhjulpen, sjølvberga og sjølvstendig

(St.meld.nr.50, 1998-99), er det av interesse å få kunnskap om og hvordan innvandrerbefolkningen løser denne oppgaven.

Hensikten med denne undersøkelsen er nettopp å forsøke å avdekke noen av fremgangsmåtene på boligmarkedet. Utgangspunktet er at det er vanskelig for alle som ikke har en solid økonomi, å skaffe seg en tilfredstillende bolig i Oslo området. Fordi det er terskler for å komme inn på boligmarkedet, har vi gått ut i fra at de fleste må tenke litt fremover for å planlegge og vurdere ulike muligheter for hvordan de kan skaffe bolig. Utgangspunktet for den enkelte, vil være hvordan denne opplever egen situasjon, hvordan en oppfatter boliglandskapet, og egne muligheter i dette. På bakgrunn av vurdering av egen situasjon, foretar den enkelte handlinger med håp om at de skal føre til bolig. Beslutningene om valg av handlinger er individuelle eller knyttet til familie, og de er private. Konsekvensene kan være usikre og vil være mer usikre jo mindre de enkelte aktørene vet om hvordan boligmarkedet fungerer. Tamilene som gikk personlig konkurs, er eksempler på dette (se avsnitt 3.2.6). Dette er en situasjonsbetinget måte å forstå sosiale handlinger på, som tar utgangspunkt i aktørens oppfattelse av egen situasjon, innenfor gitte rammer.

Erfaringene fra de tre gruppene viser at boligmarkedet fremstår og håndteres på til dels like og dels forskjellige måter, basert på hva informantene i gruppene har erfart av hindringer og muligheter i den norske konteksten de har vært en del av.

5.4.1.1 Arbeid og bolig

Når vi ser på strategiene for relativt nyankomne, er det felles trekk mellom to av gruppene. Både pakistanere og tamiler har vært arbeidsorientert. I den første perioden søkte pakistanerne aktivt arbeid hvor det fulgte med bolig, eller bolig med arbeid, som portnerbolig, bl.a. fordi det var vanskelig å finne noe sted å bo. Tamilene søkte seg til arbeid, noe mange fant i kystkommuner hvor det tradisjonelt er sesongarbeidere som trenger bolig. Også når de fikk kommunale jobber i distriktene, fulgte det ofte bolig med jobben. Noen av distriktskommunene var fraflyttingskommuner hvor arbeidsinteresserte flyktninger ble ønsket velkommen både i skolene, på arbeidsmarkedet og på boligmarkedet. I Oslo har det både blant pakistanere og tamiler bevisst vært søkt stillinger i det offentlige hvor det har vært mulig å søke personalbolig. Dette har helt klart vært en strategi i etableringsperioden på boligmarkedet. Somalierne har derimot ikke benyttet denne kanalen, da de ikke har søkt seg til denne delen av arbeidsmarkedet.

5.4.1.2 Bo sammen

I alle tre gruppene forekommer det ulike former for samboerskap for å håndtere et stramt boligmarked og dele bokostnadene. Blant somaliere og tamiler fremstår det som en nødløsning for å ha et sted å bo. Tamilene har bevisst flyttet sammen og delt husholdning, oppgaver og kostnader. Somalierne har derimot ikke bevisst flyttet sammen. De har snarere tatt inn familie og bekjente mer som betalende gjester så lenge de var uten egen bolig. Fordi somalierne er den gruppen som har løsest forhold til boligmarkedet, har det vært relativt mye av dette. Mens den gjensidige forpliktelsen var samtidig i tid blant tamilene, har den ikke vært det for somalierne. I denne gruppen har forpliktelsene strukket seg over tid. Ved å hjelpe noen i nød, bygger en samtidig opp sitt eget sikkerhetsnett som kan tas i bruk ved senere behov. Blant pakistanerne har det å bo sammen både vært en nødløsning og en ønsket livsform. Nødløsningen var koplet til at venner, arbeidskamerater eller bekjente bodde sammen i den

første perioden for i det hele tatt å ha et sted å bo. Den ønskede livsformen er koplet til at nær familie velger å bo sammen i boliger hvor det er plass til en stor husholdning.

5.4.1.3 Kjøp fremfor leie

Personer eller familier med kort oppholdstid i landet og usikker fremtid, har normalt ingen ønsker om å kjøpe bolig. Problemene på leiemarkedet på slutten av 80-tallet og 90-tallet, har imidlertid ført til at spesielt tamilene har kjøpt bolig uvanlig raskt. Fordi de ikke har fått noe å leie, eller oppnådd svært dyre leieforhold, har flere valgt å kjøpe bolig for å få et sted å bo. Det har ført til at de har kjøpt de billigste boligene på markedet, noe som igjen har ført til stor flytteaktivitet. En av informantene hadde flyttet 11 ganger på 12 år, over halvparten av gangene hadde familien kjøpt bolig. Selv om informantene eide bolig, bodde de ikke i en tilfredsstillende boligsituasjon. På den annen side har det vært viktigere å klare seg selv enn å bo fint, så lenge det er snakk om en periode. Noen har flyttet til kommunal leiebolig etter at de har solgt egen bolig, for å forsøke å oppnå en bedre boligsituasjon.

Presset mot å kjøpe for å få et sted å bo, og et sted som de selv har kontroll over, har på mange måter kostet tamilene dyrt. Transaksjonskostnadene ved hyppige eierskifter er både av økonomisk karakter ved dokumentavgift, meglergebyr og flyttekostnader og av sosial karakter. Spesielt for barn er det vanskelig å flytte ofte. Det innebærer oppbrudd fra barnehager og skoler eller lange daglige reiser og vanskeligheter med å danne vennskap og relasjoner med andre barn der en bor. Veien til å bo tilfredsstillende gjennom kjøpemarkedet har for tamilene vært ukonvensjonell og kostbar fordi de har hatt små valgmuligheter pga. økonomi. De har heller ikke kjent godt nok til hvordan boligmarkedet fungerer, inkludert offentlig hjelp og betydningen av lokalisering. Disse funnene samsvarer med funn fra England (Phillips og Karn, 1992), men der gjaldt det generelt for innvandrere, ikke spesielt for tamiler eller andre enkeltgrupper. De britiske erfaringene handlet om første gangs kjøp. En del tamiler i Oslo har derimot kjøpt bolig flere ganger uten at det har bedret deres boligsituasjon vesentlig.

5.4.1.4 Åpne kanaler ved kjøp av bolig

Et helt klart trekk som går igjen i alle gruppene, er at de som kjøper bolig, i stor grad benytter åpne kanaler på markedet som annonser og meglere, akkurat som nordmenn gjør. Blant tamilene er det imidlertid unntak. Her benytter noen utelukkende eget nettverk for å skaffe bolig, også når det gjelder kjøp. Noen foretrekker å kjøpe bolig i nettverket uten å vurdere andre alternativer. En begrunnelse for dette er at de ikke vet om de kan stole på nordmenn, og om de blir lurt. Det som skiller de tre gruppene fra nordmenn, er at kjøperne ikke er så opptatt av å bo i bestemte områder, men er opptatt av områdekvaliteter. Bortsett fra noen pakistanske familier som har bodd 'i generasjoner' i samme område, er kjøperne lite opptatt av å finne bolig i helt bestemte områder, så fremt de finner de generelle kvalitetene de er opptatt av. Dette har betydning i forhold til hvor mye de får, for den økonomiske innsatsen.

5.4.1.5 Økonomisk bevissthet

Pakistanerne og tamilene har på hver sin måte vært opptatt av å spare og klare seg selv. Det har ført til at de selv på relativt lave inntekter, har klart å spare anselige beløp. Oppsparte midler har vært helt vesentlig i forhold til å klare å kjøpe egen bolig eller betale depositum. Den økonomiske bevisstheten som preger disse to gruppene, har bidratt til at de har kommet seg relativt raskt inn på eiermarkedet. Somalierne har derimot hatt liten tradisjon for å spare

og en del opplever det som en overgang at de må lære seg til å være økonomiske i sitt forbruk i Norge. Midlene de rår over er relativt små, og det er lite å spare av som monner i forhold til å kjøpe bolig. I stedet for å spare på lang sikt, virker det som en del blant somalierne heller unner seg møbler de setter pris på. De kan de ta med seg til neste bolig og de ser resultatet med en gang, ikke i en ubestemt og usikker fremtid.

5.4.1.6 Flere og ulike finansieringskilder

Boligkjøp er finansiert på forskjellig måte i de tre gruppene. Blant somalierne har halvparten av de som har kjøpt benyttet og vært avhengige av etableringslån ved førstegangskjøp. Bare en har flyttet videre til bedre bolig og har da finansiert med alminnelig banklån, pluss overskuddet fra salget av første bolig. Blant tamilene i utvalget har ikke dette vært like fremtredende. De fleste informantene har flyttet flere ganger, og da er etableringslån normalt ikke aktuelt. Blant pakistanerne som på intervjutidspunktet bodde i selveid bolig, hadde ingen finansiert med etableringslån. Noen få hadde imidlertid fått lån eller garanti for lån fra Sibo første gang de flyttet inn i eid bolig. I tillegg til banklån er det utbredt å låne av hverandre i nettverket, både for å få bistand til egenkapital og for å få lavere banklån. Alle lån i nettverket er uten renter. I tillegg til private lån i nettverket, har enkelte tamiler fått medgift som har vært brukt til boligfinansiering. Blant somalierne er lån i nettverket brukt for å finansiere depositum ved leie av bolig.

5.4.1.7 Bolig gjennom nettverk

Å skaffe bolig gjennom nettverk kan antakelig ikke karakteriseres som bare en strategi, det er samtidig en videreføring av tidligere praksis. I hvilken grad dette handler om tradisjon eller strategi varierer mellom gruppene. Hvordan det gir seg uttrykk varierer også. Det er imidlertid ikke til å komme forbi at nettverket har fungert støttende i forhold til boliganskaffelse i alle tre gruppene. Bruk av nettverk har dreid seg om erfaringsutveksling, hjelp til å lete, tilbud om å leie eller kjøpe og i siste hånd bolig som gave fra foreldre til barn. Når en får kunnskap om boligmarkedet gjennom å ta del i andres erfaringer, vil denne kunnskapen alltid være ”biased”, basert på andres opplevelser og tolkninger av boligmarkedet. Det kan innebære at en skaffer seg noe lignende og i samme område som de en får informasjon fra (Owuso, 1999). Denne formen for opparbeiding av kunnskap om boligmarkedet, innebærer at aktørene ikke har full oversikt over mulighetene, men kjennskap til segmenter av markedet, enten dette gjelder konkrete områder eller fremgangsmåter.

I det pakistanske miljøet er nettverket i stor grad familieorientert. Det er tradisjoner for at familien bistår med boliganskaffelse ved ekteskap og det tradisjoner for flerfamilie-husholdninger. Tradisjonen med å bistå med boliganskaffelse får sitt eget uttrykk på det norske markedet. Etablerte familier med økonomisk overskudd, kjøper boliger og leier ut inntil familien selv trenger dem. Det er både en måte å sikre barna et sted å bo, og en måte å tjene penger på.

I det tamilske miljøet er nettverket åpnere og løsere og strekker seg ut over familien. Tamilenes situasjon på boligmarkedet, hvor de opplever at det er nesten umulig å finne noe å leie, har ført til at bolig blir sett på som et gode som man ikke kvitter seg med, men heller hjelper andre tamiler. Det innebærer at det er mye fremleie innen gruppen, at leieboliger blir forsøkt overført til andre tamiler, at tamiler som har kjøpt boliger som de ikke bor i selv, leier ut til andre tamiler osv. Kombinasjonen av tette og løse nettverk innebærer at det skjer mye erfarings- og informasjonsutveksling i gruppen.

I det somaliske miljøet er det mindre ressurser å fordele i nettverket. Men det utveksles informasjon og det skjer mye læring i nettverket om hvordan boligmarkedet fungerer, basert på de forskjellige erfaringer. Her fungerer også nettverket som en 'hånd i nøden', når en selv er uten sted å bo. At en ikke ser bostedsløse somaliere på gata, skyldes bl.a. at de får bo hos slekt eller venner når de selv er uten bolig.

I alle tre gruppene skjer det også utstrakt låning av penger i nettverket. Lån av penger skjer i de eksisterende nettverkene som informantene er del av, enten dette dreier seg om familie, venner eller bekjente. I alle miljøene er forpliktelsene sterkest i familien, enten den bor i Norge eller et annet land.

Nettverket fungerer altså *støttende for de som er del av et nettverk*. De som derimot ikke inngår i slike hjelpenettverk, må klare seg uten. Noen har av ulike grunner valgt bevisst å stå utenfor de etniske nettverkene. Andre slipper derimot ikke inn, fordi nettverkene er lukkede og slektskapsorientert, og følger bestemte kriterier for inkludering. I det pakistanske miljøet finnes det f.eks. få inkluderende nettverk for skilte eller enslige kvinner, mens det blant somaliene spiller liten rolle om man er skilt eller ikke. Å stå utenfor nettverkene har stor betydning fordi det ikke bare handler om økonomisk støtte og praktisk hjelp, men tilhold i et sosialt miljø.

5.4.1.8 God bolig i Norge til fordel for oppbygging av eget hjem i opprinnelseslandet

Ingen av informantene i noen av gruppene har prioritert en dårlig bostandard i Norge, til fordel for å bygge opp et hjem i hjemlandet.

Tamilene og somaliene er alle sammen i realiteten flyktninger fra borgerkrig. Få av dem har hus igjen i hjemlandet. Fra intervjuene kom det frem at hjemmene deres var bombet, rasert eller overtatt av militære grupper. Det var ingenting å reise tilbake til. Tamiler som har skiftet statsborgerskap, har mistet retten til å arve eiendom på Sri Lanka, så de har brutt broer. Norsk statsborgerskap fratir ikke somaliere rettigheter i hjemlandet, men de i har i liten grad hatt valget til å satse på å bygge opp et hjem i Somalia mens de har bodd i Norge. De har gjennomgående hatt svak økonomi, vært opptatt av å hjelpe familien hvis de har hatt noe ekstra, samt at det har vært lovløse tilstander i hjemlandet. Bare pakistannerne har i praksis hatt mulighet til å velge hvilket land de vil bo i fremtida, og ta vare på eller bygge nytt hus i hjemlandet. Blant informantene var det bare en familie som hadde bygget hus. Det var noen flere som hadde del av hus som de hadde sammen med familie i Pakistan. De som har bygget hus, har likevel prioritert å bo bra i Norge. De bodde i selveierleilighet i sentrum, men kunne bodd i eget hus om de hadde valgt det. Blant de andre var det noen som aktivt hadde stått i mot press om å bygge hus i Pakistan. De hadde i stedet valgt å satse alt på et kort, god bolig i Norge.

På bakgrunn av undersøkelsen virker det som informantene i alle gruppene har vært opptatt av å bli inkludert på boligmarkedet i Norge. Ettersom tida har gått og familier blitt etablert, har interessen for å ha en alminnelig og stabil boligsituasjon økt. Mulighetene har imidlertid variert innen og mellom grupper.

5.4.1.9 Hva skiller de tre gruppenes fremgangsmåter på boligmarkedet?

Det som har skilt gruppene muligheter på boligmarkedet, har i stor grad vært knyttet til om det var en arbeidsfør mann som startet familien i Norge, husholdningssammensetning og om husholdningene består av flere voksne slik at det er rom for arbeidsdeltakelse. Dernest at pakistanerne og tamilene aktivt har søkt seg til steder hvor det har vært arbeid å få, mens somalierne har hatt større vanskeligheter med å bli inkludert på arbeidsmarkedet, bl. a. fordi husholdningene ofte har vært kvinne- og barnedominert.

Mange tamiler har startet sin arbeidskarriere i en kystkommune, noe som har medført at de har levd billig og fått anledning til å spare. Deltakelse i arbeidslivet har på mange måter vært avgjørende for muligheter til å planlegge og ha mulighet til å ta innflytelse over eget liv.

Somalierne har vært i en annen situasjon. De har som gruppe hatt liten deltakelse i arbeidslivet, lave inntekter og liten innflytelse på egen situasjon. Mangelen på muligheter til å planlegge på grunnlag av egen økonomi, betyr i stedet at de må vedlikeholde evnen til å se muligheter som kan gripes når det er nødvendig. Om de mangler grunnlaget for å utarbeide strategier, har de på den annen side sine individuelle forestillinger om hva de vil. Dette er nødvendig for å kunne se muligheter. På mange måter kan en si at for den somaliske gruppen er det en overlevelsesstrategi å forholde seg spontant til de muligheter som dukker opp. En annen strategi kunne vært å gi opp fordi en selv ikke har kontroll over de ressurser som er nødvendige for å etablere seg i Norge.

5.4.2 Hva kan forklare strategiene?

Strategier kan forstås som et resultat av hva som fremstår som mulige fremgangsmåter på bakgrunn av preferanser, muligheter og hindringer, opplevde eller antatte. Preferansene er knyttet konkret til bolig, men handler også om hva slags liv som ønskes levd eller som en ser muligheter for i Norge.

Strategiene og valgene knyttet til disse kan sees som et resultat av de større prosessene på boligmarkedet. Når de blant majoriteten som kan velge, velger å prioritere sine egne, reduseres valgmulighetene for minoritetene. Når kriterier knyttet til å få privat eller offentlig bistand er utformet på bakgrunn av kjennetegn ved majoriteten, betyr det at de etniske minoritetene må finne frem til egne fremgangsmåter for å omgå eller tilfredsstille kriteriene. Og, fordi boligmarkedet i Oslo er stramt, er det få valgmuligheter nederst på stigen. Som en konsekvens leier eller kjøper boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn bolig der de slipper til. De finner frem til finansieringsordninger dels i eget miljø, og dels i det norske markedet for dekke kapitalbehovet for boligetablering. Ettersom økonomien bedres og kjennskapet til boligmarkedet øker, endres preferansene samtidig som valgmulighetene øker.

De tre gruppene følger ulike strategier når de opererer på boligmarkedet. Dette kan forklares på flere måter. Nedenfor drøftes faktorer som har hatt betydning for strategier for boligetablering i Norge. I det virkelige liv virker disse faktorene fleksibelt i et komplekst samspill med hverandre. Det nytter f.eks. ikke med arbeidsinntekt hvis en ikke vet hvordan den kan omsettes til bolig. Det hjelper heller ikke nevneverdig med kunnskap om hvordan boligmarkedet fungerer hvis en ikke har noe kapital å investere. Hvis en er innstilt på å reise

tilbake til opprinnelseslandet, kan det også hende at en vil investere annerledes enn om man ser for seg fremtiden i Norge.

5.4.2.1 Tidligere sosio-økonomisk status

Det er grunn til å tro at sosio-økonomisk status i hjemlandet har hatt betydning for interesse og evne til å klare seg i det norske samfunnet. Djuve og Hagen (1995, s. 52, 53) har tidligere vist at sosial arv som god familiebakgrunn og f.eks. utdanning, ikke har samme virkning for flyktninger som for innfødte. Dette er ressurser som ikke er direkte overførbare til ens status i vestlige samfunn. I vår undersøkelse virker det som middel og høy klasse blant arbeidsinnvandrerne (pakistanerne), har påvirket dem til å streve for høy status også i Norge. De vil ikke bli permanent deklassert ved flytting til et annet land. Dette har gitt seg utslag i intensiv arbeidsinnsats og etter hvert høy boligstandard og ambisjoner i forhold til egne barns utdanningskarrierer. Når det gjelder flyktningene så kommer de fleste fra middelklassen eller bedre. Dette henger sammen med at det koster å flykte til Norge. De fattige flyktningene havner i et naboland, ikke i Vest-Europa. Bare somaliernes situasjon ser ut til å ha likhetstrekk med Djuve og Hagens funn om at høy sosial og økonomisk posisjon i hjemlandet ikke bidrar til interesse for å klare seg i Norge. Det virker snarere motsatt i den forstand at mange har vanskelig for å forstå og akseptere at ens tidligere status verken har betydning, er anerkjent eller etterspurt i Norge. Samtidig kan det være vanskelig å forstå at det norske samfunnet i prinsippet er basert på individuell mobilitet fremfor at en er født inn i en posisjon. Forståelsen av mulighet for individuell mobilitet er vesentlig for å akseptere å ta lavstatus jobber. Hvis ikke vil den enkelte regne med å forbli nedvurdert og uten verdighet. Da oppleves det kanskje ikke som mer nedverdiggende å være sosialklient, noe som for barnefamilier kan gi høyere 'lønn', enn dårlig, betalte lavstatusjobber.

Blant tamilene finner vi ikke det samme mønsteret. Her virker det som alle, uansett bakgrunn, er opptatt av å skape seg tilfredstillende levekår og materiell og sosial status. At de som kommer fra velstående forhold ikke skiller seg ut negativt, kan henge sammen med at de alle var tamiler på Sri Lanka og i den forstand diskriminert av majoritetssamfunnet. I Norge opplever de også diskriminering, men denne er ikke en del av det formelle systemet og er heller ikke rettet spesielt mot dem som gruppe.

I alle tre gruppene virker det som at de som kommer fra midlere kår ser muligheter for å påvirke egen situasjon og gjøre en viss karriere i Norge, mer enn de hadde mulighet til i hjemlandet. Om det er vanskelig å gjøre sosial karriere, er det mulig å lykkes materielt, noe som etter hvert kan vises gjennom boligen og andre forbruksvarer, som f.eks. bil. Dette er for mange en motiverende faktor, på tvers av grupper.

5.4.2.2 Arbeidsinntekt

På det norske boligmarkedet er en helt avhengig av formue, egen arbeidsinntekt eller permanente trygdeoverføringer for å kunne opptre som en selvstendig aktør i forhold til boliganskaffelse. Tamilenes høye arbeidsinnsats, samarbeid seg i mellom og preferanser om å være uavhengige av offentlig hjelp, har medført at de overraskende fort har etablert seg på eierboligmarkedet. Ikke fordi de har hatt behov for eie bolig, men for å ha et sted å bo. Sammen med økonomisk bevissthet har mange raskt regnet ut at det lønte seg å eie fremfor å leie i Oslo-området. Pakistanerne har også arbeidet mye og har over tid innarbeidet seg på eierboligmarkedet på samme nivå som nordmenn. Somalierne har derimot som gruppe svak

tilknytning til arbeidsmarkedet og ikke på samme måte hatt anledning til å kjøpe bolig med egne midler.

5.4.2.3 Botid

Botid i Norge er sentralt i forhold til hvordan en kan forvente at innvandrere skal klare seg. Jo lenger botid, jo bedre integrert og jo mer i stand til å klare seg selv. Dette er til en viss grad riktig, men har ulik betydning i de tre gruppene. Botiden har betydning for mulighet til å etablere seg på arbeidsmarkedet, men ikke uavhengig av interesse og tro på å starte på nytt i et nytt land. I den grad en skaffer seg arbeid, vil botid ha betydning i forhold til muligheter til å spare til boligkapital.

For den pakistanske gruppen har botid hatt en annen og vesentlig betydning. De har som gruppe bodd i Norge i drøyt 30 år. Det innebærer at de har vært med på de store omleggingene av boligpolitikken og fått tatt del i oppturen på boligmarkedet. Prisstigningen på borettslagsboliger i sentrum har bidratt til at mange i denne gruppen har fått anledning til å skaffe seg større og bedre boliger i andre områder av Oslo i de senere årene. Tamilene og somaliene har på sin side kommet til Norge i en periode hvor det krevdes mye kapital både for å leie og for å kjøpe bolig i Oslo.

En annen fordel som kan knyttes til de gruppene som har vært lenge i Norge, er at nyankomne svært ofte kommer til etablerte nettverk som kan løse dem inn i samfunnet. Dette gjelder spesielt for dem som kommer på familiegjennomføring til familier av tidligere arbeidsinnvandrere.

5.4.2.4 Preferanser

Preferanser virker inn på hva en etterspør og hvordan en handler på boligmarkedet, i de tilfelle en opplever å ha valgmuligheter. Inntrykket fra alle gruppene er at i den første tiden er det viktigste å ha et sted å bo og få tak over hodet. Man tar det man får. Ettersom botiden øker, de fleste etablerer seg i familier og får økt kunnskap om det norske boligmarkedet, tydeliggjøres preferansene i retning av å dekke husholdets behov for større bolig i miljø som passer for barn. Den pakistanske og tamilske gruppen har preferanser som impliserer selvstendighet både i forhold til eie- og boligform og kvaliteter ved bomiljøet. Når det gjelder somaliene er preferansene knyttet til det å bo trygt og stabilt uavhengig av eieform, men i boliger som er romslige nok til den aktuelle familie. Somaliene har i liten grad hatt mulighet til å dekke disse behovene ved egen hjelp. Tamilene har derimot hatt mulighet til å etterspørre selvstendighet, men i mindre grad en tilfredsstillende boligsituasjon. I den pakistanske gruppen begynner det derimot å komme eksempler på hushold som har økonomiske muligheter til å etterspørre boliger og miljøer som tilfredsstillende deres ønsker. De bygger videre på tradisjoner fra hjemlandet og kjøper eller bygger romslige eneboliger med plass til flere familier i storhusholdninger. Når det gjelder lokalisering er de mer opptatt av spesielle kvaliteter enn bestemte områder, noe som har hatt positiv betydning for pris.

Mens pakistanere og tamiler ønsker å eie egen bolig for å få størst mulig handlingsfrihet, virker det som den somaliske gruppen ikke er så opptatt av å være selvstendige. På den annen side kan dette også forklares med at denne gruppen har gjort mindre suksess på arbeidsmarkedet. Gapet mellom egne muligheter og det å eie egen bolig er for mange somaliere urealistisk slik boligmarkedet fungerer i Norge.

5.4.2.5 *Årsak til ankomst og fremtidsutsikter*

Årsaken til ankomst til Norge vil ha betydning for hvordan en går frem for å etablere seg i det nye landet. Arbeidsinnvandrerne reiste til noe nytt og positivt, for å skape noe bedre for seg og sin familie. Flyktingene reiste derimot for å unnsnippe krig, ikke for å søke lykken. De var ikke automatisk innstilt på å raskt komme i gang med å skape seg et nytt liv.

Arbeidsinnvandrerne var motivert for å jobbe, tjene penger og reise tilbake. Slik gikk det ikke. De har etablert seg i Norge. I denne undersøkelsen virker det som tydelige og tidlige preferanser om å bli boende i Norge har påvirket ens interesse for å satse på en fremtid her, inkludert bolig. Både når det gjelder arbeid, familiens utvikling og bolig har de utviklet strategier for å nå sine mål. Blant flyktingene har fremtiden vært mer usikker. Bolig har ikke hatt øverste prioritet, det har snarere vært en nødvendighet. For de som har interesse av og er i ferd med å bygge opp en viss kontroll over egen situasjon, er det snarere økt handlingsrom som har vært vesentlig. Det handler om utdanning som er omsettelig i andre land enn Norge, også i eget land. Det handler om norsk statsborgerskap slik at en enklere kan reise ut av landet og det handler om penger til å gjøre noe for. For de som har bestemt seg for å bli i Norge og har etablert seg med familie her, handler det etter hvert også om bolig. Flyktingene lever under dobbelt press fra det norske samfunnet, de skal klare seg her på egen hånd, samtidig som det er en forventning om at de helst bør reise tilbake til hjemlandet. I det somaliske miljøet har noen få begynt å reise tilbake. De få tilfellene vi har informasjon om, er blant hushold som har klart seg relativt godt. Det kan tyde på at det ikke er motsetning mellom å reise tilbake til eget opprinnelsesland og interesse for å skape seg en tilfredstillende situasjon i eksillandet. Det er kanskje snarere motsatt, at de som klarer seg, de klarer seg uansett.

5.4.2.6 *Ønske om å klare seg selv*

Et kjennetegn ved de identifiserte strategiene, er at de er basert på at boligsøkerne ønsker klare seg selv i størst mulig grad, som enkeltindivider, som familie, som husholdning og som gruppe. Dette gjelder især pakistannerne og tamilene. En kan spørre seg hvorfor dette har vært så viktig. Jeg tror det kan forklares på flere måter. For det første kan det knyttes til at ingen av informantgruppene kommer fra velferdstater. De er ikke vant med og har ingen erfaring med at mennesker i nød, kan få hjelp fra stat eller kommune. I deres opprinnelsesland har all hjelp vært knyttet til familie eller andre lukkede nettverk. Informantene har vært del av uformelle nettverk hvor det har vært tradisjon å organisere seg på måter som skal sikre gjensidig støtte, jfr. beskrivelsene av de pakistanske husholdene (se avsnitt 4.2.6.1). De uformelle nettverkene har hatt funksjon både i forhold til organisering, i forhold til økonomi og i forhold til inkludering i et sosialt nettverk. At den norske staten skulle kunne erstatte dette, har antakelig både vært opplevd som uønsket og lite sannsynlig. En grunn til at det oppleves som lite sannsynlig, er bl.a. knyttet til at alle gruppene i tider har opplevd usikkerhet i forhold til oppholdet i Norge. Inntil de fikk norsk statsborgerskap, var det mange som ikke visste om de ville bli sendt ut av Norge mot sin vilje. Det har også vært knyttet usikkerhet til om en får familiegjennforening og hvilke krav som stilles til dette. Tidligere var f.eks. pakistannerne skeptiske til å bruke sosialkontoret, fordi de var usikre på om opplysningene ble gitt videre til fremmedpolitiet (Lien, 1986) og således kunne forhindre oppholdstillatelse og familiegjennforening. Avhengig av oppholdsstatus, er det også i dag økonomiske vilkår for å få familiegjennforening (Lochner, 1998, Puntervold Bø, 1980). For de som ønsker det, oppleves det som tryggest om de kan vise at de klarer seg uten offentlig hjelp.

En annen forklaring kan være knyttet til interne normer i de tre etniske gruppene. Fra både det pakistanske og det tamilske miljøet er det kommet frem holdninger om at man bare bør ta i mot offentlig hjelp hvis man er 'verdige trengende'. Først må man forsøke å klare seg selv og ev. få hjelp i nettverket. At denne holdningen er så sterk hos noen, kan henge sammen med press fra det norske samfunnet om at de som innvandrere ikke må ligge dette samfunnet til byrde.

For flyktninger som har fått oppholdstillatelse, fremstår den norske staten på en måte som en venn, fordi flyktningene har fått oppholdstillatelse og er i trygghet fra krig. På den annen side har mange opplevd at prosessen for å bli akseptert som flyktning, har vært full av mistenksomhet. Det gjør at en ikke helt vet om den norske staten og det norske samfunnet er en venn eller en fiende. Da blir det tryggest å klare seg selv mest mulig uavhengig av staten. For tamilene bygger en slik holdning også på erfaringer fra Sri Lanka. De levde i en stat som hadde lagt opp til negativ forskjellsbehandling av dem som gruppe. De hadde ingen erfaring for at staten ville dem vel. For å nå sine mål måtte de finne frem til strategier som var uavhengige av den srilankesiske staten. På det kollektive planet har dette slått ut i et mål om en egen tamilsk stat. På det individuelle planet har mange valgt å reise fra Sri Lanka, bl.a. for å forfølge egne mål om utdanning og jobbmuligheter. Skepsisen mot 'staten' har i Norge gitt seg utslag i at tamiler som har hatt kommunale stillinger i forhold til flyktninger, har opplevd at andre tamiler har mistet tilliten til dem. De har gått over til fienden. Både på Sri Lanka og i Norge har mange tamiler opplevd at de var avhengige av å stå sammen og samarbeide seg i mellom for å få noe til.

Et annet forhold som har påvirket behovet for å klare seg, har vært at det har vært viktig å vise i miljøet at en har lyktes. Materiell velstand blir verdsatt i alle de tre gruppene, selv om det gir seg ulike utslag. Både Pakistan, Sri Lanka og Somalia er sterkt lagdelte samfunn med store forskjeller mellom rik og fattig. I Norge blir derimot ikke innvandrernes tidligere status verdsatt, den blir tvert i mot oversett. Nordmenn kjenner ikke til de ulike lagdelings-systemene, og få aksepterer prinsippet om at man er født inn i en posisjon, selv om det i praksis også forekommer i Norge. For de etniske minoritetene betyr det imidlertid at alle starter forholdsvis likt i Norge, og må selv bygge seg opp en posisjon, innenfor de mulighetene de møter her. Mens det i hjemlandet kom an på hvem man var, kommer det i Norge også an på hva man gjør. Det kan være en inspirasjon for de som klarer å overkomme hindringer og gripe mulighetene. Samtidig er det en ny mulighet for dem som hadde lav status i hjemlandet.

Faktorer som tidligere sosio-økonomisk status, arbeidsinntekt, botid, preferanser og årsak til ankomst og fremtidsutsikter samt holdning til å klare seg selv, bidrar alle til å belyse gruppens strategier på boligmarkedet. Undersøkelsen viser imidlertid at disse faktorene ikke virker likt i de tre gruppene. Tidligere sosio-økonomisk status kan f.eks. virke både motiverende og demotiverende. Inntektsgrunnlaget øker ulikt i gruppene over tid og gir på den måten botid ulik betydning i forhold til muligheter for etablering på boligmarkedet. Dette gir grunn til å understreke at en ikke automatisk kan slutte fra en innvandregruppe til en annen for å forklare hvordan de klarer seg i Norge.

5.5 Etniske segmenter på boligmarkedet

I Storbritannia har etniske minoritetsgrupper formulert egne politiske strategier, selvhjelpssystemer og boligorganisasjoner for å få mer kontroll og større valgmuligheter på boligmarkedet (Harrison, 1995). På bakgrunn av dette er det utformet en egen boligpolitikk for å ivareta de etniske minoritetenes interesser på boligmarkedet (The Housing Corporation, 1998). I 1998 var det etablert 62 boligselskaper for boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn (FBHO Yearbook, 1997/98).

Erfaringene fra denne norske undersøkelsen viser ingen tegn på at det er utviklet en kollektiv bevissthet blant flyktninger og innvandrere som har gitt seg utslag i organisering av boligorganisasjoner. Det er heller ingen tegn på at den generelle boligpolitikken har utviklet virkemidler som skal møte de etniske gruppenes spesielle utfordringer på boligmarkedet. Det er imidlertid sterke tegn på at det i minoritetsetniske miljøet er utviklet en felles bevissthet om at gruppen utestenges på leiemarkedet. En konsekvens av denne bevisstheten kan avleses i at:

- innvandrere som leier ut bolig, leier ofte til boligsøkere med innvandrerbakgrunn
- de som har kjøpt bolig, har ofte kjøpt av annen med innvandrerbakgrunn, selv når de har funnet bolig gjennom annonser

Når det gjelder leiemarkedet så viste det seg at halvparten av somalierne som leide av enkeltpersoner på det private markedet, leide av utleiere med innvandrerbakgrunn. De fleste hadde pakistansk bakgrunn, men det var også andre. Det var ingen med somalisk bakgrunn. En av de pakistanske utleierne kjøpte bolig for å hjelpe en somalisk familie. Noen av somalierne hevdet at hvis det ikke hadde vært for de utenlandske utleierne, hadde de ikke fått noe sted å bo.

Bare tre av de pakistanske husholdene var på leiemarkedet, og en av disse leide hos en pakistansk familie som hun ikke kjente fra før.

Når det gjelder tamilene, så leide de fortrinnsvis av hverandre. En fortalte at han i løpet av 15 år bare hadde skaffet seg bolig i Oslo innen det tamilske nettverket, i alt ni ganger. Tamilene var opptatt å hjelpe hverandre. En gikk så langt som til å kjøpe en bolig for å hjelpe nyankomne landsmenn i den første perioden. Leiligheten ble senere solgt i nettverket. En person leide kontinuerlig ut et rom i leiligheten til nyankomne eller nygifte tamiler. Andre kjøpte boliger av hverandre, uten å undersøke på markedet om de kunne få noe bedre. Begrunnelsen for at tamilene fremleide, leide og kjøpte boliger av hverandre var at de ikke stolte på nordmenn. De visste ikke hvordan nordmenn tenkte og visste dermed ikke om de ble lurt. De foretrakk inngå avtaler med personer de i større grad kunne forutsi det fremtidige handlingsmønsteret til.

Til tross for at noen tamiler kjøpte bolig via nettverket, kjøpte de aller fleste, på tvers av gruppene, på det åpne markedet via annonser. Likevel har flere endt opp med å kjøpe av andre med innvandrerbakgrunn. Av somaliere som har kjøpt på egen hånd (6), så har fire endt opp med å kjøpe av innvandrere. En tamilsk familie som hadde kjøpt bolig i et borettslag etter annonse, hadde kjøpt av en innvandrer med annen bakgrunn enn dem selv. Salget ble ordnet direkte uten budrunder, da kjøper hadde hastverk. Kjøperen trodde ikke leiligheten ville få god pris om den ble solgt til nordmenn. Dette skyldtes at leiligheten var slitt og pusset opp på en måte som han mente nordmenn ikke likte.

Det er vanskelig å finne forklaringer på hvorfor boligsøkere med innvandrerbakgrunn kjøper av andre med innvandrerbakgrunn, når kjøpet går via det åpne markedet. En grunn kan være som nevnt over, at leiligheten er pusset opp og brukt på en måte som nordmenn ikke liker. En annen grunn kan være at en del av leilighetene er av de billigste på markedet og omsettes blant innvandrere med dårlig økonomi og som er på vei inn på kjøpemarkedet. Dette stemmer likevel ikke for somalierne. Somaliere i undersøkelsen som eier egen bolig, bor i romslige og gode boliger. Det dreier seg om 3-, 4- og 5-roms leiligheter, rekkehus og enebolig i kjede i gode boligområder. Det dreier seg om boliger hvor man kan slå seg til, ikke om gjennomgangsboliger som er mer tilfellet for en del i den tamilske gruppen.

Den pakistanske gruppen har videreført og omformet tradisjoner for boliganskaffelse i familien. Det innebærer at de som har råd, kjøper ekstra boliger som de leier ut inntil familien selv trenger den. Det innebærer en solidaritet innad i familien. Inntil familien selv trenger boligen kan den imidlertid leies ut, til pakistanere i nettverket, til bekjente, til fremmede med etnisk minoritetsbakgrunn eller til nordmenn. En annen strategi er å satse på store boliger hvor flere 'familier i familien' kan danne storhusholdning.

Utviklingen av etniske segmenter på boligmarkedet i Oslo er under fremvekst. Men, det er ikke del av en felles, bevisst strategi som gir seg utslag i organisasjonsdannelser. Snarere er det et resultat av at enkeltpersoner og hushold handler på måter som samtidig som de sørger for seg og sine, bidrar til å hjelpe andre med innvandrerbakgrunn. Opplevelsen av å være utlending og å ha problemer på boligmarkedet, går på tvers av gruppene. Det har ført til at utleiende med innvandrerbakgrunn har valgt å leie ut til boligsøkere med innvandrerbakgrunn. Hva motivene er, er uvesentlige i denne sammenheng, så lenge de faktisk bidrar til at andre med innvandrerbakgrunn får et sted å bo.

Et annet interessant trekk som kommer frem, er at deler av den etniske minoritetsbefolkningen har andre boligpreferanser enn nordmenn. Dette gir seg særlig utslag for de som har god råd. Det er først når en har god råd, at en har anledning til å velge og velge annerledes. I denne undersøkelsen viser det seg at de pakistanske husholdene med god økonomi har valgt store boliger for å få dekket sine behov. Boligene har plass til storhusholdninger som består av flere familier. Ønsket, både blant eldre og yngre, er at to eller tre generasjoner kan bo sammen. De store boligene har storkjøkken med spiseplass til alle, flere bad og et eller to mindre kjøkken og mange soverom. Ved behov kan boligen deles opp i flere enheter. Ønsket om å bo sammen på tvers av generasjoner er også tydelig i det tamilske miljøet og til dels i det somaliske. Her er imidlertid de økonomiske mulighetene mindre. Flere tamilske hushold har likevel fått besøk av eller fått innvilget oppholdstillatelse for sine gamle foreldre. Blant somalierne var det lite av dette. Forpliktelsen og ønsket om ta seg av sine gamle foreldre, førte i stedet til at noen av kvinnene ønsket å reise hjem midlertidig for å ta seg av syke foreldre.

Det finnes etniske segmenter på boligmarkedet i Oslo. Disse er mer knyttet til eiendomsforhold og prosesser rundt boliganskaffelse, enn til lokalitet.

På bakgrunn av denne undersøkelsen er det ikke grunnlag for å si at boligsøkere med pakistansk, tamilsk eller somalisk bakgrunn søker seg til bestemte områder *fordi* det bor andre med samme eller annen innvandrerbakgrunn der. Det er snarere økonomiske forhold og prosesser i markedet som fører til at mange 'havner' i samme område. Når det gjelder tamiler er det omvendte signaler. Fra informantene kom det frem ønsker om å bo i områder *uten eller*

med få andre innvandrere. Dette fordi de ønsket at barna skulle lære godt norsk og gå på skole med norske barn. For å understreke dette poenget, det var bare i det tamilske miljøet at det forekom at foreldre hadde søkt barnet til en skole i et helt annet område av byen enn de selv bodde, for å gi barnet en 'norsk' skolehverdag.

5.5.1 Inkludert eller marginalisert? De tre gruppene oppnådde boligsituasjon

Det er et politisk mål at borgerne selv skal ordne og ha kontroll over sin boligsituasjon. Jeg forstår det slik at den enkelte aktør er inkludert på boligmarkedet når en har mulighet til å foreta handlinger som fører til at en beveger seg i retning av større kontroll og innflytelse over egen boligsituasjon. Det innebærer at en selv i stor grad kan beslutte om en vil foreta handlinger som vil endre ens boligsituasjon. Det motsatte vil være tilfelle om en husstand befinner seg i en boligsituasjon som tapper vedkommende for økonomi og andre ressurser, eller medfører hindringer på andre arenaer i livet. For eksempel vil noen ha problemer med å få jobb hvis de ikke har bolig, og omvendt.

Ser vi på erfaringene fra informantene i de tre gruppene, kan en trekke følgende konklusjoner:

- Pakistanerne har som gruppe oppnådd stor grad av kontroll over egen boligsituasjon. Det innebærer at en høy andel, $\frac{3}{4}$, eier egen bolig og selv kan velge om de vil flytte. Det innebærer også at mange i gruppen har opparbeidet kapital som kan omsettes på boligmarkedet, enten i bedre bolig eller i ekstra bolig. Sammen med måten å organisere husholdningene på, ofte med flere inntekter, bidrar dette til en viss bevegelses- og valgfrihet på boligmarkedet. Et mindretall er imidlertid langvarig vanskeligstilte. De er avhengige av å tilfredstille kriterier og vilkår i det offentlige for å få løst sin boligsituasjon.
- Tamilene befinner seg i en mellomposisjon. Et godt flertall eier egen bolig, og en del har oppnådd en tilfredstillende boligsituasjon. Andre opererer på de nederste trinnene på kjøpemarkedet. Det innebærer at de i prinsippet selv bestemmer om de vil flytte, men det tar tid å forbedre boligstandarden ved hjelp av flytting i Oslo-regionen. Resultatet har vært at noen har flyttet hyppig fra en lite tilfredsstillende boligsituasjon til en annen, noe som er klart kostnadskrevende (Nordvik, 1999). De som leier har mindre innflytelse over egen situasjon. De er avhengig av utleier. Det virker imidlertid som de som leier av tamiler føler seg tryggere enn om de hadde leid av norske, i den forstand at de opplever at vilkårene rundt leieforholdet er tydeligere. Den ene som leier kommunalt opplever ikke usikkerhet i forbindelse med leieforholdet, men har liten innflytelse på mulighet til å forbedre boligstandarden innenfor det kommunale leiemarkedet.
- Somalierne har som gruppe marginal innflytelse over egen situasjon på boligmarkedet, med unntak av de få som har kjøpt bolig. De har imidlertid kommet heldigere ut enn tamilene. De har ved hjelp av etableringslån og annen kommunal bistand, fått anledning til å kjøpe seg til en tilfredsstillende boligsituasjon hvor de kan og ønsker å fortsette å bo. Leietakerne har imidlertid en vanskelig situasjon. Uten vesentlig arbeidsinntekt er de helt prisgitt det private og kommunale leiemarkedet, uten mulighet til å sette egne vilkår. For de som leier privat har dette resultert i hyppige og ufrivillige flyttinger med negative konsekvenser for husholdet. Det handler særlig om følelse av å stå utenfor samfunnet, å ikke bli inkludert og om gjentakne og brutte relasjoner. Dessuten vanskeliggjør en usikker boligsituasjon engasjement for å ta utdanning eller få en plass på arbeidsmarkedet.

Langvarig, vanskeligstilte informanter på tvers av gruppene leier kommunal bolig eller har fått kommunal hjelp til å leie privat. Dette dreier seg i mange tilfelle om enslige kvinner med barn. Mange snakker lite norsk. De utgjør en gruppe som er lite attraktive på arbeidsmarkedet. Bokostnader og livsopphold dekkes i stor grad av sosialhjelp og fungerer som en slags inntekt, men på andre vilkår. For å bistå denne gruppen over i mer stabile bosituasjoner, hvor de kan ha mer innflytelse over egen situasjon, trengs det andre virkemidler. Egnede virkemidler for denne gruppen kan ikke knyttes til inntektskrav, men bør likevel gjøre det mulig å komme over i en bosituasjon hvor en bor på tidsbestemt kontrakt. Om det er som leietaker eller eier er ikke vesentlig. De somaliske husholdene som fikk kjøpe bolig til omtrent fellesgjelda på begynnelsen av 90-tallet, er eksempler på at slike ordninger er mulige og fungerer etter hensikten for denne typen vanskeligstilte.

6 Etniske minoriteter og tilpasning til boligmarkedet – avsluttende drøftinger

Undersøkelsen har bekreftet nok en gang at innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn møter mange og ulike hindringer på boligmarkedet. Men, undersøkelsen viser også at det gjøres store anstrengelser blant boligsøkerne for å overkomme vanskelighetene og klare å håndtere egen boligsituasjon. Erfaringene viser med all tydelighet at det er forskjell på hvordan innbyggere med ulik etnisk bakgrunn håndterer boligmarkedet. Dette knyttes ikke nødvendigvis til kultur, men til årsak og tidspunkt for ankomst, motivasjon for å være i Norge, tilpassing på arbeidsmarkedet, husholdningsstruktur og tradisjoner for organisering av økonomi i familien, samt tidligere sosio-økonomisk status. Når det gjelder tidspunkt for ankomst, har bolig- og tildels innvandringspolitikken i den aktuelle perioden hatt stor betydning for mulighet til å bli inkludert på boligmarkedet, gitt innvandreres og flyktningers egne forutsetninger og grad av åpenhet i majoritetssamfunnet.

6.1 Hva fremstår som problemet i forhold til etniske minoriteter og bolig?

Selv om de fleste arbeider iherdig for å skaffe seg en tilfredstillende boligsituasjon, er det et problem for boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn å etablere seg på boligmarkedet. 'Problemet' kan forstås, analyseres og bli forsøkt løst på flere måter. På bakgrunn av empirien kan problemet knyttes til kjennetegn ved boligmarkedet, ved tilbydersiden og ved etterspørrene og til relasjonene mellom disse faktorene. Samtidig er det viktig å nyansere. Ikke alle med etnisk minoritetsbakgrunn opplever vedvarende problemer. Noen er periodevis vanskeligstilt før de klarer seg på en tilfredstillende måte, og andre har ikke opplevd problemer som de mener kan knyttes til deres bakgrunn. Type og omfang av problemer varierer mellom de enkelte gruppene og mellom personer.

6.1.1 Problemer knyttet til etterspørselsiden

Når vi snakker om at det er vanskelig for innvandrere på boligmarkedet, assosieres det lett til hva som er 'feil' ved dem. Hvorfor klarer de ikke å skaffe seg bolig slik som nordmenn gjør? Problemene på boligmarkedet kan imidlertid ikke bare forklares ved kjennetegn ved boligsøkerne, det handler snarere om en mismatch mellom den enkeltes forutsetninger og mekanismer på boligmarkedet. Gitt boligpolitikken som målfører fri prisdannelse på omsetning av boliger som hovedstrategi for omfordeling av boliger, vil den enkeltes økonomi være helt avgjørende for hvor godt en lykkes med egen boliganskaffelse.

Etterspørrenes økonomiske problemer i forhold til etablering på boligmarkedet er knyttet til følgende:

- Ingen eller lav arbeidsinntekt.
- Ikke fast jobb, men engasjementer over tid (utleiere krever fast jobb, utlånsinstitusjoner krever fast jobb for å gi lån).
- Førstegenerasjon, ikke tilgang til arv eller andre økonomiske gaver fra foreldre som kan brukes til egenkapital ved kjøp av bolig.

Andre problemer som er knyttet til boligsøker, handler om mangelfull kunnskap i norsk, om hvordan man går frem for å skaffe seg en bolig og hva som kreves, f.eks. prosedyrer i forbindelse med kjøp og salg, rettigheter og kontraktsforhold, kjennskap til ulike prismarkeder osv., noe som innebærer at en ikke vet om en får en rimelig behandling eller om en blir lur.

Tiltak

Bedring av etterspørernes økonomiske evne bør fortrinnsvis knyttes til arbeidsmarkedet. Hva kan gjøres for at denne delen av befolkningen kan få en større plass på og lettere tilgang til det etablerte arbeidsmarkedet, i tillegg til deltids- og lavtlønnsmarkedet?

Når det gjelder egenkapital, bør ordningen med etableringstilskudd fra Husbanken gjøres mer kjent og utvides slik at flere kan omfattes av ordningen og slik at hvert enkelt tilskudd er tilstrekkelig for å skaffe husholdet en boøkonomi som er til å leve med. Det kan lette inngangen til det alminnelige boligmarkedet for lavinntektsgrupper blant etniske minoriteter. Det kan også lette den økonomiske byrden ved kjøp i de tilfelle etableringstilskudd kan erstatte dyrere finansieringsordninger, som f.eks. lån av familie og venner.

I forhold til informasjon om hvordan markedet fungerer, kan en tenke seg ulike hjelpeordninger på kommunalt nivå eller knyttet til frivillige organisasjoner. Det kan dreie seg om informasjon og veiledning og om bistand i konkrete saker. Boligsøkere som ikke behersker norsk og som ikke har familie eller bekjente som kan hjelpe med språket, vil ha behov for konkret bistand på eget språk. Dette handler om mer enn tolkebistand. Det handler om bistand til å 'tolke' og formidle situasjoner, hindringer og muligheter på boligmarkedet (Bilgic, 2000).

6.1.2 Problemer med tilbudssiden

Med tilbudssiden menes her utleiere, meglere og selgere enten de opptrer som privatpersoner, private selskaper, institusjoner eller det dreier seg om kommunen.

Når det gjelder det private leiemarkedet finnes det ikke gode nok bestemmelser i lovverket som sikrer leiesøkerne beskyttelse mot vilkårlig og usaklig behandling. Det er opp til den enkelte utleier å velge leietakere etter eget forgodtbefinnende, uavhengig av om en leier ut privatbolig eller driver utleieselskap.

For leiesøkere med etnisk minoritetsbakgrunn betyr det hindringer som de ikke kan gjøre noe med hver for seg. Problemer i forhold til å komme inn på det private leiemarkedet er bl.a. knyttet til hvite utleieres holdninger med følgende konsekvenser for boligsøkerne:

- Ingen eller minimal suksess ved å svare på annonser om ledige boliger
- Liten suksess ved å sette inn egne annonser
- Liten sjans for å få leieavtale etter visninger pga. feil bakgrunn; nasjonalitet, hudfarge, språk, religion osv.
- Liten sjans for å få leieavtale pga. krav om fast arbeid i stedet for dokumentasjon om at en kan betale husleia.

I de tilfelle leieavtale blir inngått er problemet knyttet til:

- høy leie
- tidsubestemte kontrakter
- usikre kontraktsvilkår

Mange at de får høyere leie enn andre, da utleierne vet at de ikke har andre alternativ og dermed kan de sette opp prisen. Vi vet ikke om dette er riktig, da det ikke er foretatt undersøkelser som sammenligner leieobjekter og leienivå mellom leietakere med majoritets- og minoritetsbakgrunn. Men vårt inntrykk fra denne og andre undersøkelser gir indikasjoner på at leiemarkedet fungerer ulikt for leiesøkere med ulik bakgrunn og ulike finansieringskilder (Stamsø og Østerby, 2000, s. 39).

Det er færre kommunale utleieboliger i Oslo, enn det er søkere. Det innebærer at det er satt kriterier for å prioritere mellom søkere. Et av kriteriene er 3-års registrert botid i kommunen for å kunne søke. Dette er et problem for de som flytter fra en annen kommune til Oslo. Nettopp når de er i en vanskelig situasjon og skal etablere seg på utdannings-, arbeids- og boligmarkedet er de avskåret fra å søke. Tilleggs-kriterier for å søke kommunal bolig er knyttet til dokumentert behov på sosial-medisinsk grunnlag.

Tiltak

For å lette tilgangen til leiemarkedet for boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn, kan en sette i verk tiltak overfor tilbydersiden. Virkemidlene kan ha karakter av forbud, påbud eller de kan være av motiverende karakter. For eksempel hva skal til for at utleiere oftere vil velge leietakere med etnisk minoritetsbakgrunn?

En enkel og samtidig vanskelig løsning på tilgang til leiemarkedet, er å øke antall kommunale eller andre regulerte utleieboliger i Oslo.

6.1.3 Problemer knyttet til mekanismer på boligmarkedet

Empirien forholder seg til boligmarkedet siden begynnelsen av 1970, da de første informantene kom som arbeidsinnvandrere. I disse avsluttende drøftingene vil det imidlertid være mest relevant å forholde seg til boligmarkedet og boligpolitikken slik den fremstår i dag, på begynnelsen av 2000. Dette fordi en drøfting av ev. tiltak som kan redusere problemene vil måtte være knyttet til dagens situasjon.

Erfarte problemer (1998-99) knyttet til boligmarkedet i Oslo for boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn:

- For få leieboliger
- For dyre boliger
- For små boliger
- For smale kriterier for å få etableringslån (inntekstbegrensninger og begrensninger på lånets størrelse, ikke tidligere eid bolig)
- For høye terskler for lån i privat bank (krav til sikkerhet og total lånebyrde, krav til fast arbeid)
- For lett å diskriminere (lovlig på utleiemarkedet)

Et resultat av hindringene for økonomisk, vanskeligstilte er at de blir helt avhengige av kommunen, bor på hospits, hos venner, eller sammen med andre. Et annet resultat er at

boligsøkere med begrenset økonomi blir 'tvunget' til å kjøpe bolig i de billigste områdene. Dette er sammenfallende med funn fra England (Phillips og Karn, 1992), men samtidig mer vidtrekkende. Den engelske studien viste at *førstegangskjøpet* av bolig var ukonvensjonelt og kostbart, da kjøperne hadde ubetydelige valg. Vår studie viser derimot at noen blir hengende i en situasjon med påfølgende boligkjøp med ubetydelig valg både når det gjelder bolig og lokalisering. Eierbolig har i disse tilfellene vært en måte å skaffe seg hus på, mer enn en strategi for stabil boligetablering. I stedet for å styrke ens posisjon på eiermarkedet vil stadige flyttinger medføre økte kostnader, i form av meglergebyr, dokumentavgifter, transportkostnader og ikke minst sosiale kostnader (Nordvik, 1999).

Tiltak

Hvis en skulle gjøre noe med disse problemene, måtte en ta fatt på boligpolitikken, både på statlig og kommunalt nivå. Det handler om å legge til rette for økt boligbygging og regulere deler av boligmassen slik at den holdes utenfor det ordinære markedet. Det handler også om en samordning av bosettings- og boligpolitikken. Etniske grupper som f.eks. somaliere med tradisjonelt store husholdninger, men liten inntekt, kan bosettes i områder hvor det er marked for et visst antall store boliger. Store boliger i f.eks. Oslo kan ha flere bruksområder, f.eks. store familier, UNGBO og bofelleskap for andre grupper. Også kriterier for å få leie kommunal bolig kan det være behov for endre, i den forstand at en må regne med at en del husstander av økonomiske grunner ikke vil være i stand til å skaffe seg bolig på egen hånd i det ordinære markedet.

En kan tenke seg ordninger som kan fungere som mellomløsninger mellom leie og eie. Hensikten med slike ordninger må være å gjøre barnefamilier i stand til å bo stabilt og trygt. Med stabilt og trygt mens her at de tilbys tidsbestemte kontrakter og over tid kan overta boligen. Stabile og trygge oppvekstvilkår for barn forutsetter stabile kontraktsforhold på bolig og en boøkonomi som husholdet kan klare.

Når det gjelder de som kan klare å skaffe seg bolig på eiermarkedet, kan en tenke seg ytterligere bruk av etableringslån. Etableringslån slik det fungerer i dag, treffer en del av målgruppen, men treffer ikke familier som f.eks. har kjøpt billig for å få et sted å bo, og som har behov for å flytte. Eksemplene med de somaliske familiene som har fått etableringslån, viste at disse fikk anledning til å kjøpe boliger av tilfredstillende standard i tilfredstillende bomiljø. For at de husholdene som har 'kjøpt seg til fant', skulle kunne etablere seg i en tilfredstillende boligsituasjon, ville etableringslån være en hjelp. Da måtte en endre kriteriene for låneordningen både i forhold til aldersbegrensning og i forhold til at en ikke tidligere kan ha eid bolig.

For å få bukt med diskrimineringen av leietakere kreves det både en skjerping av lovverket og tiltak som kan motivere utleiende til å velge leietakere med etnisk minoritetsbakgrunn. Mangel på beskyttelse mot diskriminering på utleiemarkedet blir et samfunnsproblem når store grupper av boligsøkere med innvandrerbakgrunn opplever å bli stengt ute pga. sin herkomst.

6.2 Markedets manglende evne til å løse etniske minoriteters problemer på boligmarkedet

Det overordnede målet for boligpolitikken er at fordeling og omfordeling av boliger skal skje ved fri prissetting i et åpent marked. Det er også et mål at alle borgere i størst mulig grad skal sørge for seg og sine, inkludert på boligmarkedet.

På bakgrunn av de politiske målene kan en spørre seg om markedet er egnet til å omfordele boliger på en rettferdig måte, til vanskeligstilte blant innbyggere med innvandrerbakgrunn.

Gjennom denne undersøkelsen har vi sett at mennesker fra Pakistan, Sri-Lanka og Somalia i stor grad har operert på det åpne boligmarkedet. Dette gjelder også en stor andel av de som har kommet som flyktninger, både blant tamiler og somaliere. Mange av somaliene som opprinnelig ble bosatt i Oslo fikk ikke kommunal bolig, men fikk leie privat. Da kontraktene gikk ut måtte de i prinsippet klare seg selv, uten at de hadde de ressurser som kreves for å operere på boligmarkedet som selvstendige aktører.

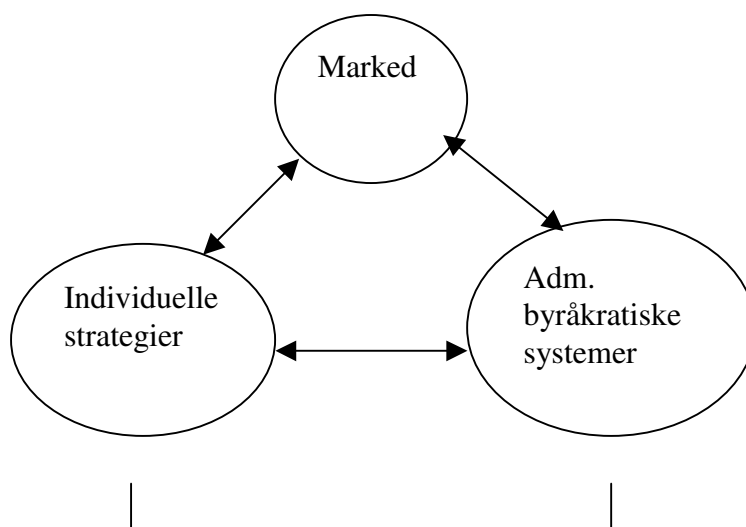
På bakgrunn av undersøkelsen virker det ikke som de offentlige ordningene som skulle rette opp dysfunksjoner på boligmarkedet, har vært tilstrekkelig treffsikre til å nå de spesielt vanskeligstilte blant boligsøkere med innvandrerbakgrunn. Når de boligsosiale ordningene ikke treffer de som har behov for bistand, må en ty til sosialhjelp. Dette gjelder innenfor alle de tre gruppene og omfatter enslige forsørgere (kvinner) uten arbeidsinntekt, hushold som har slitt med gjeld etter boligkrakket på slutten av 80-tallet og barnefamilier hvor ingen av de voksne har tilstrekkelig arbeidsinntekt til at offentlige ordninger som er rettet inn mot eierboligmarkedet trer i kraft. I denne sammenheng blir det et politisk spørsmål om hvor en skal legge ambisjonsnivået for offentlig boligbistand. Ut fra en levekårsvurdering kan det virke som de offentlige ordningene er utilstrekkelige når de ikke fanger opp barnefamilier slik at de kan få bistand til å etablere seg i en stabil bosituasjon. Hyppige og ufrivillige flyttinger gir ustabile boforhold. Ustabilitet virker negativt på de fleste og vanskeliggjør kvalifisering for arbeidsliv. Det medfører usikre og sårbare oppvekstforhold hvor barn blir avhengige av foreldrene, i den forstand at de ikke får anledning til å etablere alternative nettverk i nærmiljøet. For barn med etnisk minoritetsbakgrunn blir dette dobbelt viktig. Mangel på vennenettverk innebærer mangel på naturlig språkinnlæring i lek og samspill med andre barn, inkludert norske, der de bor.

I forhold til å hjelpe de vanskeligstilte blant boligsøkere med innvandrerbakgrunn, virker det som både markedet og de offentlige ordningene for omfordeling på boligmarkedet kommer til kort.

6.3 Egne strategier som erstatning for markedets dysfunksjonalitet

Markedet fungerer ikke som en rettferdig omfordelingsmekanisme for vanskeligstilte med innvandrergrunn på boligmarkedet. Heller ikke de offentlige ordningene som formidles via administrative og byråkratiske systemer, fremstår som gode nok til å sikre en rettferdig og rimelig fordeling av boliger til de mest vanskeligstilte blant innvandrerbefolkningen. For at disse ordningene skal virke overfor målgruppene, må de være tilpasset eller ta høyde for spesielle egenskaper ved gruppene. Undersøkelsen har vist at i tillegg til markedsmekanismer og offentlige ordninger, har boligsøkerne innen disse tre gruppene utviklet egne strategier for å skaffe seg en plass på boligmarkedet. Det kan se ut til at denne gruppen boligsøkere i stor grad har erstattet markedets dysfunksjonalitet med egne strategier for å skaffe bolig.

Figur 7: Ulike og til dels utfyllende mekanismer ved boliganskaffelse

Avhjelpe dysfunksjoner ved markedet

Ideelt sett skulle summen av de ulike funksjonsmåtene, virkemidlene og strategiene gjøre det mulig for de boligsøkende å skaffe seg en tilfredstillende boligsituasjon. For de fleste er det også tilfellet. Det gjelder imidlertid ikke for de mest vanskeligstilte, og da spesielt de som er uten arbeidsinntekt. Sammen med utestengning fra leiemarkedet på grunn av bakgrunn, skaper det en svært vanskelig boligsituasjon for noen. Heller ikke alle som har arbeidsinntekt får nytte av private og offentlige kollektive virkemidler for å kjøpe bolig, da noen ikke har fast jobb, noen mangler sikkerhet for lån og noen får for stor lånebyrde i forhold til inntekten, sett fra långivers side.

Slik vi har sett det er de egne strategiene et viktig bidrag til å forstå på hvilken måte boliger blir omfordelt blant borgere med innvandrerbakgrunn.

6.3.1.1 Forhold ved markedet som fremtvinger alternative strategier

Så langt er ulikheter i boligstrategier forklart ved forhold ved gruppene selv. Det er imidlertid helt tydelig at flere av strategiene er utviklet for å komme rundt de hindringene en møter på det åpne markedet. Aktiv bruk av nettverk er f.eks. i mange tilfelle et alternativ til annonser. Utstrakt bruk av fremleie og ulike former for samboerskap er på samme måte en alternativ strategi for å skaffe seg bolig når en ikke når frem gjennom andre kanaler. Kjøp av boliger som kan leies ut til andre med samme eller annen minoritetsbakgrunn, er både et uttrykk for investering og et uttrykk for en form for solidaritet med andre som møter hindringer på boligmarkedet. Utstrakt lån av penger i nettverket er både et uttrykk for at en ikke oppnår tilstrekkelig boligfinansiering i de alminnelige låneinstitusjonene og et uttrykk for ønske om å hjelpe. Når man låner av hverandre gis det i alle miljøene lån uten renter, noe som innebærer en billigere finansiering enn om pengene var lånt i bank. Interne spareordninger med streng sosial kontroll, er en måte å spare raskere på og som gir en selv og vennenettverket noe økonomisk handlekraft. Nettverkens beskyttende karakter er på den annen side et sikkerhetsnett som trer i kraft når de offentlige hjelpeordningene ikke strekker til.

6.3.2 Hva er det ved strategiene som gjør at de virker der markedet og offentlige ordninger svikter?

Strategiene for å skaffe bolig som undersøkelsen har gitt oversikt over, er utviklet i en dialog mellom preferanser, opplevde muligheter og hindringer. Mulighetene og hindringene er basert på egne erfaringer og ferdigheter, og erfaringer som er tilegnet gjennom nettverk. Bruk av nettverk som tradisjon og tildels strategi, ser på mange måter ut til å kompensere for mangler ved markedet og ved offentlige virkemidler, men er ikke alltid tilstrekkelig.

Slik strategiene fremstår, virker det som de i en viss grad er syslet på tradisjoner i den enkelte gruppen, tilpasset mekanismene på boligmarkedet i Oslo. Der hvor en har kunnet dra nytte av og bygge videre på egne tradisjoner, virker det som en har utviklet de mest bæredyktige strategiene. Det innebærer at en i møtet med det norske boligmarkedet har innlemmet elementer som er gjenkjennelige fra måter å ordne seg på i egen kultur. I stedet for brudd og avlæring av tidligere erfaringer og verdier, har en brakt videre det som kan hjelpe en og som oppleves som fruktbart i det nye landet.

Det gjelder f.eks. det pakistanske miljøet hvor en har tradisjon for storfamilier med felles husholdning og økonomi. Over tid har det ført til at husholdningene har fått flere inntekter som ofte blir forvaltet samlet i forhold til felles mål. I en del av de pakistanske husholdene har dette etter hvert ført til en situasjon som gir valgmuligheter på boligmarkedet. En annen tradisjon som har blitt omformet til det norske boligmarkedet, gjelder boliganskaffelse ved giftermål. Bevisstheten om et stramt boligmarked og behov for bolig til barn ved ekteskapsinngåelse, har medført at familier som har hatt råd til det, har kjøpt opp leilighet(er) med dette formål. Inntil de har hatt behov for leiligheten har den blitt leid ut og på den måten skaffet familien en ekstrainntekt. Denne type strategier gavner dem som er del av familienettverk. De som derimot står utenfor, står helt utenfor og må klare seg uten bistand fra eget miljø. Et annet forhold som har bidratt til å utvikle strategiene i denne gruppen, er flere av informantenes bakgrunn i handel og forretningsdrift i hjemlandet. Dette innebærer at de har forståelse for markedsmekanismer og kan forholde seg til disse.

Tamilene har bygget videre på tradisjoner om hjelp og bistand i det tamilske miljøet, knyttet til landsby, familie eller andre grupperinger som oppleves som relevante. Samholdet i det tamilske miljøet er bygget opp både som en reaksjon på borgerkrig og diskriminering på Sri Lanka og som en måte å klare seg på i Norge. De tamilske strategiene er drevet frem av et sterkt behov for å klare seg selv individuelt og som gruppe, noe som har medført høy arbeidsinnsats, sambo i perioder og raskt inntog på eierboligmarkedet. På den annen side har kanskje behovet for selvstendighet ført til et underforbruk av offentlige virkemidler på boligmarkedet, noe som får økonomiske konsekvenser for den enkelte.

Den somaliske gruppen har i liten grad utviklet strategier som er basert på egen økonomi, bortsett fra i enkelte tilfelle. Å skaffe bolig er i stor grad forbundet med hjelp fra kommunen, enten økonomisk eller både økonomisk og materielt. Samtidig opplever mange dette som en utilfredstillende strategi. Det er lang ventetid for å bli tildelt kommunal bolig, ofte flere år. En supplerende fremgangsmåte er derfor å bo hos hverandre og søke informasjon gjennom nettverk mens man leter etter bolig. Dette bygger på tradisjoner fra hjemlandet hvor gjestfriheten var utbredt og hvor man delte det man hadde med "gjesten", selv om det betydde at man fikk mindre selv. I norsk sammenheng innebærer dette hjelpesystemet at miljøet tar vare på en del av de mest vanskeligstilte som ikke fanges opp av det kommunale hjelpeapparatet.

Men, det kan også føre til konflikt med det omkringliggende miljøet. Boende gjester betyr ofte større slitasje og mer bråk enn hva naboer tolererer.

Til forskjell fra tamilene har somalierne som gruppe et tett forhold til hjelpeapparatet. De har på den måten formelt tilgang til informasjon om ulike offentlige hjelpeordninger. Det virker også som de som gruppe har mindre motforestillinger mot offentlig hjelp, og dermed benytter etableringslån og tilskudd når det er aktuelt.

Det som er felles i de tre gruppene er videreføring, omforming, gjenoppbygging og bruk av nettverk knyttet til de etniske miljøene. Nettverkene har imidlertid ulik karakter. I det pakistanske miljøet er det sentrale nettverket tett og lukket og i første rekke knyttet til familien. I de to andre gruppene er nettverkene løsere og dermed mer inkluderende overfor flere, men kan ikke tilby like omfattende støtte og bidrag som de pakistanske, lukkede familienettverkene. Det er jo også innlysende at jo mer som ytes, jo færre kan nyte godt av nettverkets goder. På den annen side tilbyr det pakistanske miljøet deler av sitt 'overskudd' til andre med innvandrerbakgrunn. Med dette kryptiske utsagnet menes at utleiery av pakistansk bakgrunn leier ut boliger til boligsøkere av annen minoritetsgrunn og hjelper på denne måten andre minoriteter med å slippe til på boligmarkedet.

6.3.2.1 I hvilken grad fører strategiene til at boligsøkerne når sine mål?

I denne undersøkelsen har det vært lagt vekt på å trekke frem forhold som kan belyse hva slags strategier for boliganskaffelse som utvikles og anvendes for boliganskaffelse blant boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn. Strategiene og de aktuelle handlingene for å skaffe bolig har liten verdi hvis de ikke leder i retning av målet, dvs. en tilfredsstillende boligsituasjon sett fra den enkeltes ståsted. Det innebærer at målene vil være ulike mellom grupper og mellom personer. Mål for egen boligsituasjon vil bl.a. variere med hva en har, opplevde behov og muligheter. Basismål som gjelder alle i undersøkelsen handler om å bo trygt og stabilt i den forstand at en selv kan velge om og når en skal flytte. Dernest at en har en bolig som tilfredstiller normale vilkår som at den er varm nok, tett (ikke regner og blåser inn) og stor nok til den aktuelle husstand. Dernest kommer eiendomsforhold, sosiale og fysiske forhold i bomiljø og til slutt heving av den materielle boligstandard. Hva en har greid å oppnå vil bl.a. avhenge av tid i Norge.

Ser vi litt grovt på det kan en hevde at strategiene til informantene med pakistansk bakgrunn har ført til livssituasjoner hvor de har valg i forhold til hvordan de vil bo i Oslo-området. De bor overveiende bra og noen av husholdene er i ferd med å endre boligsituasjonen til hva de maksimalt kan tenke seg, store hus med plass til storfamilier. Det er i første rekke de som eier egen bolig som har handlingsmuligheter. Den ene familien som bor i kommunal leilighet har imidlertid også oppnådd en viss innflytelse på egen boligsituasjon selv om de har vært helt avhengige av kommunal bistand. Ved hjelp av eget initiativ har de beveget seg fra midlertidig privat leie med kommunal økonomisk hjelp, til en kommunal bolig som de opplever som trygg, stabil og med tilfredsstillende boligstandard.

Strategiene som er belyst gjennom de tamilske informantene har også vist seg levedyktige i den forstand at gruppen som sådan klarer seg på boligmarkedet uten vesentlig offentlig hjelp. Fremgangsmåtene har ført til stor grad av selvstendighet, i betydning at en stor andel er boligeiere. Noen har også lyktes i å oppnå god boligstandard og boligøkonomi. En er sågar gjeldfri etter taktiske vurderinger av tidspunkter for kjøp og salg av egen bolig. Det er imidlertid usikkert i hvilken grad stadige flyttinger og kjøp av nye boliger er hensiktsmessig i

forhold til å opparbeide seg utvidete handlingsmuligheter på boligmarkedet. På den annen side kan det hende at de ikke har opplevd å ha andre valg.

Har så somaliernes strategier ført dem nærmere målet om en trygg og stabil boligsituasjon i Oslo? Både ja og nei. De som har flyttet til Oslo fra en annen kommune har i de fleste tilfellene flyttet til dårligere boforhold enn de hadde før. På den annen side prioriterte de andre ting enn bolig, slik som kontakt med nettverk og håp om bedre muligheter i forhold til utdanning og jobb. Kontakt med nettverk betydde for mange mulighet til å få noen å snakke med. Å leve isolert i en god bolig var ikke meningsfylt. I Oslo fikk de tak over hodet ved hjelp fra familie, venner eller bekjente inntil det var mulig å søke kommunal bistand, hvis de da ikke hadde klart seg på egen hånd. Ved å være åpne for alle muligheter i og utenfor nettverket sammen med offentlig hjelp, har de et sted å bo. Noen bor imidlertid på måter som går under benevnelsen bostedsløs. De fleste bor til leie og har dermed begrenset innflytelse over egen boligsituasjon. De få som har kommet seg inn på eierboligmarkedet uttrykker imidlertid at de har en boligsituasjon de er godt fornøyd med.

6.3.2.2 De boligsøkende som aktive og handlende aktører

Et utgangspunkt for undersøkelsen har vært å se på 'innvandrerene' som en aktiv og handlende aktør, fremfor et 'offer' for omgivelsene. Det har vært en antakelse at et hvert menneske vil ha egeninteresse av å forsøke å skape seg et liv som en er fornøyd med. Dette vil også gjelde den delen av ens liv som omfatter boligsituasjonen. Med en slik forståelse antar en at mennesker som skal etablere seg eller ønsker å bevege seg på boligmarkedet, vil handle rasjonelt i forhold til dette. Det betyr at en forventer at de foretar handlinger som fører i retning av dette målet, altså at en er mål-middel orientert. Det innebærer at en aktør handler konsistent på bakgrunn av gitte preferanser og forestillinger. En begrensning ved denne tilnærmingen er utydelige mål og manglende kjennskap til sammenhengen mellom midler og mål. Når en har liten kjennskap til den konteksten en befinner seg i, kan det være vanskelig å vite hva slags mål som kan tilfredstille ens preferanser. Utydelige mål gir også lite føringer på hva slags handlinger (midler) som vil være mest hensiktsmessig. En annen begrensning ved denne tilnærmingen er aktørers varierende grad av muligheter (ressurser) til å forfølge egne preferanser og varierende grad av oversikt over alternative løsninger og handlingsmuligheter som kan tilfredstille ens ønsker.

Informantene i denne undersøkelsen har vært aktive i forhold til egen livs- og boligsituasjon i Norge, om enn på ulike måter slik det har kommet frem i de tidligere beskrivelsene. Enkelte har opplevd det som mest hensiktsmessig å ikke gjøre noe, å avvente situasjonen for å se hva som skjer. I andre tilfelle, og da kanskje i det somaliske miljøet, har noen opplevd å ikke ha handlingsalternativer fordi de ikke har forstått hvordan det norske boligmarkedet og mekanismene rundt det fungerer. De har ikke hatt oversikt over sammenhengen mellom midler og mål. Tamilske informanter har på sin side gitt uttrykk for at de ikke forstår hvordan nordmenn tenker, og har på den bakgrunn søkt alternativer hvor de kan unngå kontakt med norske. Andre informanter i det pakistanske og tamilske miljøet har derimot fått erfaringer som har lært dem å dra nytte av de mulighetene som et markedsstyrt boligmarked gir.

En litt annen måte å forstå aktørenes adferd på, er å gå ut i fra at de har handlet fornuftig på bakgrunn av hvordan de oppfatter sin situasjon og hva de er opptatt av å få til. Med fornuftig menes her at individene handler som ansvarlige og selvbesinnete mennesker (Jensen, 1993, s.34). Handlingene er ikke tilfeldige, men meningsfulle i en sammenheng som er knyttet til aktørenes virkelighetsforståelse. Det innebærer at handlingene er bygget på konkrete

erfaringer og verdier som utgjør grunnlaget for aktørenes definisjon av egen situasjon. En slik forståelse medfører at ulike aktører har ulik forståelse av hva som er fornuftig i forhold til å nå et mål. Det innebærer også at hva som oppleves som fornuftige handlinger i en gitt situasjon vil variere. For eksempel vil eget ståsted være av betydning for i hvilken grad en opplever at flytting fra en etablert boligsituasjon i en distriktskommune til Oslo, vil være fornuftig.

Med en slik forståelse av fornuftig og rasjonell handling, kan vi konkludere med at informantene i denne undersøkelsen har gjort så godt de kan ut fra egne preferanser, situasjonsforståelse og opplevelse av muligheter. Noen handlingsmønstre har imidlertid fungert bedre enn andre, vurdert utenfra og i forhold til å opparbeide kontroll over egen boligsituasjon. Utfordringen for flyktningene har i første rekke vært å omstille seg fra å være på flukt til å danne seg bilder av en ny fremtid i Norge som de selv i stor grad må ta hånd om. For informanter innen alle de tre gruppene har det vært en utfordring å tilpasse sine vante handlingsmønstre til et svært formålsrasjonelt og markedsorientert samfunn (Norge). Hvis vi skal prøve å klassifisere handlingsmønstrene, så er det de som har klart å kombinere formålsrasjonelle handlinger med varianter av verdirasjonelle og tradisjonelle handlingsmønstre (Weber, 1947) som kanskje har lyktes best. De har visst hva de ønsket å oppnå materielt, har ivarettat visse sentrale verdier og har benyttet noen tradisjonelle fremgangsmåter som igjen har styrket egne virkemidler. Etter som tiden går vil antakelig flere finne frem til effektive handlingsmønstre som virker til å fremme deres egne mål for hvordan de vil leve og bo i Norge.

6.3.2.3 Ny forståelse av begrepet strategier

Gjennomføringen av denne undersøkelsen har strukket seg over to år. Det har gitt meg tid til å la tanker om det jeg får vite og oppleve underveis ligge og modne i underbevisstheten. Begreper som har fått nye dimensjoner i løpet av denne tiden, er planlegging og strategi i forhold til å skaffe seg bolig. Innledningsvis så jeg på det som et forholdsvis nøytralt begrep knyttet til om informantene har hatt og i tilfelle hva slags strategier de har brukt i forhold til å skaffe seg et tilfredsstillende sted å bo. Etter at undersøkelsen er ferdig, blir det tydelig at strategi oppleves individuelt og er nært knyttet til egen opplevelse av tid og hvor en befinner seg i forhold til eget psykologisk rom og tidsakse.

Bildet av hvor en befinner seg på sin egen tidsakse, ser først ut til å endres når en har fått nye erfaringer som gir en annen forståelse for muligheter og hvor en befinner seg i sitt eget tidsrom. Strategier må sees i relasjon til den enkeltes opplevelse av egen livssituasjon i den aktuelle konteksten en befinner seg i. En som opplever seg som flyktning uten et trygt oppholdssted, vil være opptatt av å gripe muligheter som oppstår for å komme bort fra ubehagelige situasjoner. En som tror på muligheter til å skape seg en fremtid, vil derimot rette oppmerksomheten mer mot egne handlinger som kan bidra til dette, sett fra vedkommendes ståsted. Opplevelse av egne livsmuligheter er avgjørende for hva slags fremtidsbilder en danner seg. Dette kan illustreres ved en kommentar jeg fikk fra en pakistansk kvinne en gang. Hun var norsk statsborger, hadde bodd i Norge i nesten 30 år, men var hjemmearbeidende uten egne penger. Jeg sa da at hun kunne glede seg til hun ble pensjonist, da ville hun få pensjon i eget navn. Da lo hun og svarte, ”da må jeg bli 67 år, og vi lever ikke så lenge!”

I vurderingen av strategier og opplevelse av muligheter, må en ta i betraktning at de tre etniske gruppene har hatt ulike forventninger til Norge, samtidig som de har møtt ulike ”Norger”. Politikken og lovverket i forhold til immigrasjon har sammen med arbeids- og boligmarkedet endret seg vesentlig siden slutten av 60-tallet. Mens de første pakistanerne

reiste ut på eget initiativ og kom som etterlengtet arbeidskraft, har tamiler og somaliere flyktet fra borgerkrig og kommet som asylsøkere på 80- og 90-tallet, i en periode hvor særlige tiltak overfor flyktninger og innvandrere har blitt mer eller mindre avskaffet, og politikken har vært at de snarest mulig må klare seg selv. Det innebærer at gruppene har hatt ulike muligheter til å følge opp selvbergingsperspektivet.

6.3.2.4 Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet i Oslo

Et av utgangspunktene for undersøkelsen var at etniske minoriteter som ønsker å slå seg ned i Oslo, må være kreative for å overkomme hindringene. Å være kreativ innebærer aktiv handling og prøving og feiling. Ved å studere etniske grupper som varierer på sentrale variabler i forhold til oppholdet i Norge, har vi fått et bredt spekter av kunnskap om ulike måter å tilpasse seg boligmarkedet i Oslo. Fellestrekkene ved strategiene for boliganskaffelse bygger på gjenkjennelige elementer fra egen kultur, sentrale verdier som gruppene verdsetter samtidig som de har innlemmet og tilpasset seg boligmarkedets funksjonsmåte i Oslo. Innen alle gruppene har noen oppnådd boligsituasjoner som de er vel fornøyd med og de har ingen planer om å flytte. De fleste er imidlertid underveis og arbeider for å bygge opp egne ressurser som kan lette tilværelsen i Norge.

6.4 Politiske implikasjoner

Funnene viser at innbyggere med innvandrerbakgrunn er en mangfoldig og nyansert gruppe hva gjelder situasjon på boligmarkedet. Blant disse tre informantgruppene kommer det frem stor variasjon hva gjelder opplevde muligheter til å oppnå en tilfredstillende boligsituasjon. Ved siden av egen arbeidsinnsats har egenskaper og mekanismer ved markedet stor betydning for hvor stor innsats det kreves av det enkelte hushold for å mestre egen boligsituasjon. På bakgrunn av denne studien kan det hevdes at forholdene lå bedre til rette for boligetablering for nyankomne innvandrergrupper på 70- og første halvdel av 80-tallet enn i dag. Selektive offentlige, virkemidler rettet spesielt mot innvandreres boligsituasjon kan ha bidratt til dette.

Slik boligmarkedet fremstår i dag er det i liten grad i stand til å fordele boliger på en rettferdig måte til økonomisk vanskeligstilte med etnisk minoritetsbakgrunn. Heller ikke de offentlige virkemidlene som skal rette opp dysfunksjoner ved markedet, treffer de mest vanskeligstilte på en slik måte at de oppnår en boligsituasjon som er til å leve med over tid. Uten tilgang til nettverk og hjelp i egen gruppe ville mange av informantene i denne undersøkelsen hatt en langt dårligere boligsituasjon enn hva de faktisk har. Dette gjelder spesielt den somaliske gruppen og tildels den tamilske. Belastningen som følger av dårlige og ustabile boforhold er stor både for det enkelte hushold, for nettverkene som yter bistand, for bomiljøene de er innom og for hjelpeapparatet. Politisk innebærer dette flere ting. For det første en erkjennelse av at boligetablering for nyankomne, etniske minoriteter innebærer andre utfordringer enn boligetablering av ungdom oppvokst i Norge eller av sosialklienter med f.eks. rus eller psykiske problemer. Dermed at det er behov for å utvikle mer treffsikre, offentlige virkemidler for å fange opp de mest vanskeligstilte som ikke har tilstrekkelig arbeidsinntekt til å nyttiggjøre seg de offentlige virkemidlene (etableringslån og tilskudd). Det krever en diskusjon både om type virkemidler, tilgjengeligheten til virkemidlene og organiseringen av tjenesteapparatet som skal formidle tjenestene.

6.5 Videre forskning – fokus på vanskeligstilte på boligmarkedet blant etniske minoriteter

Denne undersøkelsen har fokusert på hva slags strategier for boliganskaffelse boligsøkere med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn har utviklet på bakgrunn av de hindringer og muligheter de har opplevd i jakten på bolig, innenfor en gitt kontekst. Undersøkelsen har ikke fokusert spesielt på vanskeligstilte innen disse tre gruppene, men problemet har dukket opp underveis.

For å få mer kunnskap om hvordan offentlige hjelpetiltak fungerer for de vanskeligstilte med etnisk minoritetsbakgrunn, vil det være nyttig med oppfølgingsstudier som fokuserer på tilgjengeligheten til offentlig hjelp (Schaffer og Huang, 1975, Bleiklie, 1997, Bleiklie, Dahl Jacobsen og Thorsvik, 1997) og hvordan den fungerer. Ved hjelp av teori om tilgjengelighet kan en analysere fordeling av goder og forholdet mellom hjelpeapparatet og bruker. Samhandlingsrelasjonen mellom hjelper og bruker vil være sentral, da det handler om møter mellom mennesker med ulik språk- og erfaringsbakgrunn og ofte ukjente og ulike forventninger til hverandre om hva som kan oppnås. Et slikt perspektiv vil være relevant for å få mer kunnskap om den faktiske fordelingen av knappe, offentlige goder som skjer i førstelinjetjenesten i forvaltningen og hvordan de virker. Slike analyser kan være nyttig for å få mer kunnskap om hindringer og muligheter i det offentlige, boligsosiale virkemiddelapparatet. Det kan også gi beslutningsgrunnlag i forhold til økt treffsikkerhet for offentlige virkemidler.

Litteratur

- Bilgic, Sücrü (2000): *Integrering. Fra teori til praksis*. Kulturbro forlag, Oslo.
- Bleiklie, Ivar (1997): *Service Regimes in Public Welfare Administration*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Bleiklie, Dahl Jacobsen og Thorsvik (1997): 'Forvaltningen og den enkelte' i Christensen og Egeberg; *Forvaltningskunnskap*, Tano Aschehoug, Oslo.
- Blom, Svein (1994): Innvandrere og bokonsentrasjon, rapport fra forprosjekt. Notat 4, SSB.
- Blom, Svein (1995): Innvandrere og bokonsentrasjon i Oslo. Rapport 32, SSB.
- Bolt, Gideon, Hooimeijer, Peter og van Kempen, Ronald (2000): *Ethnic Segregation in the Netherlands: New Patterns, New Policies?* Urban Research Centre Utrecht, Faculty of Geographical Science, Utrecht University.
- Bø, Puntervold, Bente (1980): *Fremmedarbeiderens boligsituasjon i Oslo*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dahl Jacobsen, Knut (1967): 'Politisk fattigdom' i *Kontrast* nr. 1, s. 6 – 9.
- Dangschat, Jens S. (2000): *The Concept of Segregation – A Critical Attempt on its Theoretical Relevance*. Paper på ENHR konferansen i Gävle, 2000.
- Djuve, Anne-Brit og Hagen, Kåre (1985): *Skaff meg en jobb!* Fafo, Oslo.
- Daatland, Svein Olav (1998): " Arven som riset bak speilet ?" i *Aldring & Eldre*, Nr. 3.
- ECON (1996): *Innvandring og offentlig økonomi*. ECON rapport 46 utarbeidet for Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Eidsvåg, Inge (1992): 'Norges flerkulturelle fortid' i *Fellesskap til besvær*, Long Litt Woon (red.) Universitetsforlaget, Oslo.
- Farah, Nuriddin (2000): *Yesterday, Tomorrow. Voices from the Somali Diaspora*. Cassell, London and New York.
- Farley, R. (1996): Racial Differences in the Search for Housing: Do white and Blacks Use the Same Techniques to Find Housing? In *Housing Policy Debate*, Vol. 7, Issue 2, pp. 367-385. Fannie Mae Foundation.
- Federation of Black Housing Organisations (FBHO) (1997/98): *Yearbook*. London.
- Fuglerud, Øivind (1999): *Life on the outside. The Tamil Diaspora and Long Distance Nationalism*. Pluto Press, London.

- Fuglerud, Øivind (2000): 'Transnasjonal kamp for Tamil Eelam' i *X* nr. 3-200, Årgang 9, s. 26-27.
- Granovetter, Mark (1973): 'The Strength of Weak Ties' i *American Journal of Sociology*, vol. 78.
- Gulbrandsen, Lars og Hellevik, Tale (1998): "Norske husholdningers økonomiske situasjon." Nova, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Gulbrandsen, Lars og Langsether, Åsmund (1998) "Eldre – sparere eller forbrukere?" i *Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol 1. Nr. 4, s.195 – 212.
- Hansen, Thorbjørn og Guttu, Jon (2000): Fra storskalabygging til frislepp. Beretning om Oslo kommunes boligpolitikk 1960 – 1989. Byggforsk prosjektrapport 243, Oslo.
- Harrison, M.L. (1995): *Housing, 'Race', Social Policy and Empowerment*. Avebury, Ashgate Publishing Limited, England.
- Højdahl, Torunn (2000): *Somaliere i diaspora. En studie av splittede somaliske hushold*. Høgskolen i Oslo, hovedfagsrapport 2000 nr. 4.
- Høyesterett; Kjennelse i Høyesterett av 27.08.99. Sak lnr.42b/1999, snr. 19/1999.
- Jensen, Torben K. (1993): *Politik i praxis. Aspekter av danske folketingsmedlemmers politiske kultur og livsverden*. Samfundslitteratur, Fredriksberg, Danmark.
- Kaya, Mehmet (1998): *Muslimske innvandreres tilpasningsmåter i det norske samfunnet*. Dr.polit.- avhandling 1999. Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU, Trondheim.
- Kemeny, Jim (1985): *Immigrant Housing Conditions in Urban Sweden*. Gävle, The National Swedish Institute for Building Research.
- Kemeny, Jim (1987): *Immigrant Housing Conditions in Sweden*. Gävle, The National Swedish Institute for Building Research.
- Keynan, Hassan Abdi (1999): *Education and employment issues among Somali immigrants: Preliminary findings from a pilot study*. A report to the Directorate of Immigration (UDI), Norway.
- Korsnes, Olav, Andersen, Heine og Brante, Thomas (1997): *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lacroix, Jean-Michel, Université de Paris III – Sorbonne Nouvelle, foredrag 20.03.00 i Kommunal- og regionaldepartementet, What can we learn from Canada's experience? Canada - a multicultural experience.
- Langsether, Åsmund (1998): 'Skal vi glemme arven?', i *Aldring og eldre* nr. 4.
- Lewis, I (1994): *Blood and Bone, The Call of Kinship in Somali Society*. The Red Sea Press.

- Lie, Truls (2000): 'Deleuze og kontrollsamfunnet' i *Morgenbladet*, 27.10.2000.
- Lien, Inger-Lise (1986): *Sosialkontorets plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar*, delrapport fra prosjektet: Sosial omsorg og integrering – to sider av samme sak? Institutt for samfunnsforskning, rapport 4.
- Lillico, Susan, Department of Heritage, Canada, foredrag 20.03.00 i Kommunal- og regionaldepartementet, *Canadian Multiculturalism Policy and Practice*.
- Lochner, Helge (1998): "Familiegjenforening – en menneskerett?" i Heiberg, Turid (red.) *Innvandringspolitikk og utlendingslov – samtidens klagemur*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Lunde (1997): *Har du bodd i hus før?* Antirasistisk senter, Oslo.
- MacEven, Martin (1991): *Housing, Race and Law*. Routledge, London and New York.
- Magnusson, Lena og Özüken, A. Sule (2000): *Turkish Immigrants on the Swedish Housing Market: Reflections from the middle-size Municipalities*. Institute for Housing Research, Uppsala University.
- Murdie, Robert A. og Borgegård, Lars-Erik (1998): "Immigration, Spatial Segregation and Housing Segmentation of Immigrants in Metropolitan Stockholm, 1960 – 95", i *Urban Studies Vol 35, Number 10, s. 1869 – 1888*.
- Murdie, Robert A (2000): *The Housing Careers of Jamaican, Polish and Somali Newcomers to Toronto's Rental Market. A Dynamic Perspective on Residential Satisfaction*. Department of Geography, York University, Toronto, Canada.
- Nordvik, Viggo (1999): 'Boliggetterspørsmål, boligkarrierer og flytting.' I Siri Ytrehus (red.) *Perspektiver på boligforskning*. Prosjektrapport 251. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Owusu, T.Y. (1999): Residential Patterns and Housing Choices of Ghanaian Immigrants in Toronto, Canada. *Housing Studies, Vol. 14, No 1, pp. 77-97*.
- Patton, M.C. (1990): *Qualitative evaluation and research methods*, Sage Publications.
- Sarre, Phillip og Phillips, Deborah og Skellington, Richard (1989): *Ethnic Minority Housing: Explanations and Policies*. Avebury, England.
- Rogstad, Jon (1998): *Innvandrere og arbeid: en empirisk studie i fire bedrifter*. Rapport nr. 8. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Schaffer, Bernard B. og Huang Wen-hsien (1975): 'Distribution and the Theory of Access' i *Development and Change, Vol. nr. 6, s. 13-36*. Sage Publication, London.
- Sifbo: Problemnotat for diskusjon i utvidet styremøte 18. og 19.09.1990.
- Stamsø, Mary Ann (1999): *Den store boligdugnaden. Boforhold for flyktninger*. Byggforsk prosjektrapport 252.

- Stamsø, Mary Ann og Østerby, Steinar (2000): *Forholdet mellom bostøtte og sosialhjelp*. Byggforsk prosjektrapport 288.
- Søholt, Susanne (1999): *Om lovgivning og diskriminering på boligmarkedet*, Byggforsk notat 33.
- Søholt, Susanne (2000): *Noen aspekter ved å intervju i miljøer en ikke selv er del av*. Paper til NSBBs seminar om bolig- og byforskning.
- Sørli, Kjetil (1998): *Flyktningbosetting- og sekundærflytting*, en monitor. Nibr-notat 127.
- The Housing Corporation (1998): *Black and minority ethnic housing policy*. London.
- Utlendingsdirektoratet (2000): *Art og omfang av rasisme og diskriminering i Norge 1999-2000*. Oslo
- van Kempen, Ronald og Özüken, Sule (1998): "Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World" i *Urban Studies Vol 35, Number 10*, s. 1631 – 1656.
- Vassenden, Kåre (1997): *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistiske analyser nr. 20, Statistisk Sentralbyrå.
- Weber, Max (1947): *The theory of Social and Economic Organisation*. The Free Press, New York.
- Wessel, Terje (1994): *Segregering. En drøfting av årsaker til sosio-økonomisk og etnisk segregasjon med utgangspunkt i eksisterende kunnskap*. Osloforskningen. Et samarbeid mellom Universitetet i Oslo og Oslo kommune.
- Wessel, Terje (1997): *Boligsegregasjon. En drøfting av underliggende prosesser*. Prosjektrapport 220, Byggforsk.
- Yin, R.K. (1994): *Case Study Research, Design and Methods*, Sage Publications.
- Yinger, John (1995): *Closed Doors, Opportunities Lost*, Russell Sage Foundation, New York.
- Østerby, Steinar (1997): *Oslo ,Bergen og Trondheim i Boforholdsundersøkelsen 1995 (BU-95)*. Datakatalog. Norges byggforskningsinstitutt.
- Østerud, Øyvind, Goldmann, Kjell og Pedersen, Mogens N. (1997): *Statsvitenskapelig leksikon*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Özüken, A.S. and Ronald van Kempen (eds) (1997): *Housing conditions of Turks in European cities*. Utrecht. ERCOMER.
- Aase, Tor Halfdan (red.) (1996): *Metodologiske tilnærminger til studiet av fordommer og diskriminering*, Norges forskningsråd.

Offentlige dokumenter:

St. meld. nr. 76 (1971-72) Om boligspørsmål

St. meld. nr. 39 (1973-74) Om innvandringspolitikken

St. meld. nr. 92 (1974-75) Om visse boligspørsmål

St. meld. nr. 107 (1975-76) Om innvandringsstoppen og arbeidet med innvandringsspørsmålene

St. meld. nr. 12 (1981-82) Om boligpolitikk

St. meld. nr. 39 (1987-88) Om innvandringspolitikken

Innst. S. Nr. 297 (1988-89) Innst. Fra kommunal- og miljøvernkomiteen om boligpolitikk for 90-årene

St. meld. nr. 34 (1988-89) Boligpolitikk for 90-årene

St. meld. nr. 61 (1989-90) Bosetting og integrering av flyktninger og personer med oppholdstillatelse på humanitært grunnlag – organisering, ressursbruk og finansieringsordninger

St. meld. nr. 14 (1994-95) Om levekår og boforhold i storbyene

St. meld. nr. 17 (1994-95) Om flyktningpolitikken

St. meld. nr. 49 (1997-98) Om boligetablering for unge og vanskeligstilte

Vedlegg

Flyktningutvalget; tidkrevende prosedyrer og magert resultat

I tillegg til å belyse hvordan boligmarkedet fortøner seg for tre ulike etniske grupper, var det tatt med et generelt utvalg med flyktninger. Dette er en oppfølging av studien ”Boforhold for flyktninger, førstegangsbosetting i kommunene (Stamsø, 1999). I denne studien blir boforholdene for de bofaste, primærbosatte studert. Utvalget er knyttet til flyktninger som ble bosatt i boliger som hadde fått tilskudd fra Husbanken. I denne nye studien vil vi være opptatt av de flyktningene som ble bosatt på samme tid og på samme måte og som senere har valgt å flytte (sekundærbosetting). Ved å ta med denne gruppen kan vi få belyst hvilken betydning bolig og boligstandard har i forhold til for eksempel muligheter for arbeid og utdanning, i forhold til å bo et sted hvor man inngår i et nettverk eller i forhold til å bo et sted hvor en kan være anonym. Hele denne undersøkelsen er konsentrert om pressområder, spesielt Oslo. Når det gjelder de flyktningene som har flyttet fra sin første bolig, vil vi spesielt være opptatt av dem som har flyttet til pressområder og hvordan de har klart seg på boligmarkedet der. Det interessante er at de frivillig har flyttet fra en antatt akseptabel bolig til en mer ukjent boligfremtid. Hva er det som har dyttet og hva er det som har trukket som har ført til denne flyttingen? Ved å flytte ut av bosettingskommunen før det er gått fem år mister de samtidig kommunal støtte til integrering, så fremt ikke flyttingen var avtalt mellom fraflyttings- og tilflyttingskommunen. Vi vil fokusere på de som har flyttet til pressområder. Kjetil Sørli (1998) har laget en monitor over flyktningbosetting og sekundærflytting. Monitoren viser at det bare er Osloregionen, Stavanger- og Kristiansandregionen og de mellomsentrale regionene i Buskerud og Møre og Romsdal som har fått en tilvekst på 90-tallet som følge av sekundærflyttinger. Oslo skiller seg markert ut med gjennomsnittlig 900 sekundærttilflyttere pr. år på 90-tallet.

For hele undersøkelsen var det nødvendig med konsesjon fra Datatilsynet. For de tre snøballutvalgene var det nødvendig med konsesjon for å opprette register. Dessuten var det et krav om at intervjupersonene fikk informasjon på eget språk om prosjektet og at det var frivillig å delta. For flyktningutvalget var prosedyren mer komplisert, da vi måtte innhente navn og adresse på flyktninger som hadde flyttet ut av den boligen de tidligere var tildelt i en kommune. Etter samtale med NSD i august 98 besluttet vi å gjøre følgende. Vi søkte SHD (sept. 98) om at de aktuelle 26 kommunene³⁴ ble fritatt fra taushetsplikten i sosialloven, slik at vi kunne få oppgitt navn, nasjonalitet og tidligere adresse på flyktninger som har flyttet ut av tildelt bolig. I mars 99 fikk vi positivt svar fra SHD og NSD anbefalte prosjektet overfor Datatilsynet. Deretter var planen at vi skulle lete opp de utflyttede flyktningene via Folkeregisteret. Kunnskap om nasjonalitet ville gjøre det mulig for oss å oversette informasjonsbrev og spørrelister til informantenes eget språk.

Datatilsynet hevdet imidlertid at fritak fra taushetsplikt i seg selv ikke gir hjemmel for utlevering av opplysninger til utenforstående fra et konsesjonsregulert register. Datatilsynet krevde (dato) at vi innhentet informasjon fra de 26 kommunene om hvilken type registre flyktningene var registrert i. Disse registrene er igjen regulert i konsesjon gitt av Datatilsynet. Konsesjonsvilkårene til det enkelte register gir nærmere informasjon om opplysninger kan

³⁴ Flyktningutvalget ville være en oppfølging av Byggforsks undersøkelse kalt ”Den store boligdugnaden”, hvor vi så på hva slags boligsituasjon flyktningene oppnådde ved bosetting i kommunene og bruk av husbanktilskudd til dette formålet. Kommuneutvalget ble trukket i denne undersøkelsen. ”Den store boligdugnaden”, Stamsø, 1999.

utleveres. Dette opplevde vi som en meget tungvint fremgangsmåte og langt mer tidkrevende enn vi hadde forutsett.

Datatilsynet opplyste at det ikke var nødvendig med konsesjon om vi forespurte kommunene om å ta kontakt med de utflyttede flyktningene. Kommunene måtte da oppspore flyktningene, ev. via Folkeregisteret, og videresende informasjonsbrev om undersøkelsen og et enkelt spørreskjema fra oss. Dette brevet skulle også inneholde forespørsel om intervju, der flyktningene selv gav et skriftlig samtykke, med sitt navn og adresse. Dette skulle flyktningene sende tilbake til Byggforsk. Denne fremgangsmåten gjorde det vanskelig for oss å oversette informasjon og spørrelister, da vi ikke visste hvem mottaker var. Vi var også helt avhengige av kommunenes samarbeidsvilje og interesse for å følge opp da opplegget krevde en god del arbeid fra kommunenes side.

Å be 26 kommuner om å finne ut hvilket register flyktningene var registrert i og hvilke konsesjonsvilkår som var knyttet til disse, for deretter ev. å søke om tilgang til navn osv. opplevde vi som urealistisk. Vi kontaktet derfor de 26 kommunene og ba dem gjøre jobben for oss med å spore opp de utflyttede flyktningene. Brev ble sendt tidlig i juni 99. Vedlagt var et antall konvolutter med brev, spørreskjema og skjema for tillatelse til intervju av flyktningene. Kommunene ble bedt om å påføre navn og adresse til de flyktningene som hadde flyttet. Etter tre måneder har vi fått svar fra åtte bosniske flyktninger i seks kommuner av et utvalg på 26 kommuner og i underkant 100 flyktninger.

Det kan være flere grunner til at tilbakemeldingen er så lav. En kommune har gitt tilbakemelding til oss om at de ikke kunne prioritere denne oppgaven. Flere kommuner kan ha hatt samme begrunnelse uten at vi har fått vite det. Og, flyktningene kan ha latt være å svare, enten fordi de skjønnte hva som sto (på norsk) eller fordi de ikke var interessert. En ev. purring måtte nå gå gjennom kommunene, da vi ikke selv kjenner adressatene.

Konklusjon

Ut fra det som er beskrevet ovenfor har vi valgt å ikke gå videre med flyktningutvalget. Dette fordi vi var svært usikre på om kommunene ville følge opp videre arbeid med å få flyktningene til å svare. Vi har brukt et år på å få åtte til å svare og mener det vil være gal ressursbruk å forfølge flyktningutvalget i forhold til de resultatene vi mener det er realistisk å oppnå. Etter intervjuer med flyktninger med somalisk bakgrunn i Oslo, har det vist seg at en stor andel av disse er sekundærflyttere til Oslo. Vi har således til en viss grad fått med informanter fra samme målgruppe som flyktningutvalget, gjennom et av de andre casene.

